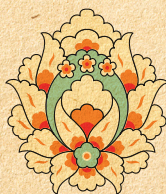


Amina Šiljak-Jesenković • Madžida Mašić

SARAJEVSKI PJESNIK

ZEKERIJA
SUKERIJA

KNJIŽEVNO-TEORIJSKA STUDIJA
I IZBOR IZ *DIVANA*



Amina Šiljak-Jesenković i Madžida Mašić

SARAJEVSKI PJESNIK ZEKERIJA SUKERIJA
Književno-teorijska studija i izbor iz Divana



Izdavač:

UNIVERZITET U SARAJEVU – ORIJENTALNI INSTITUT

Zmaja od Bosne 8b, 71000 Sarajevo, BiH

e-mail: ois@ois.unsa.ba

www.ois.unsa.ba

Za izdavača:

Dr. Aladin Husić

Glavni urednik:

Dr. Elma Korić

Odgovorni urednik:

Dr. Aladin Husić

Recenzenti:

Ddr. Adnan Kadrić

Dr. Berin Bajrić

Prijevod sažetka na engleski:

Prof. dr. Amira Sadiković

DTP i design korice:

Tarik Jesenković

Sarajevo, decembar 2024.

ISBN 978-9958-626-71-5 (elektronsko izdanje)

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke
Bosne i Hercegovine pod ID brojem 62555398

UNIVERZITET U SARAJEVU – ORIJENTALNI INSTITUT

POSEBNA IZDANJA LXXII

Amina Šiljak-Jesenković i Madžida Mašić

SARAJEVSKI PJESNIK
ZEKERIJA SUKERIJA
KNJIŽEVNO-TEORIJSKA STUDIJA
I IZBOR IZ *DIVANA*



Sarajevo, 2024.

Objavlivanje ove knjige finansijski je podržalo
Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo

SADRŽAJ

PREDGOVOR.....	7
UVOD.....	9
POKUŠAJ OTKRIVANJA SUKERIJINE BIOGRAFIJE.....	13
Rekonstrukcija biografije pjesnika – šta nam otkrivaju izvori?.....	13
KNJIŽEVNO DJELO ZEKERIJAA SUKERIJE.....	19
Forme u Divanu Zekerijaa Sukerije.....	20
Gazeli.....	21
a) Rima.....	29
b) Metar.....	35
Kratke pjesničke forme u Sukerijinom Divanu.....	38
Sakinama.....	54
Osvrt na unutarnji svijet pjesnika.....	55
Razumijevanje Iskonske domovine (<i>vatan</i>) kao segmenta unutrašnjeg svijeta pjesnikovog.....	72
Kraći osvrt na autoreferencijalnost u stihovima Zekerijaa Sukerije.....	79
IZBOR IZ SUKERIJINA DIVANA.....	85
Gazeli.....	87
Muhammes.....	150
Musammati.....	152
Rubaije.....	157
Mufredi (pojedinačni stihovi).....	161

Lugazi (pitalice)	163
Sakinama	172
SAŽETAK	181
SUMMARY.....	184
LITERATURA.....	187

PREDGOVOR

Ova knjiga kao koautorski rad Amine Šiljak-Jesenković i Madžide Mašić predstavlja novo čitanje manje poznatog sarajevskog pjesnika Zekerija Sukerija (Zekeriyya Sükkerî) iz 17. stoljeća. Rad na predstavljanju Sukerije i njegova djela započela je Amina Šiljak-Jesenković prije skoro dvije decenije, u okviru svog istraživačkog zadatka na Orijentalnom institutu. Nakon što se godinama poslije vratila izvorniku, uočivši kako je kroz prepoznavanje bogate značenjske slojevitosti i prevođenje Sukerijina *Divana* moguće dati puno više nego je to u okviru svog istraživačkog projekta, Šiljak-Jesenković je revidirala prvobitni prijevod izbora stihova, te s Madžidom Mašić ponovo pristupila ovom autoru. Naime, nije lahko uspostaviti distancu književnog teoretičara nakon što se kao autor studije identificirate s pjesnikom čiju poetiku želite prenijeti u drugi jezik, vrijeme i kulturu. Otuda cijenimo da smo koautorskim radom uspjeli postići ravnotežu u pristupu različitim aspektima Sukerijina okruženja, života i djela. Cilj je bio u što kraćim crtama prikazati društveni i politički okvir u kojem je ovaj naš autor djelovao, akademski korektno ukazati na ono što je o Sukeriji do danas napisano, potražiti u *Divanu* autoreferencijalne tačke temeljem kojih bi se moglo doći do novih podataka o njegovom životu, te s književno-teorijskog aspekta predstaviti ono što je od njegovog *Divana* pjesama sačuvano, i ukazati na njegovu poetiku. Pored toga, namjera nam je bila ponuditi čitaocima prijevod i prepjev izbora Sukerijinih stihova na bosanski jezik, kako bi se kao recipijenti mogli odrediti prema svijetu spomenutog pjesnika, ali i ukupno ovom segmentu bosanskohercegovačkog književnog naslijeđa na orijentalnim jezicima.

Ovom prilikom želimo dati i nekoliko napomena vezanih za bilježenje vlastitih imena i *mahlasa*, te bilježenje termina. Vođeni idejom da se radi o sarajevskom pjesniku, te da bosanska onomastička praksa ne prihvata bilježenje geminiranih suglasnika u imenima arapskog porijekla, kad je riječ o bosanskim autorima osmanskog perioda pri njihovom spomenu smo primijenili analogiju onomastičke prakse bosanskoga jezika (zatvaranje

hijatusa sonantom j između vokala î i vokala a kao sufiksa apsolutnog pa-deža), te dokidanja geminacije (Ali-Alija, Hilmi-Hilmija, Nuri-Nurija, Muhammed-Muhamed, Sukkeri-Sukerija, Mezaki-Mezakija i sl.) Pri spomenu autora koji nisu s naših prostora, zadržavamo prema izvorniku transliteriranu varijantu njihovog imena ili mahlasa (Bakî, Fuat Köprülü i sl.)

Kad je riječ o bilježenju termina, opredijelili smo se da kurzivom i u kod nas prihvaćenoj, adaptiranoj formi spominjemo termine prisutne u jezičnom znanju prosječnog govornika (*mesneviya, rubaija, munadžat*), dok u izvornoj grafiji na turskom ostavljamo termine koji su manje poznati, pa time i slabo prihvaćeni u praksi bosanskog jezika (*müzeyyel gazel, müfred, müseddes*). U studiji smo uz transkripciju izvornoga teksta donosili i naš prijevod, dok u poglavlju Izbor iz *Divana* nismo donosili tekst u transkripciji na turskom jeziku, već samo naš prijevod stihova, pod rednim brojem koji gazel ili druga izabrana poetska forma ima u korištenoj objavljenoj transkripciji, te smo tek u primjerima koji bi čitaoca mogli dovesti do zabune ili nerazumijevanja, davali pojašnjenja u podnožnim napomenama.

Zahvalnost za podršku posebno dugujemo kolegi Adnanu Kadriću koji nas je dugo poticao da ovu građu uokvirimo u jednu knjigu, i nakon što je završena korisnim recenzentskim sugestijama dao doprinos njenom kvalitetu. Bile su dragocjene i sugestije drugog recenzenta Berina Bajrića. Zahvaljujemo za podršku i urednici ovog izdanja Elmi Korić, odgovornom uredniku Aladinu Husiću, i svim članovima Vijeća Orientalnog instituta Univerziteta u Sarajevu koji su podržali naš rad na ovoj knjizi. Posebna zahvalnost pripada Amiri Sadiković za prijevod sažetka na engleski jezik. Za prijelom i dizajn korice ove knjige zaslužan je Tarik Jesenković kojem također zahvaljujemo.

Osjećamo potrebu izraziti zahvalnost i našim učiteljima koji su nas vodili kroz procese akademskog sazrijevanja i sticanja znanja.

UVOD

Sarajevski pjesnik Zekerija Sukerija jedan je od manje poznatih pjesnika rođenih u Sarajevu početkom 17. stoljeća. Premda je njegova biografija vrlo oskudno predstavljena u izvorima, oni ipak iznose nekoliko značajnih podataka o ovom pjesniku. Naime, izvjesno je da je Zekerija Sukerija u ranoj mladosti otišao u Istanbul na školovanje, nakon čega je, najvjerovatnije uz pomoć Sulejmana Mezakije, svoga zemljaka, također pjesnika, pristupio sviti Köprülüzade Ahmed-paše. Obnašao je i dužnost sekretara carskog divana, na kojoj je ostao do svoje smrti 1868. godine. U izvorima se spominje i kao izuzetan kaligraf i stilista. Ovaj pjesnik predstavljen je u pregledima Safvet-bega Bašagića, Mehmeda Handžića, Hazima Šabanovića, Mehmeda Mujezinovića, Fehima Nametka, potom Saliha Trake, Lamije Hadžiosmanović, Emine Memije, kao i izraštajućih autora.

Nameće se pitanje da li je Sarajliju i divanskog osmanskog pjesnika Zekerijaa Sukeriju moguće promatrati izvan konteksta društvenih kretanja njegova vremena. Stoga ćemo, ukratko, podsjetiti na pojave koje su obilježile sedamnaesto stoljeće. Naime, poznato je da je ovo period transformacije klasičnih osmanskih institucija na što je utjecalo više vanjskih ali i unutrašnjih faktora. Ukratko, bilo je gotovo nemoguće održati stabilnost države, a to je uzrokovano sukobima na više frontova, jačanjem neprijateljskih vojski, i čini se, ponajviše, slabljenjem autoriteta sultana i dvorskim intrigama. Podsjetimo da je to vrijeme obilježeno vladavinom deset sultana, od kojih su peterica stupila na prijestol još za dječastva. Stoljeće koje počinje zadnjim godinama vladavine sultana Mehmeda III, poslije kojeg slijedi četrnaest godina vladavine Ahmeda I, potom tromjesečna vladavina njegova sina Mustafe I, kojeg na prijestolu smjenjuje njegov bratić i sin sultana Ahmeda I, Osman (Genç Osman) koji će vladati četiri godine, a njega će nakon godinu dana na prijestolju zamijeniti Mustafa I. Nakon njega, na sultanskom prijestolju narednih sedamnaest godina proveo je brat Osmanov i sin sultana Ahmeda I, sultan Murat IV, nakon čijega će umorstva na

prijestol doći njegov psihički neuravnoteženi brat, sultan Ibrahim, kojega nakon osmogodišnje vladavine nasljeđuje njegov malodobni sin Mehmed (Lovac) koji će vladati od 1648. do 1687. Njega na osmanskome prijestolju nasljeđuje sultan Sulejman II, koji vlada svega četiri godine, a potom, na prijestolju se također četiri godine zadržava Ahmed II, dok Mustafa II vlada narednih osam godina, dakle, do 1703. godine.

Od unutrašnjih faktora koji su utjecali na opće stanje u Carstvu su i postavljanja podobnih a ne sposobnih na najznačajnije državničke funkcije, nepotizam i korupcija. O tome govore i najznačajnije hronike i historije koje opisuju ovaj period. Podsjetimo, opći pad moralnih vrijednosti koji je počeo još u vrijeme sultana Sulejmana Zakonodavca, vladara pod vlašću svoje miljenice Rokselane ili Hurem-sultanije, i koji će pokrenuti propast goleme Imperije, čini se, u potpunosti cvate u sedamnaestom stoljeću. Sultani koji su vladali u sedamnaestom stoljeću, mahom više ne idu u vojne pohode, već se, dok je strategija države i vojske prepuštena spletkarima, poput Mehmeda IV Lovca, prepuštaju svojim strastima. Veziri, namjesnici, kadije tog vremena bile su postavljane ne prema sposobnostima i znanju, već po umijeću da korupcijom i spletkama dođu do željene pozicije. Podobnost za određenu poziciju, kako nam svjedoče sve kronike i historije koje opisuju ovaj period, sticana je ne znanjem i vojnim ili državnim umijećem, već platežnom moći pretendenta.

Veliki broj vezira (ministara) utjecao je i na promjenu u sistemu uprave. Naime, ejaleti su bili dati vezirima na upravu, a kad je broj vezira nadmašio broj ejaleta, onda su im na upravu davani i sandžaci. Ni kopnene ni pješadijske vojne snage Osmanlija sedamnaestog stoljeća više nisu imale nekadašnju snagu, razvoj tehnologije je stagnirao, što je utjecalo na kvalitet i upotrebnu vrijednost oružja. Prestala se obraćati pažnja na moralne i vojne sposobnosti i obučenosť vojnika, tako da je primarna postala brojnost pripadnika odžaka. To je dovelo do stanovitih poremećaja u svim vojnim redovima, od unutarnjih pobuna, do svakovrsnih pritisaka na dvor ili državnike.

Gubitak stvarnog autoriteta sultana, izvršna vlast u lošim rukama, poremećeni odnosi u vojsci i pravosuđu, sve je to bio siguran put do siromaštva i pada vrijednosti novca. Kako je vrijednost novca opala a državna blagajna postajala sve praznija, krenulo se i na iznuđivanje novca od imućnih

slojeva, a ukoliko neko ne bi pristao platiti traženi iznos, imetak bi bio nasilno oduziman. Ovakvo stanje bilo je kao stvoreno za brojne pobune koje su se javljale u svim krajevima Imperije, i naravno, za krvava gušenja ovih pobuna.

Možda upravo zato što opća slika osmanske historije sedamnaestog stoljeća jeste loša, svijetli likovi ovog perioda poput velikog vezira Köprülü Mehmet-paše, ili njegova sina Fazil Ahmet-paše, u čije je vrijeme živio i u dvorsku službu došao i Sukerija, ostavili su poseban pečat, štaviše, učinili da se period pamti i nazove po njima i njihovoj historijskoj ulozi i vratili povjerenje u moguću čestitost i sposobnost državnika.

Upravo sa tim periodom se poklapaju i neki svijetli trenuci osmanske povijesti sedamnaestog stoljeća: podsjetimo se, u tom periodu do Sukerijine smrti 1686. godine, nema velikih vojnih pohoda Osmanlija, koji bi uzdrmali Imperiju, neki manji vojni pohodi rezultiraju uspjesima, a osmanski neprijatelji na Zapadu još nisu postigli potpunu snagu koja će rezultirati gubitkom velikog broja teritorija.

Još jedan pozitivan fenomen koji karakterizira ovaj period jeste činjenica da kulturni život, umjetnost i znanost još uvijek imaju zavidno mjesto u osmanskom društvu. Naime, na ovu atmosferu nesumnjivo utiče i činjenica da su sultani, pa tako i ostali utjecajni državnici poklanjali dosta pažnje umjetnosti, bili mecene umjetnika, te da su se i sami okušavali, kako u pjesničkom izrazu, kaligrafiji, tako i u muzici. Podsjetimo da ovaj period u književnosti karakterizira napuštanje do tada vjerno slijeđenog perzijskog manira i da se u to vrijeme javljaju stabilni autentični osmanski pjesnici, naslonjeni na manir Fuzulija ili Bakija. Ovo vrijeme snažno je obilježeno pjesništvom Nef'ija, Šejhulislam Jahjaa, Nailija, Nabija, Ataija, ali i Bošnjaka Alauddina Sabita Užičanina i Sulejmana Mezakije Čajničanina.

Nastojeći da osvijetlimo jedino poznato djelo Zekerijaa Sukerije u uvodnoj studiji ponuđena je analiza njegova Divana, a kroz ključne segmente poetičke analize kao što su forma, analiza strukture, tematika, autoreferencijalni dijelovi teksta i dr. Time smo nastojali ponuditi odgovor na različita pitanja poput formiranja estetskog ukusa Sukerijinu pjesništvu, pridržavanja poetike istovjetnosti, ali i specifičnosti dotičnog pjesnika

unutar nje same. Drugi dio studije predstavlja Izbor iz Divana, kojim je po prvi puta na sveobuhvatan način predstavljeno spomenuto djelo Zekerijaa Sukerije što će čitaocima, nadamo se, omogućiti formiranje vlastitoga suda o stilu i vrijednosti Sukerijina pjesništva.

POKUŠAJ OTKRIVANJA SUKERIJINE BIOGRAFIJE

Rekonstrukcija biografije pjesnika – šta nam otkrivaju izvori?

Pjesnik, stilist i kaligraf Zekerija Sukerija jedan je u nizu pjesnika o čijem životu izvori govore vrlo oskudno, tako da o njemu imamo relativno malo podataka. Njegovo ime se različito navodi u nekim od poznatih tezkira: u tezkirama Beliga i Şeyhîja susreće se kao Zekeriyya Efendi, kod Süreyye je uz njegovo ime naveden i mahlas (pjesnički pseudonim) – Sükkeri Zekeriyya Efendi, dok se kod Mustekim-zadea u navođenju pjesnikova imena navodi i etnonim – Zekeriyya El-Bosnevi.¹ Nekoliko nepreciznih podataka o pjesnikovu porijeklu nalazimo i u djelu Erdoğana Erola, koji će, trgom podatka da je pjesnik iz Bosne navesti da je to grad, a ne ejalet u sastavu Osmanskog Carstva. Osim navedenog, Erol, pozivajući se na Bagdadijevu tezkiru,² navodi ime pjesnikova oca kao Abdullah.

Od domaćih autora, ovdje valja istaći da Sukeriju prvi spominje Bašagić³ prenoseći podatke od Safajia i Şeyhîja, te referirajući na Süreyyino djelo *Sicill-i Osmani*, kao i Hammerovu *Povijest književnosti*, Bašagić iste podatke prenosi u svoje sljedeće djelo,⁴ ističući da je Sukerija rodom iz Sarajeva, da je u Carigradu stupio u svitu Mezaki-bega Čajničanina uz koga se obrazovao, zahvaljujući kojem je najvjerojatnije i stupio u svitu Fadil-paše Köprülüa i na koncu postao tajnikom Visoke Porte. Kao

1 Erdoğan Erol, *Sükkerî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi yayını – sayı: 89, „Divanlar dizisi: 2“, Ankara 1994, 6.

2 İsmail Paşa Bagdadi (Bağdatlı İsmail Paşa), *Hadiyyat al-‘arifin asma’ al-Müellifin ve asar al-Müssanifin*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1951.

3 Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti: prilog kulturnoj historiji Bosne i Hercegovine*, Svjetlost, Sarajevo, 1986, 141-142.

4 Safvet-beg Bašagić, *Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, Birotisak, Zagreb, 1994, 71.

godinu Sukerijine smrti, Bašagić prenosi 1097, te ističe, najvjerojatnije prema Şeyhîju, da je umro od kuge u Edirnama. Prije Bašagića, u našoj smo literaturi mogli naići na Sukerijine stihove kod Kemure u *Sarajevskim džamijama* iz 1908, no ni Kemura ni Mujezinović, koji će preuzeti Kemurine napise, nisu prepoznali da se tu radi o Sukeriji. Šabanović također spominje ovog autora, najvjerojatnije koristeći Bašagićevo djelo, jer ističe da osim Safaija i Şeyhîja nema nikakvih izvora za proučavanje ovog pjesnika, te da su ga po tome prikazali i Hammer i Bašagić. I Šabanović prenosi da je Sukerija kao mlad otišao u Carigrad gdje je stekao visoko obrazovanje i postao izvanredan stilista i kaligraf, te bilježi i kako je *pisao slatke stihove i znao divno da govori*, te je postao sekretar Carskog divana i na tom položaju ostao do smrti. Šabanović također, vjerojatno prenoseći od Bašagića koji se oslanja na Şeyhîja, za godinu Sukerijine smrti navodi 1097 (1686). Šabanović još, prema Safaiju, ističe da je među pjesnicima svog doba slovio kao *pjesnik slatke riječi* i, dalje citirajući Şeyhîja, navodi da je napisao savršen i uređen *Divan*, te da Safai i Şeyhî donose po tri njegova bejta, od kojih Bašagić prevodi pet bejtova ukupno, i to dva koja bilježi Şeyhî i tri koja bilježi Safai.⁵

Šabanović i Bašagić se vrlo vjerovatno pozivaju na Mustakim-zadeovu *Medžellu* gdje autor iznosi tvrdnju da je Sukerija Mezakijin učenik ili, vjerojatnije, na Safaijevu *Tezkiru* u kojoj se veli da je „Sukerija obrazovan kod dobrog majstora poezije, Mezaki Sulejman Efendije“, te da je „posjednik bezgraničnoga znanja“.⁶ Međutim, ako je Sukerija doselio u Istanbul 1082. godine, te ukoliko je 17 od njegova 22 tariha nastalo prije njegova doseljavanja u Istanbul, jasno je da je on došao u Carigrad kao već izobražen i zreo pjesnik kojemu nije bila neminovna obuka kod Mezakije, u to vrijeme duže nastanjenom u Carigradu. Drugi razlog iz kog možemo posumnjati u tezu da je Mezakija bio Sukerijin učitelj leži i u činjenici da među tarihima koje je spjevao ovaj pjesnik nema niti jednoga posvećenoga Sulejmanu Mezakiji, što bi bilo logično s obzirom na poznavanje odnosa učitelja i učenika u onom vremenu, a i samoga manira pisanja tariha, te naravi Sukerijine, koji će, kako vidimo, napisati čak tri tariha posvećena osmanskome pjesniku

5 Hazim Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Svjetlost, Sarajevo, 1973, 367.

6 Erdoğan Erol, *Sükkerî...*, 8.

Nešatiju Mevleviji, ili čak tri tariha posvetiti svom zemljaku Katibiji, Mustafa Čelebiji. Uz to, budući da je Mezakija umro 1087. godine, a Sukerija u Istanbul prispio 1082. godine, mogućnost njihova odnosa učitelj-učenik u toku Sukerijina boravka u Istanbulu je svedena skoro na minimum. Treći razlog da se priklonimo tezi da Sukerija nije Mezakijin učenik i da nije pod njegovim utjecajem izvodimo iz činjenice da Sukerijina poezija ima najviše sličnosti sa poezijom njegovih prethodnika Fuzulija, Nef'ija, a tek potom njegovih suvremenika poput Mezakije, Guftija, Cevrija i Nailija. Međutim, sasvim je logično da iako Mezakija nije bio učitelj Sukerijin, moguće da ga je prihvatio kao zemljaka i svojim autoritetom mu pomogao da se smjesti u svitu Fazil Ahmed-paše Köprülüa, u vrijeme dok je ovaj bio na poziciji velikog vezira.

Nadalje, Smail Balić ga u *Kulturi Bošnjaka* spominje kao Zakariyya ibn 'Abdallah-a as-Sukerija, tajnika carske kancelarije koji je ostavio iza sebe *Divan*.⁷

Fehim Nametak ga, koristeći podatke prethodnih autora, spominje u *Divanskoj poeziji XVI i XVII stoljeća*, dodajući da se pojavom Gölpinarlijeva *Kataloga* saznalo da je njegov *Divan* sačuvan u Mevlana muzeju u Konji, te da je njegove stihove u svoju *Kroniku* ubilježio i Muhamed Enverija Kadić (u varijanti Sukteri). Ovaj ga autor na osnovu Bašagićeva prepjeva stihova ocjenjuje inspiriranim poezijom slavnog osmanskog pjesnika Šehu-l-islam Yahyaa.⁸

Kako Erolu, čijom smo se knjigom služili u izradi ove studije, nisu poznate ličnosti i prilike Bosne Sukerijina vremena, logično je da je pravio neke pogreške u identifikaciji ličnosti kojima su posvećeni tarihi ili koje Sukerija u tarihima spominje. Međutim, upravo ti tarihi govore u prilog hipotezi da je Sukerija do 1082. boravio upravo u Bosni, ili čak preciznije, u Sarajevu. To su prvenstveno tarihi posvećeni smrti sarajevskog muftije Šejha Ibrahima Bistrigije, tarihi o puštanju brade i smrti Mustafe Katibije Čelebije za kojeg znamo da je u to vrijeme boravio u Sarajevu kao glavni

7 Smail Balić, *Kultura Bošnjaka – muslimanska komponenta*, II dopunjeno izdanje, IPP R&R, Zagreb, 1994, 125.

8 Fehim Nametak, *Divanska poezija XVI i XVIII stoljeća*, Prilozi za istoriju književnosti Bosne i Hercegovine, Institut za književnost – Svjetlost, Sarajevo, 1991, 75-76.

najzen⁹ mevlevijske tekije na Bentbaši, tarih smrti sluge hajrata Husrev-bega, mujezina Begove džamije, ili čak tarih za koji pretpostavljamo da je tarih izgradnje kule bega Čengića na Ratajima. Iz njegova *Divana* pjesama, kao i iz pojedinih tariha koji su posvećeni pripadnicima ili znamenitim ličnostima iz mevlevijskog tarikata, može se iznijeti pretpostavka o Sukerijinom pripadničtvu mevlevijskom tarikatu.

Godina i mjesto Sukerijine smrti je također sporan podatak: prema Mustekim-zadeovom djelu *Tuhfe-i hattatîn*, umro je 1094. (1682.), a prema Fennijevom tarihu koji se nalazi u istom kodeksu kao i *Divan* Zekerijaa Sukerije,¹⁰ godina smrti je 1086/1676., dok svi ostali izvori koji spominju Sukeriju kao godinu njegove smrti navode 1097/1686. Kako je posljednji Sukerijin tarih koji se nalazi u kodeksu sa ostalim njegovim stihovima iz 1085/1675. godine, a a epigrafe je moguće pratiti od 1072. do 1085, te imajući u vidu i tarih kojeg je kao Sukerijin tarih smrti spjevao pjesnik Fenni, držimo da se ova 1086. godina uvjetno može smatrati godinom Sukerijine smrti. Međutim, u davanju biografskih podataka o Sukeriji, kao i njegovoj smrti, opširniji je Şeyhî koji uz 1097. kao godinu smrti navodi da je ovaj pjesnik umro od kuge, te da je pokopan na Edirne-kapiji¹¹ u Istanbulu.

O Sukerijinom jedinom djelu, *Divanu*, urađena je jedna doktorska¹² i jedna magistarska teza¹³ u Republici Turskoj. Posljednjih decenija ovaj au-

9 Najzen – glavni svirač naja u mevlevijskoj tekiji, pri obredu sema'a – mevlevijskog plesa uz muziku duhačkog instrumenta naj.

10 Erdoğan Erol, *Sükkerî...*, 9. Autor ovdje proračunava da se radi o 1087. hidžretskoj godini, ali prema brojčanoj vrijednosti slova posljednjeg stiha, to je 1086. godina. Stih glasi: *Halvet bulmayub göçdi cihandan Sükkerî hayfâ*.

11 Ovaj lokalitet je kod nekih turskih autora, a i kod naših autora koji su prenijeli podatak, izazvao jedan previd po kojem su zaključili da je pokopan u Edirnama, a ne na Edirne-kapiji koja je jedan od najfrekventnijih ulaza u Istanbul i gdje se nalazi značajno greblje iz Sukerijina vremena.

12 Erdoğan Erol, *Sükkerî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni*, Doktora Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Konya, 1989.

13 Eda Tuncer, *Sükkerî Divanı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Eskişehir, 2016.

tor je bio u fokusu nekoliko naučnih radova¹⁴ ali i stručnih osvrtā,¹⁵ kojima se iz različitih uglova nastoji osvijetliti pjesništvo ovog autora. Studija koju nudimo najvećim dijelom naslanja se na doktorsku tezu E. Erola, koja je objavljena 1994. godine i u kojoj je ponuđena transkripcija jedinog do danas dostupnog rukopisnog primjerka *Divana* ovog pjesnika.

-
- 14 Sabaheta Gačanin, „Sakinama kao poetska forma divanske književnosti“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 52-53/2002-03, 2004, 149-163; Amina Šiljak-Jesenković, „Prilog o razumijevanju tematske skupine okupljene pod pojmom *vatan* (*domovina*) u lirici Zekerijaa Sukerije“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 52-53/2002-03, 2004, 165-174.
- 15 Ibtisam Oraibi, „Sukkeri Divaninda Gazel Siirlerinde Kullanilan Adillarin Incelemesi“, https://www.researchgate.net/publication/327861483_Sukkeri_Divaninda_Gazel_Siirlerinde_Kullanilan_Adillarin_Incelemesi_drast_aldmayr_almstmlt_fy_alashar_alghzlyt_fy_dywan_skry, pristupljeno 05. 08. 2024.



KNJIŽEVNO DJELO ZEKERIJAA SUKERIJE

Zekerija Sukerija je, prema svim pobrojanim autorima tezkira, autor jednog cjelovitog divana („tam bir Divanı“).¹⁶ Zadržimo se kratko na definiciji cjelovitog divana. Naime, u klasičnoj književnosti na osmanskome turskom jeziku pjesnici su pri sastavljanju zbirke svojih pjesama slijedili princip *tertiba*, ne samo po pitanju pjesničkih formi, odnosno oblika stiha, već i po pitanju rime. To je značilo da su svaki divan „otvarale“ pjesničke forme poput *tevhida*, *tehlila*, *munadžata* i *na'ta*, a potom bi uslijedile *kaside*, kao pohvale značajnim ličnostima iz historije islama (četverica pravednih halifa, *ehl-i bejt/Poslanikova porodica* i sl.) i pjesnikova doba (*mecene*, istaknute visokopozicionirane ličnosti ili pjesnici), te *kaside* sa *tarihima*. Poslije *kasida* uslijedile bi strofične forme poput *gazela*, *rubajja*, *kit'i*, te *musammati* (*murebe'i*, *muhammesi*, *müseddesi*, *terci-i bendovi*, *terkib-i bendovi*, *mesnevije*, *müfredi*). Uz to, rima je pratila princip *tertiba*, tako da su naročito *gazeli* bili poredani prema alfabetskom redoslijedu posljednjeg slova rime. Svaki divan, naravno, nije morao sadržavati sve ove forme, ali se sa sigurnošću može ustvrditi da su *kaside* i *gazeli* bile najzastupljenije forme unutar divana. Sam poredak pjesničkih formi ilustrira „konceptualni ustroj „duhovne hijerarhije“ osmanskog društva“.¹⁷ Ukratko, cjelovit divan je zbirka pjesama u kvalitativnom aruz-metru, u kojoj mogu biti zastupljene različite pjesničke forme i različiti temati, a cjelovitost definira uvodni dio s vjerskom tematikom (*ode* i *zahvale Bogu*, *pohvalnice poslaniku Muhammedu a.s.*, *njegovoj porodici* i *ashabima*, te *islamskim duhovnim velikanima*) i *pohvalama državicima* i *mecenama*, kao i poredak pjesama složenih po redoslijedu svih slova osmanskog alfabeta u finalnoj poziciji stiha.

16 Şeyhîjeva tezkira *Vekayi'ü'l Füzela*, Mustekim-zade Sulejmanova *Tuhfe-i hattatin i Mecelletü'n-nisab*, Mehmed Nailova *Tuhfe-i Naili* i dr. Citirano prema: Erol, 167.

17 Adnan Kadrić, „Uvod u poetiku Divana Ahmeda Rušdija Mostarca“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 58/2008, Sarajevo, 2009, 103.

Uvidom u jedini rukopisni primjerak Sukerijina *Divana* koji se čuva u zbirci Mevlana muzeja u Konji,¹⁸ jasno je da ovdje ne možemo govoriti o cjelovitom divanu, kako su ga u prošlosti opisali, jer nedostaju neizostavni dijelovi poput tahlila,¹⁹ nâta,²⁰ munadžata²¹ i kaside.²² Najzastupljenija forma poezije čijem se pisanju usmjerio Sukerija nesumnjivo je gazel, ali ni gazeli nemaju završetke koji su dostatni kako bi tvorili cjelovit divan. Pored gazela, *Divan* je sačinjen iz različitih formi (kit'a, muhammes, mu-semma, tarih, lugaz, mufred i matla) i *Saki-name* (Pjesma Krčmaru) na perzijskom jeziku, koja je pisana u mesnevi formi, a sadrži 68 bejtova. Spomenuti spjev *Saki-name* i dva tariha su napisani na perzijskom jeziku, dok su ostali stihovi napisani na turskom. Budućnost će pokazati da li je ovdje u pitanju necjelovit prijepis Sukerijina djela, ili je pak ovo sve što ćemo ikada imati od Sukerijine zaostavštine.

Forme u *Divanu* Zekerijaa Sukerije

Sukerijin *Divan* ne sadrži pjesme u formi tevhida, munadžata, nata i kasida (medhija). Tezkire o ovom djelu svjedoče da je to bio cjelovit divan („tam bir *Divani*)²³, odnosno da je sadržavao navedene forme na početku, te gazele sa svakim slovom osmanskog alfabeta u finalnoj poziciji stiha. Uvidom u jedini rukopisni primjerak Sukerijina *Divana* koji se čuva u Mevlana Müzesi Kütüphanesi (No 2403), Erol je ustanovio nedostaju početne stranice djela i da on u stvari započinje gazelima. Sukerijin nepotpuni *Divan* sadrži ukupno 134 gazela.

18 Pojavom Gölpinarlijeva *Kataloga rukopisa*, otkriveno je postojanje ovog djela, te je sa svim jasno da ni Bašagiću, a najvjerojatnije ni Šabanoviću u vrijeme u kojem je prikupljao građu za spomenuto djelo, nije bilo poznato gdje se ovaj kodeks nalazi.

19 Tahlil – stihovi o Allahovom jedinstvu.

20 Nât – pjesma u slavu vjerovjesnika Muhammeda, mir s njim.

21 Munadžat – molitva, oda Bogu.

22 Kasida – pjesma s ciljem pohvale ili pokude onome kome je posvećena, ima rimu a-a, b-a, c-a, d-a, i sadrži od petnaest do šezdeset bejtova.

23 Şeyhîjeva tezkira *Vekayi'ül Füzela*, Mustekim-zade Sulejmanova *Tuhfe-i hattatin* i *Mecelletü'n-nisab*, Mehmed Nailova *Tuhfe-i Naili* i dr. Citirano prema: Erol, 167.

Nakon gazela slijede tri kit'e,²⁴ tri musammata,²⁵ 19 rubajija i 22 tariha, od kojih je 20 napisano na turskom, a dva na perzijskom jeziku.

Gazeli

Gazel je lirska forma koja najčešće sadrži od pet do petnaest bejtova. Ipak, najčešći su gazeli dužine od pet do devet bejtova. S obzirom na to da je Sukerija pjesnik koji je živio u 17. stoljeću, vrijedi napomenuti da gazeli pjesnika iz 17. stoljeća, najčešće imaju po pet bejtova. Pisanje gazela sa manjim brojem bejtova, prema Dilčinu, vremenom je postalo poseban trend proizašao iz nastojanja da se sa što manje riječi izrazi puno više.²⁶

U praksi, moguće je susresti i gazele od po tri ili četiri bejta. Kada je riječ o broju bejtova u Sukerijinim gazelima, može se reći da su u granicama standarda pjesnika njegova vremena. U skladu s tim, najveći broj gazela (45) ima sedam bejtova, potom slijede oni od po pet bejtova (42), a potom slijede gazeli sa manjim brojem bejtova. Daleko je manji broj gazela sa većim ili manjim brojem od ovog standarda: dva gazela se sastoje iz 4 bejta, četiri gazela od 8 bejtova, tri gazela od 9 bejtova, dva gazela od 10 bejtova i po jedan gazel od 11, 12 i 15 bejtova. Kako se može primijetiti, najduži gazel je onaj od 15 bejtova.

Broj bejtova	Gazeli	Ukupno
4	49, 62	2
5	9, 10, 11, 15, 19, 20, 24, 33, 36,37, 40, 41, 44, 45, 46, 48, 58, 59, 64, 65, 68, 69, 71, 72, 78, 81, 83, 84, 89, 98, 105, 107, 109, 110, 118, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 132	42
6	1, 3, 5, 6, 7, 12, 14, 16, 18, 21, 22, 26, 43, 61, 63, 67, 70, 75, 79, 92, 93, 96, 97, 103, 104, 112, 113, 115, 124, 128, 129, 130, 131	33

24 Kit'a – pjesma od dva distiha (bejta), koja na osoben način izražava jednu misao, epigram.

25 Musammata – forma gazela ili kaside u kojima se središnja riječ svakog polustiha (misra'a) rimuje sa posljednjom riječi prvog polustiha.

26 Cem Dilçin, „Divan Şiirinde Gazel“, *Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi – Türk Şiir Özel Sayısı II: Divan Şiiri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, 89.

7	4, 8, 23, 27, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 38, 39, 42, 47, 52, 53, 54, 55, 57, 60, 66, 73, 74, 76, 77, 80, 82, 85, 86, 87, 88, 90, 94, 95, 99, 101, 102, 106, 108, 114, 116, 117, 119, 120, 134	45
8	13, 56, 100, 133	4
9	2, 17, 51	3
10	50, 91	2
11	25	1
12	111	1
15	28	1

Kada je riječ o dva gazela od po 4 bejta, uočavamo da kod njih izostaje i mahlas bejt (obično posljednji ili pretposljednji bejt gazela u kojem je sadržan pjesnički pseudonim, *mahlas*). To može upućivati na mogućnost da je pjesnik nesvjesno ostavio gazel nedovršen, odnosno da je namjeravao dodati još koji bejt.

Kako se iz tabelarnog prikaza može vidjeti, po jedan gazel sastoji se iz 11, 12 i 15 bejtova. Riječ je o *müzeyyel* gazelima, koji su u suštini „dopunjeni“ gazeli, gazeli sa dodatkom, na što upućuje i sama etimologija riječi (ar. *dayyala*-napraviti skut /na haljini/, napisati dodatak /knjizi/, (do) napisati na kraju (rubu) strane, dodati, dopuniti).²⁷ Ove forme gazela, u dijelu nakon mahlas bejta, sadrže bejtove kojima se najčešće izražava pohvala značajnoj ličnosti (medhiye) i dova (dua), što su obavezni dijelovi kaside. H.K. Özçelik²⁸ ih i posmatra dvojako, i kao gazele i kao kaside. Takva dualna priroda ovih gazela ih čini specifičnima i zato ćemo se kratko zadržati na tri müzeyyel gazela u *Divanu* Zekerija Sukerije. U dva müzeyyel gazela izražena je pohvala (medhiye) velikom veziru Köprülüzade Fazil Ahmed-paši, dok u trećem müzeyyel gazelu pjesnik izražava pohvalu samom sebi (fahriye).

Prvi müzeyyel gazel (G 25) ima ukupno 11 bejtova. Sukerijin mahlas naveden je u šestom bejtu. Nakon ovog bejta, slijedi „zejl“, dodatak od

27 Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, El-Kalem, Sarajevo, 1997, 494.

28 Hatice Kübra Özçelik, *Kaside ile Gazel arasında Divan Şiirinde „Müzeyyel Gazel“*, neobjavljeni magistarski rad, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, 32-33.

ukupno pet bejtova. Tematski gledajući, moglo bi se reći da je prvi dio gazela jedan klasičan gazel. Ipak, za razliku od klasičog gazela, na semantičkom planu uočava se pomjeranje pozicije mahlas-bejta kao „posljednjeg što ostaje u uhu slušaoca“.²⁹ Naime, nakon mahlas-bejta uslijedit će pohvala velikom veziru Köprülüzade Fazil Ahmed-paši, čije ime nije eksplicitno navedeno, kako je to slučaj u müzeyyel gazelima o kojima ćemo u nastavku pisati. Da je riječ o ovom istaknutom državniku implicira titulacija „cenāb-ı ‘izz ü devlet“ (dergah sreće i uznosa), što je jasan marker pozicije moći. Relacija mecena-štićenik se posebno može analizirati na primjeru ovog gazela, jer je, kako se može vidjeti, svaki bejt upravo i konstruiran na toj opoziciji: prvi bejt govori o onome koji ima moć, a drugi bejt o onome ko je u potrebi za naklonošću takvog moćnika. Kako smo već ranije naveli, Sukerija je najvjerovatnije preko Mezakije³⁰ stupio u svitu Ahmed-paše, u vrijeme dok je ovaj bio na poziciji velikog vezira.

*Añlsun ol maķām-ı vaşl kim şād olduĝum yerdür
Hezārān lutf-ı gūn-ā-gūna mu’tād olduĝum yerdür*

*Añlsun ol şefā-yı kūşe-i ĥum-ĥāne-i vahdet
Benüm ol her nefes şad ĝamdan āzād olduĝum yerdür*

*Añlsun şimdi gird-āb-ı yem-i bī-şāhil-i hayret
Ki geh ser-der-hevā geh āb u geh bād olduĝum yerdür*

*Añlsun bezm-ĝāh-ı ĥāşş-ı miĥmān-ĥāne-i vuşlat
Ki her dem miz-bān-ı şad-peri-zād olduĝum yerdür*

*Añlsun ol şehūñ āşub-ĝāh-ı ĝamze-i nāzi
Benüm teslīm-i tīg-i çeşm-i cellād olduĝum yerdür*

*Añlsun SÜKKERĪ ol şadr-ı bezm-i kuđş-i rūĥānī
Benüm ol mazĥar-ı feyż-i Ĥudā-dād olduĝum yerdür*

29 V: Dželila Babović, *Kaside bosanskih pjesnika na arapskom jeziku*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2018, 72.

30 I Mezakija je Ahmed-paši posvetio deset kasida u svom *Divanu*, kao i šest müzeyyel gazela. Ime ovog državnika navedeno je eksplicitno u ukupno tri müzeyyel gazela. (V. Ale-na Čatović, Sabina Bakšić, „Muzeyyel gazeli pjesnika Mezakije posvećeni Ahmed-paši Čupriliću: pragmatički osvrt“, *Čuvari baštine: zbornik radova posvećen prof.dr. Fehimu Nametku*, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, 2024, 99.

*Añulsun hayr ile ol meclis-i üstād-ı ‘ālem kim
Hużur-ı nevsebak tıfl-ı ebīcād olduĝum yerdür*

*Añulsun ol debistān-ı şafā-bahş-i me‘ānī kim
Benüm ol ibtidā şākird-i üstād olduĝum yerdür*

*Añulsun ol cenāb-ı izz ü devlet kim dirüm her dem
Benüm ol beniçe-tāb u dest-i bī-dād olduĝum yerdür*

*Añulsun zikri hayr olsun o bezm-i hātır-efzünün
Nuhustīn neşve-gīr-i feyż-inşād olduĝum yerdür*

*Añulsun hānedān-ı işret-ābād-ı cihān olsun
Harāb iken benüm himmetle ābād olduĝum yerdür*

*Nek se pamti da je mjesto sjedinjenja tamo gdje sam sretan bio
Nek se priča da sam tamo na hiljade užitaka osjetio*

*Nek se pamti čisti kutak u mejhani gdje sam Jednost uočio
Ja sam tamo svakim dahom po sto muka i nevolja se lišio*

*Iz začudnog mora bez obala vir bi sada spomen zaslužio
Jer tu bijah čas u oblacima, čas sam voda, čas sam vjetar bio*

*Nek se priča o skupu plemića što Vušlata kuću pohodio
Vilinskih sam ščeri na stotine baš tu svakog trena ugostio*

*Nek se priča gdje str’jelom pogleda metež šah je zamamni unio
Pred strijelama dželatskih očiju baš sam na tom mjestu se predao*

*Nek se priča o prsima gdje je svetost duha čista Sukerijo,
Božjeg dara blagodeti tu sam, na tom mjestu bio zadobio*

*Po dobru se društvo učitelja ovog svijeta vazda spominjalo
Na svakom sam dersu toga društva k’o dijete se sitan osjetio*

*Nek je spomen školi gdje razgovor o smislu je radost unosio
Pred ustazom k’o učenik tu sam prvi korak k znanju napravio*

*Slavan nek je dergah sreće i uznosa za koji bih govorio
Ruka koja zulum čini tu postadoh, sebičnost sam zadobio*

*Po dobru mu spomen bio, slava mjestu gdje sam vel'ko nadahnuće osjetio,
Daru sam se poetskome po prvi put na tom mjestu veselio*

*Nek je spomen carskom rodu vječnog p'janstva na svijetu, slavan bio
Ruina sam pusta bio, nadahnućem tu sam vječnost zadobio.*

I 28. gazel u Sukerijinom *Divanu* je do mahlas bejta (sedmi bejt) iz ugla njegove tematike, klasičan gazel. Dodatak od osam bejtova predstavlja panegirik Köprülüzade Fazil Ahmed-paši.

*Her kaçan cılveye ol kâmet-i mevzûn gelür
Revzen-i hâtırâ sad-şâhid-i maẓmûn gelür*

*Ser-i küyina giden 'âşik-ı üftâde kalur
Gelemez gelse yâ Ferhâd u yâ Mecnûn gelür*

*Şöyle hayret-zede-i fitne sipâh-ı 'ışkam
Gözüme hayl-i hayâlât-ı şebîhûn gelür*

*Dâğdur menbâ'-ı âb-ı ruḥ-ı dil-dâde-i 'ışk
Çeşme-sârından anuñ şu yerine hûn gelür*

*Turamaz şahş-ı siyeh-rüy-ı ğam-ı dehr gider
Her kaçan bezmimüze bâde-i gül-gün gelür*

*Sâğar-ı telḥ-güvâr-ı sitem-i sâkî-i 'ışk
Nüş-dârü-yı ğam-ı hâtır-ı maẓzûn gelür*

*Âferîn SÜKKERÎ'yâ tab'-ı sühan-perverüñe
Söz degül baḥr-ı dilüñden dür-i meknûn gelür*

*Zîb-i güş-ı şeref-i hüsn-i kabûl eylemege
'Acabâ kim aña dil-beste vü meftûn gelür*

*Meger ol nâkıd-ı deryâ-dil-i dânişver kim
Yüz süren dergehine luḥf ile memnûn gelür*

*O felek-ı kadr u şeref-ı sadr u Nizâmü'l-Mülküñ
Her şehir hizmetine hüsrev-i gerdün gelür*

*Rüzgâr esmege etrâfına destür ister
Gelse ger bâd-ı şabâ yanına me'zûn gelür*

*Baňa ol cevher-i ĥurşid-i cihān-efrūzuň
Kīmyā-yı nazarı cümleden eفزūn gelür*

*Şadr-ı vālā-güherān Hazret-i Aĥmed Pāşā
Vaşfi hep elsinede böyle hümāyūn gelür*

*Şıdk ile ĥayr du'asında hem-āheng olup
Leb-i ĥāmem leb-i endişeme maĥrūn gelür*

*Hak anı ĥil'at-i devletle müşerref kılsun
Rūz u şeb cāmesi tā kākum u eksūn gelür*

*Svaki put kad stas taj skladni krene čarim' zavoditi
Sto svjedoka lirske slike na um- pendžer će izbiti*

*Ko god priđe Tvom sokaku, bijedan ašik će ostati
I da dođe ko to ne bi, Ferhad, Medžnun će postati*

*Spahija me aška znade tako spletkom s uma smesti
Da utvare nalik Tebi mnoge će m' se prikazati*

*Iz rane će zaljubljenog voda vječnog žića vriti
Iz česmi će sa tog vrućka mjesto vode krvca liti*

*Ko pocrni s jada svijeta, ode, ne može durati
I svaki put k'o đul vinom naše mjesto se počasti*

*Vrč pokude vinotoče aška, gorak i pun slasti
K'o gorka je so za bolju srca što od tuge pati*

*Svaka ti čast, Sukerijo, na blagoglagoljivosti
Iz mora tvog jezika je ne riječ, nego biser čisti*

*Ko slomljena srca dođe, lud od aška ko će biti
On će ga k'o ukras uha časno lijepo prihvatiti*

*Čini se da more srca znalca može izmjeriti
Ko Tvoj dergah licem tare, zadovoljan, pun milosti*

*U službu Nizamu'l Mulka, uzvišenog, vel'ke časti
Varljivoga svijeta Husrev sve će jutrom pristupati*

*Vjetar traži da dopustiš da bi mog'o zapuhati
Čak i Saba sa dozvolom oko Tebe će piriti*

*Alkemija pogleda će m' ponajvećom se činiti
Od sunčevog tog dragulja što će svijet obasjati*

*Vel'ki vezir Ahmed-paša, dragulj međ' vezirim čisti
Na svakom se on jeziku carski može opisati*

*Harmonično iskrenu će hajir-dovu mu činiti
Usne pera i i mog straha baš tu će se sastaviti (poljubiti)*

*Da ga hoće Hak Veliki plaštom sreće zagrnuti
U hermelin i crn atlas i dan i noć odjenuti*

Treći müzeyyel gazel (G. 111) izrečen je u vlastitu pohvalu, a pjesnikov mahlas naveden je u desetom bejtu. Ovaj gazel ukupno sadrži 12 bejtova. Manji broj dodatih bejtova (zejla) srazmjeran je činjenici da se njima izriče samopohvala, što u islamskoj osmanskoj književnoj tradiciji mahom ne izlazi iz okvira tzv. *toposa skromnosti*.

*Urup el kabza-i şemşir-i Bismi'llāh-i āgāza
İrişdürdüm şufûf-ı nazmı tâ ser-ḥadd-i Şirāza*

*Ne mümkindür konuşmak yār olup ol tıfl-ı tannāza
O şāhīn beyzasından başladı yüksekde pervāza*

*Şikenc-i turre-i ḥamdur ḥamından olmadın āzād
Şikār oldı uruldı murğ-ı dil ol çeşm-i 'uşşāka*

*Duyar tâb-ı ḥayāl-i ḥüsni gelse çeşm-i 'uşşāka
Nihān olsun mı duzdide-nigāh ol gamze-i nāza*

*Zemān-ı gül dem-i şür-ı maḥabbetdür ne mümkindür
Derün-ı perde-i işmetde kalmağ şāhid-i rāza*

*Akarsa pāyına cüy-ı sirişküm bir zemān böyle
Ne ser-keşlük virür seyr ile ol serv-i ol serv-i ser-efrāza*

*Ziyā-yı nūr-ı şem'-i mihri dūd-ālūd ider şanma
Çıkar mı cevher-i ḥatt ol ruḥ-ı āyīne-perdāza*

*Reh-i ḥ'ābīde-i dešt-i gamuñ dil kem-surāğıdur
Dūçār olmağ bu yolda Hızr olur Mecnūn-ı ser-bāza*

*Mey-i la'lūñle iller mest iken ben 'āşık-ı zāruñ
Ḥumār-ı hicr-i cām-ı vaşlile çekmekde ḥamyāze*

*Ḳo ziver virsün iller ḥaṭṭ u ḥāl-i şāhid-i şī're
Nazır olmağ ne mümkün SÜKKERİ bu nazm-ı mümtāza*

*Müsaḥḥar itdi dāru'l-mülk-i Rūmı Ḥüsrev-i ṭab'um
Selām it ehl-i dil yārāna şoḥbet kaldı Şirāza*

*Revān-ı Ḥāfız u Sa'dī vü 'Örfī feyz-yāb olsun
Sözümle bezm-i bāğ-ı nazma virdüm revnāk-ı tāze*

*Mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün
. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _*

*Ja uhvatih dršku mača Bismile s početka priče
Pa odaslah retke pjesme sve Širazu, do granice*

*Podrugljivom balavcu je drug bit, reć' šta nemoguće
Kad od sjaja sokolova po visinama on lijeće*

*Valovit je pramen kose, još te steže i sapliće
Jasno posta: ptica srca na ašičke oči lijeće*

*Pred ašičkim okom bude l' sjen' ljepote, osjetiće
Zar ukraden pogled skriven pred pogledom zavodnice*

*Vrijeme ruža tren je pira ljubavnoga, nemoguće
Da ostane svjedok Tajne iza vela čednosti, čistoće*

*Desi l' se da rijeka suza mojih Tvojim stopam' teče
Tom čempresu jedinstvenom svim kretnjama gordost dat će*

*Ne pomišljaj da dim stvara odsjaj svjetla sunca svijeće
Zar na licu u zrcalu dragulj malja sitnih niče*

*Na put' sna pustinja brige, u njoj loš je biljeg srce
Na tom putu samog Hidra Medžnun hrabri uhvatiće*

*Od rubina tvog pijanstvo svaki kutak zahvatiće
Odvojen od Tvoje čaše, klon'o ašik, hudi, plače*

*Malje i ben štilca pjesme, pusti, sfere ukrasiće
Sukerijo, vrsnom spjevu ovom premca biti neće*

*Husrevovska ćud m' opkoli prijestolnicu Bizantije
Selam društvu duhovnjaka, Širaz sad se hvata priče*

*Blagoslovljen duh Hafiza, Orfija i Sad'ja bit će
Svež sjaj bašči poezije moj izričaj darovat će*

a) Rima

U skladu sa navedenom hijerarhijom pjesničkih formi u klasičnom osmanskome divanu, i u poglavlju sa gazelima (koje često nosi odvojen naslov *Gazeliyât* ili *Ibtidâ-i gazeliyât*) prisutan je princip *tertiba* (uređenja). Taj koncept podrazumijeva da su svi gazeli bili poredani po alfabetskom redoslijedu posljednjeg slova njihove rime. Uvidom u Sukerijin *Divan* ustanovili smo da rima Sukerijinih gazela ne završava na sva slova arapskog alfabeta, te da je izostala rima na harfove *h*, *ž*, *d*, *p* i *h*, što je najvjerojatnije uvjetovano činjenicom da je u Sukerijinom registru osmanskog turskog jezika postojao vrlo oskudan broj riječi koje su završavale tim slovima. Naravno, Sukerija nije izuzetak – u divanima drugih plodnijih i afirmiranijih pjesnika ovo odstupanje prisutno je u značajnoj mjeri.

Kada je riječ o omjeru Sukerijinih gazela u odnosu na posljednje slovo rime, primjetno je da najviše gazela završava na harf „ra“ (34), „he“ (18), potom „za“ (14), „nun“ (13), „mim“ (6) i „ye“ (6), dok na preostale harfove završava daleko manji broj gazela.

Općenito govoreći, u klasičnoj osmanskoj književnosti statistički su najbrojniji gazeli sa rimom na slovo „ra“, budući da se u njima koriste različite gramatičke forme kojima se može obuhvatiti šira vremenska sfera. To se postiže upotrebom trajnog prezenta („prezenta na r“), vrlo pogodnog za poeziju jer obuhvata širi vremenski okvir (tzv. *sintetičko vrijeme* koje obuhvata i sferu prošlosti i sadašnjosti i budućnosti), kopule „dir“ koja u turskom jeziku također ima široku upotrebu, te kopule „var“, kao i nastavka za množinu „-lar/-ler“. Uvidom u gazele u ovom *Divanu*, primjetno je da je najveći broj gazela sam rimom na „râ“, njih 20 sa formom kopule „dir“;

oblikom tzv. trajnog prezenta (geniş zaman). Nakon toga po frekventnosti slijede gazeli koji se završavaju sa tzv. *prezentskom rimom* (oblikom trajnog prezenta, ili „prezenta na r“) – 11 gazela, te oni čija je rima na „ra“ postignuta upotrebom sufiksa „-lar/ler“ (2 gazela) i kopule „var“ (1 gazel).

Nešto više od polovine ukupnog broja gazela (64) ima ponavljajuću tzv. *redif* rima. Ta se ponavljanja realiziraju na nekoliko načina: pomoću sufiksa, riječi, sintagmi ili kombinacijom sufiksa i riječi. Princip strukturiranja ponavljajuće rime u Sukerijinim gazelima može se ilustrirati na sljedeći način:

- oblik imenice (11 gazela)
- o imenica u vokativu (3 gazela)
- oblik zamjenice (ili kombinacija zamjenica + kopula dir) (6 gazela)
- sintagma
 - o konstrukcija imenica + imenica
 - o konstrukcija imenica + glagol (frazni glagol, npr. el çekduk, ‘ışk olur, ‘ıyan olur, el virmez i sl.)
- sufiks + imenica (npr. -stān-ı şubḥ, -le baḥs, -den ğaraż, -den maḥzūz)
- sufiks + glagolski oblik, upitna čestica i prezent glagola imek, ili predikativ var/yok npr. (-den gelmez, -de midur, mi var)
- analitičke forme ili dva glagolska oblika (npr. gelür gider, olmamuz vardur, kalmamış gitmiş)

Složenija *redif* rima, kao finalna rima realizirana je upotrebom stilske figure epifore. Gazeli pod rednim brojem 119, 121 i 122 sadrže isti redif, odnosno *leksičku epiforu* u vidu konstrukcije „kanda ben kanda“. Ilustracije radi, u nastavku donosimo ove gazele, i u transkripciji i u prijevodu.

119

*O meh-rūdan ümīd-i neyl-i şoḥbet kanda ben kanda
Firāz-ı bām-ı çerḥ-i nāz u naḥvet kanda ben kanda*

*Kemend-i ārzū-yı tār-ı dil kūteh degül ammā
O şūḥ-i⁵⁶ āsumān-ḳadriyle ülfet kanda ben kanda*

Çi sūd ol gevher-i yektā-yı hūsne āşinā çıkmak
Bün-i deryā-yı pür-şūr-ı maḥabbet ķanda ben ķanda

Göñül bir zerre-i nāçiz-i ḥāk-ālūd-i firķatdür
O mihr-i ālem-ārā ile vuşlat ķanda ben ķanda

Ne mümkün ben gedāya dest-res-i dāmānına yārüñ
Hümā-yı evc-i istiğnā-yı devlet ķanda ben ķanda

N'ola dil-gır men'-i girye-i 'arz-ı niyāz olsam
Güşād-ı ḥātır-ı şādi-i minnet ķanda ben ķanda

Temennā-yı zülāl-i būs-ı la'lin SÜKKERİ itmem
Serāb-ı ḥayāt-efzā-yı işret ķanda ben ķanda

Kamo ja, a kamo nada da će Lunolika za razgovor moju želju ostvariti
Daleko sam od visokog svoda neba koketnosti (i gordosti)

Nije slaba omča žudnje na gajtanu srčanome
Daleko sam od bliskosti s krasoticom nebeske vrijednosti

Koja fajda na biser se iznimne ljepote naviknuti
Do dubina nemirnoga mora aška ja ne mogu doprijeti

Srce je bijedna čestica prašine razdvojenosti
Do sjedinjenja sa suncem što svijet obasjava ne mogu dospjeti

Nemoguće meni jadnom skute Drage dohvatiti
Daleko mi na vrh' neba ptica sreće i radosti

Šta da bolna srca hocu prestat' plakat', preklinjati
Daleko sam od razgale što zahvalnost, radost pamti

Pred poljupcem s tvojih usta ne mogu se nakloniti
Kam', Sukeri, p'janstvo s vina što će život produžiti

121

Mey-i la'l ile bezm-i vaşl-ı dil-ber ķanda ben ķanda
Cihānda nuḳl-i cennet āb-ı kevşer ķanda ben ķanda

*Felek tuğ cām-ı mihr ü mâhi itmiş rûz u şeb gerdân
Bu bezm-i bî-bekâda devr-i sâgar ķanda ben ķanda*

*Meger miftâhını vaz 'eylemişler ceyb-i⁵⁸ Kârûna
Kilid-i ķufl-ı bāb-ı genc-i gevher ķanda ben ķanda*

*Şeb-i ğamda ümîd-i rûşenîyi çeşm-i baht
Hümâyün pertev-i ferhunde-ahter ķanda ben ķanda*

*Şu denlü SÜKKERÎ bigâne tavr olmuş ol âfet kim
Nigāh-ı âşinā-yı lutf-perver ķanda ben ķanda*

*Mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün
. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _*

*Gdje sam ja, a gdje mjesto sjedinjenja s Dragom i vino rubinsko
Gdje sam ja, a gdje rajske đakonije, na 'vom svijetu vrelo rajske*

*Shvati, čašu sunca i mjeseca da dan i noć kruži Nebo dalo
Zar dostojan sam kruženja čaše, ovdje sve je prolazno i kratko*

*Karunovom sužnju obećali dati ključe, čini mi se tako
Zar je za me ključ katanca škrinje gdje je blago i kamenje drago*

*Sve se nada svjetlo ugledati u mrklini tužne sudbe oko
Zar priličim sretnoj zvijezdi koja svuda jako širi svjetlo carsko*

*Sukerijo, ljepotica za me niti haje, nit' mari ikako
Zar bi mene zapala ta milost da m' pogleda kao biće blisko*

122

*Beyābān-gerd-i 'iškum rāh u menzil ķanda ben ķanda
Olan ser-menzil ü maķşūda vāşıl ķanda ben ķanda*

*Ben ol ye's-āşinā ser-geşte-i gird-āb-ı 'iškum kim
Muħāl endîşe-i ümîd-i sāhil ķanda ben ķanda*

*Ten-i fersūde künc-i ğamda vü dilgūy-i dil-berde
Nice cem'ıyyet el virsün baña dil ķanda ben ķanda*

*Olup ta'vîz-bend gerden dil-i bâzû-yı cānāna
Baña ol hîrz-ı cān olmak hamāyil ķanda ben ķanda*

*'Aceb mi SŪKKERĪ mevc-āşinā-yı hayret oldumda
İdenler gevher-i maķşûdı hâsıl ķanda ben ķanda*

*Mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün
· _ _ _ / · _ _ _ / · _ _ _ / · _ _ _*

122

*Ja sam lotalica po pustinji Ljubavi, daleko su mi konačišta i drumovi
Daleko sam od onih što su stanak pronašli, čiji su ostvareni ciljevi*

*Na tugu svik'o sam, iznuren, izgubljen od virova ljubavi
Daleko mi i nada da ću prići obali, san neostvarivi*

*Samo o Dragoj govori, istrošeno tijelo u kutu tuge se svi
Kamo srce, kamo ja, kako bi meni mogli pomoći ljudi skupovi*

*Dragoj što se srcem poigrava bit amulet na griocu pravi
Daleko sam ja od hamajlije da moj život u zaštiti stavi*

*Zar je čudo, Sukeri, što val me zbunjenosti nosi, plavi
Daleko sam od onih što dragulj kom ciljaše pronađoše pravi*

Dio gore spomenutog redifa pjesnik je modificirao i kao takvog ga učinio konstituentom rime u gazelu 120:

*O Yūsuf-ħüsn ile hem-şoĥbet olmak ķanda ben ķanda
'Azîz-i Mışr ķanda sâkin-i Beytül-Ĥazen ķanda*

*'Aceb mi ârzû-yi seyr-i gül-zâr itmesem hergiz
Gedâ-yî⁵⁷ künc-i 'uzlet ķanda gül-geşt-i çemen ķanda*

*Beni ser-mest iden mey şanma cām-ı la'l-i dil-berdür
Şerâb-ı işķ ķanda neşve-i şahbâ-i denn ķanda*

*Şikest olsa n'ola bir yâr için şad-ĥâtır-ı düşmen
Ĥarîm-i Ka'be-i dil ķanda deyr-i Berhemen ķanda*

*Tarīk-i 'ışkı hep ehl-i mahabbet benden öğrensün
Bilen bu vâdi-i pür-şûrî kanda bilmeyen kanda*

*Ne beñzer rûy-i hûbân-ı cihân hüsn-i ruḥ-ı yâre
Fürûğ-ı mihr-i 'âlem kanda şem'-i encümen kanda*

*Cedîd-üslûb-ı şîr-i tâze tarḥ-ı SÜKKERÎ'dür bu
Edâ-yı köhne kanda böyle nev-ṭarz-ı ḥasen kanda*

*Gdje sam ja, a gdje je onaj što s ljepotom Jusufovskom razgovara
Kamo stanar kuće pune tuge, a kamo je namjesnik Misira*

*Zar je čudo da ne žudim uživati u đul bašči, vazda od odmora
Kam' samotni prosjak jadni, kam' đul-bašče na tratini ugoda*

*Ne pomišljaj da me opi vino s vrča rubinskoga, dilbera
Kamo vino čistog aška, kamo veselje iz rujnog pehara*

*Šta i kada za hatur Voljene sto dušmanskih iskvariš hatura
Kamo harem od srčane Ćabe, kam' brahmanskog stara manastira*

*Nek ljubavna sljedba od men' uči sve o Putu aška, ljubovanja
Nije isto ko zna i ko ne zna tu dolinu burnu, od nemira*

*Nije nalik lice ljepotica bjelosvjetskih Ljepoti Dragane
Svjetlo sunca što svijet obasjava spram zvjezdanog žmirkavog trepera*

*Sukerijin stil je poezija sasvim svježa, od novih manira
Kam' narativ onaj zastarjeli, kam' stil novi, lijepih odabira*

Kao što se može primijetiti, redif se sastoji iz zadnjeg sloga predzadnje riječi svakog bejta (-en) i lekseme *kanda*. Isti redif nalazimo i u jednom gazelu Sulejmana Mezakije pod čijim pjesničkim utjecajem je, čini se, bio i Sukerija. Naročita sličnost odnosno paralela ogleđa se u prvim bejtovima navedenog Sukerijina i Mezakijinog gazela:

*O Yūsuf-hüsn ile ḥem-şoḥbet olmak kanda ben kanda
'Azîz-i Mişr kanda sâkin-i Beytü'l-Ḥazen kanda*

*Gdje sam ja, a gdje je onaj što s ljepotom Jusufovskom razgovara
Kamo stanar kuće pune tuge, a kamo je namjesnik Misira.*³¹

Poznato je da su prilikom pisanja pjesama paralela (nazira) pjesnici preuzimali rimu, metar i lirski sadržaj, uvjetovan i upotrebom leksike, odnosno preuzimanjem simbola. Zbog toga ove pjesme i podsjećaju jedna na drugu – Sukerija, naprosto, preuzima lirski ambijent prvog bejta Mezaki-jinog gazela. Naravno, motivi koji gotovo redovno prate simbol Jusufa a.s. su ljepota njegova lica, Egipat i kuća tuge.

b) Metar

Divanska poezija temelji se na kanoniziranim osnovama kvantitativne metrike, tzv. *ilm-i ‘arūd* koja se zasniva na naizmjeničnoj upotrebi otvorenih i zatvorenih slogova. Stope koje, u skladu s tim, tvore dugi i kratki slogovi, obrazuju *metričke obrasce*, zasnovane na različitom broju i rasporedu slogova. Kako A. Kadrić, autor veoma značajne bosanske studije o stilistici divanske književnosti zapaža, metar predstavlja onu „skrivenu „dubinsku“ strukturu stiha“ koja, pored evidentne ritmičnosti i melodičnosti, na nivou strukture osigurava stabilnost.³² Riječ je o stilski vrlo zahtjevnom shematiziranom obrascu poetske upotrebe jezika koji ima nekoliko važnih funkcija u poetskom diskursu, od mnemoničke (pri čemu metar olakšava pamćenje stihova), preko kohezivne do intertekstualne funkcije.³³

Sukerija je jedan u plejadi autora koji su se strogo pridržavali *aruza* (principa kvantitativne metrike) te njegova poezija u tom smislu ne odstupa od onoga što je postavljeno kao kanon, uzus dominantne stilske epohe. U tom smislu, najveći broj pjesama u Sukerijinom *Divanu* napisan je u metru *hezédž*, a potom u različitim obrascima metra *remel* i *muzari*.

31 Mezakija: *Ḳudum-i dil-ber-i ferḥunde-makdem ḳanda ben ḳanda / O Yūsuf-ḳehre ḳanda ḳūše-i Beytū’l-ḥazen ḳanda.* (G 383:1) *Kamo ja, a kamo blagoslovljeni dola-zak Divotice, Kamo ćoše u Kući tuge, a kamo jusufovsko lice*

32 Adnan Kadrić, *Uvod u stilistiku divanske književnosti: Lingvostilistička analiza poezije Sabita Alaudina Bošnjaka*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2015, 84.

33 Zdenko Lešić, *Jezik i književno djelo*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1971, 265.

Vrste metrova u različitim poetskim vrstama u Sukerijinoj poeziji

VRSTA METRA		GAZELI	TARIHI	MUSAMMAT	MUHAMMES	KIT'E	RUBAJJE	MUFRED	SAKINAMA	LUGAZ	UKUPNO
HEZEDŽ	mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	42	1		1	2		4			
	mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün		2							3	
	mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün	5					19	2			
MUDŽTES	mefâ'ilün fe'ilâtun mefâ'ilün fe'ilün	13	1					4		1	
REMEL	fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	32	5			1		4			
	fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün		3								
	fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fâ'ilün	16	3	1				3			
	fe'ilâtün fe'ilâtün fâ'ilün		2							2	
DŽEDID	fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	1	1	1						9	
MUTEKARIB	fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl		3						1		

SERİ'	müfte'ılün müfte'ılün fâ'ilün		1							
MUNSERİH	müfte'ılün fâ'ilün müfte'ılün fâ'ilün		1							
MUZÂRÎ	mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün		22				3			
AHREB	mef'ûlü mefâ'ilün fâ'ülün		2							

Općenito, iz navedenog tabelarnog pregleda može se zaključiti da je Sukerija birao najfrekventnije metričke obrasce, te da je vrlo je rijetko pribjegavao skraćivanju ili produžavanja vokala u određenim stopama. Metrički obrasci poput onih u *hezedžu* ili *remelu* nisu naročito zahtjevni kada su u pitanju kraće pjesničke forme. Kako u jedinom rukopisnom primjerku Sukerijina *Divana* ne nalazimo duže pjesničke forme poput kasida, teško je procijeniti Sukerijinu umješnost po pitanju upotrebe težih metričkih obrazaca u odnosu na kraće forme poput gazela, kit'i, rubaija i sl. Sukerijina *Sakinama*, kao jedina duža forma u *Divanu* ovog pjesnika spjevana je u metru *mutekarib*, jednom od melodijski ujednačenijih metrova, koji je inače pogodan za pisanje pjesama u mesnevi formi. Sukerija se dosljedno pridržava principa kvantitativne metrike, što odaje pozitivan dojam u ocjeni formalnog kvaliteta njegove poezije.

Kratke pjesničke forme u Sukerijinom *Divanu*

Kada je riječ o strofičnoj, po broju bejtova kraćoj poeziji u Sukerijinom *Divanu*, takvih je ukupno 47. Prema redoslijedu u *Divanu*, iza gazela slijede jedan *muhammes*, dva *musammata*,³⁴ tri kit'e,³⁵ potom 19 rubaija³⁶ i 22 tariha.³⁷ Višestrofične, *musammata* forme se, prema broju strofa i stihova u njima, kao i njihovom unutrašnjem rasporedu u Sukerijinom *divanu* klasificiraju na podvrste: *muhammes*, *müseddes* i *müsemmen*.

Kada je riječ o *muhammesu*, kraćoj formi od pet strofa sa po pet stihova, svaka strofa (*bend*) u Sukerijinom *muhammesu* ima drugačiji *redif* (prva strofa – *görsünler*, druga strofa – *gördükçe*, treća strofa – *yürür*, četvrta strofa – *eng eyler*, peta strofa *la'lüñde*). Posljednji polustih u svakoj strofi korespondira *redifu* prve strofe (*görsünler*), a obrazac rime je prema tome *aa aa aa aa – bb bb bb bb ba, cc cc cc cc ca, dd dd dd dd da, ee ee ee ee ea*. Spomenuti *muhammes* spjevan je u metru *hezedež* (obrazac: *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün*), kojim se podražava blaga i uzvišena deskripcija. *Muhammesom* je preslikan duhovni ambijent odnosno stanje ili unutarnji svijet pjesnika, a u deskripciji takvog onostranog iskustva, puta ljubavi kako ga i sam pjesnik naziva (*reh-i 'ışk*), Sukerija poseže za najčešćim metaforama kojima se opisuju stanja putnika na tom duhovnom putu.

Kada su u pitanju *musammata*, oba su *terci-i bendovi* sa *vasita bejtom* na kraju svake strofe, koji čini svojevrstan prelaz između strofa. U prvom *musammatu* koji sadrži ukupno pet strofa, na kraju svake strofe taj povezujući

34 Forma sa više povezanih strofa (etim. ar. niska, ogrlica). U ovisnosti o broju strofa i stihova u strofi, razlikuju se *müsellesi* (strofe od po tri polustiha), *mürebbe'i* (strofe od po četiri polustiha) i *terbi'i* (forma u kojoj se na svaki bejt gazela dodaje po jedan novi bejt), *muhammesi* (strofa od po pet stihova) i *tahmisi* (peterci ili strofe od po pet stihova u kojima su dva stiha, obično gazela preuzeta od drugog autora a tri stiha u istoj rimi i metru dodaje pjesnik), *müseddesi* i *tesdisi* itd. U ovu „kategoriju“ spadaju i forme poput *terci-i benda* (pjesma sastavljena od strofa povezanih jednim stihom koji se ponavlja na kraju svake strofe) i *terkib-i benda* (forma u kojoj se ponavlja cijela strofa kao refren). (V. Nametak, *Divanska književnost Bošnjaka*, 23-24)

35 Pjesma od dva do 12 bejtova, u kojima se rimuju svaki parni i svaki neparni polustih. Kako je u divanskoj književnosti najveći broj ki'ti od po 2 bejta (distiha), svaka duža kit'a naziva se *kit'a-i kebire*. Zahvaljujući svojoj sažetosti, ova forma predstavlja tematski zaokruženu misao, dosjetku ili opis događaja pa se zato može nazvati i epigramom. (V. Nametak, *Ibidem*, 24)

36 Forma od dva bejta (četiri polustiha), zbog toga često nazivana i *du-beyt*.

37 Forma kojom se nastoje ovjekovječiti određeni događaji ili povodi, hronogram.

prelazni bejt ili *bend* je: *Lülenüñ luḡfını hiç var mı mecâl inkâre / Hele bir vâşıṭadur bûs-i leb-i dil-dâre*. Forma *terdži-i benda* tematski i svojim sadržajem najčešće upućuje na duboka promišljanja o prolaznosti života i ovog svijeta te Bogu kao jedinog konstanti, Živome i Vječnom. Sukerijini *terdži-i bendovi* više nalikuju gazelima koji govore o nemogućnosti sjedinjenja sa Voljenom, o ašiku koji izgara u vatri ljubavi. Do sjedinjenja je, prema Sukeriji, nemoguće stići bez posredstva i ustrajavanja na putu ljubavi. To nije put razuma, već put strpljenja i podnošenja „smrtonosnog otrova“ koji zaljubljenom Draga pruža. Drugi *terdži-i bend* prožet je emocijom snažne ljubavi u kojoj ašik izgara cijelim svojim bićem. Na to upućuje povezujući bejt *Yaḡdı göñlümde nâr-ı Bû-Lehebi / On üç on dört yaşında bir Çelebi (U mom srcu žesna vatra Eb'-Leheba s' razbuktala / Zapali je od trinaest-četrnaest čelebija)*.

Ovaj drugi *terdži-i bend* ima ukupno sedam strofa, od po četiri bejta. Kako bi se u svoj punini mogla shvatiti jačina te emocije koja iz strofe u strofu gradira do potpune kulminacije, pjesnik naspram nje postavlja antipode poput mirnog, stamenog mladića kakav je bio prije nego ga je spržila vatra nedostižne ljubavi, te nježne, fine i otmjene voljene koja nemilosrdno nanosi bol zaljubljeniku (*Ko je voli, Zavodljiva ne bi njega voljet htjela*).

U Sukerijinom *Divanu* nalazimo i jedan *muhammes*. On se sastoji iz pet strofa sa po pet bejtova, na što upućuje i sama etimologija ove riječi, kako je prethodno pojašnjeno. Tematika ovog muhammesa je također ljubavna, a sa stilističkog aspekta naročito je zanimljiva posljednja strofa, u kojoj se može uočiti jedna od figura ponavljanja, anafora. Riječ je o iterativnom ponavljanju lekseme *nice*, čime pjesnik, u zaključnoj strofi naglašava svoju posebnost u mnoštvu. Osim anafore, u istoj se strofi uočava i epifora izražena konstrukcijom *evşâf-ı la'lüñde*.

*Niçeler tûṭı-i güyâ olur evşâf-ı la'lüñde
Niçeler vâlih ü şeydâ olur evşâf-ı la'lüñde
Niçe nazm-ı belîğ imlâ olur evşâf-ı la'lüñde
Niçe ġarra gazel inşâ olur evşâf-ı la'lüñde
Velî şîrin-edâda SÜKKERİ eş'ârı görsünler.*

*Mnogi zборе kao papigice opisujuć rubinske usnice
Mnogi, opet, zapanjeni, sretni opisujuć rubinske usnice*

*Mnoge pjesme jasne napisane da opišu rubinske usnice
 Mnogi sjajni gazeli nastase da opišu rubinske usnice
 Pa nek sada u slakom maniru Sukerije pjesme pogledaju.*

Ukupno je 19 rubaija u spomenutom djelu Sukerije. U njima je naročito tematizirana čežnja za duhovnim zavičajem. Osim ovih tema, Sukerijine rubaije odlikuje izrazita liričnost i prožetost snažnim ljubavnim emocijama čežnje za voljenom, usljed neizvjesnosti sastanka sa njom, što kulminira emocijom tuge i ljubavnog ludila. Sve rubaije spjevane su u metru *hezdedž*, a pjesnik je često u njima pribjegavao skraćivanju sloga. Prije nego što se opširnije osvrnemo na Sukerijine tarihe koji su najbrojniji među kraćim pjesničkim formama u njegovom *Divanu*, spomenimo i da je Sukerija napisao 15 *lugaza*, posve kratkih pjesama koje su svojim sadržajem zagonetke. Dva su *lugaza* na perzijskom jeziku. Budući da se njima postavlja pitanje, one počinju upitnim konstrukcijama poput *nedür ol, ol nedür, nedür bil, nedür o*. Pjesnik se ovim formama poigrava maštom čitatelja, a postupkom kumulacije dvoznačnih leksema dolazi se do konačnog rješenja. Predmeti pjesničkih engimi su svakodnevni predmeti, poput pisma, knjige, ringdana i sl. Pored *lugaza*, *Divan* završava sa deset *matla'* formi i 11 *müfreda*, pojedinačnih bejtova koji na semantičkom planu funkcioniraju kao samostalne smislene cjeline.

Nakon svih probrojanih kraćih pjesničkih formi u Sukerijinom *Divanu* posebnu pažnju želimo posvetiti tarihima/kronogramima, kojih u spomenutom djelu ima 22. Od tog ukupnog broja, njih 20 napisano je na turskom, a 2 na perzijskom jeziku. Kako je naprijed spomenuto, Sukerija je 18 tariha napisao prije svoga dolaska u Istanbul, godine 1082. koju svi njegovi biografi prihvataju kao godinu njegova dolaska u Istanbul. Prvi njegovi tarihi koji su sačuvani u ovom rukopisu datirani su godinom 1072. Od 1082. do 1085. Sukerija je napisao svega pet tariha. Kronološki, Sukerijine tarihe odvajamo u dva perioda:

1. tarihi nastali u periodu od 1072. do 1082. godine
2. tarihi nastali u periodu od 1082. do 1085. godine, kada je datiran njegov posljednji tarih.

Tarihi koji pripadaju prvom periodu naročito su važni stoga što nam mogu pomoći u pokušaju rekonstruiranja pjesnikovog života u Bosni,

tačnije u Sarajevu, a na osnovu njegovih stihova kojima je ovjekovječe-
na gradnja određenih objekata, tariha spjevanih u povodu smrti njegovih
poznatika/prijatelja/suvremenika koji svjedoče o žiteljima Sarajeva sredi-
nom 17. stoljeća.

S druge strane, ukoliko bismo nastojali tematski klasificirati Sukerijine
tarihe, mogli bismo ponuditi sljedeću podjelu:

1. Tarihi historijskih zbivanja, vojnih pohoda i postavljenja državnih dužnosnika
 - a) tarih posvećen bosanskom namjesniku (vjerojatno Ismail-paši) iz 1075/1664-65.
 - b) tarih u čast osvojenja Krete i Kandije 1080/1669-1070.
2. Tarihi izgradnje pojedinih objekata
 - a) tarih izgradnje kule u posjedu dvojice braće iz 1073/1662-63.
 - b) tarih izgradnje džamije A'ni ibn Omer-age 1072/1661-62.
 - c) tarih izgradnje mesdžida A'ni ibn Omer-age 1074/1662-63.
 - d) tarih izgradnje nekog dvorca ili dvora iz 1079/1668-69.
 - e) tarih izgradnje mehkeme (na perzijskom jeziku) iz 1080/1669-70.
3. Tarihi o puštanju brade
 - a) tarih o puštanju brade (vjerojatno samog autora) iz 1073/1662-63.
 - b) tarih o puštanju brade Mustafe (vjerojatno se radi o Mustafi Kati-
biji, kaligrafu, pjesniku i najzenu mevlevijske tekije u Sarajevu)³⁸
iz 1072/1661-62.³⁹
 - c) drugi tarih o puštanju brade Mustafe (na perzijskom jeziku) iz
1072. godine.⁴⁰

38 Katibi Mustafa, Bošnjak, Čelebi: pjesnik i kaligraf, živio do 1078/1667-68, više u: Hazim Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Biblioteka Kulturno nasljeđe, Svjetlost, Sarajevo 1973, 327-328.

39 E. Erol je napravio previd izračunavši da se radi o 1071. hidžretskoj godini (*Ibidem*, 262).

40 Ovaj tarih je Erol pogrešno proračunao. Međutim, evidentno je da se radi o tarihu iz 1072, osobito stoga što je autor i na turskom jeziku napisao tarih istim povodom.

4. Tarih o stradanju Sarajeva u požaru 1073/1662-63.
- 5.
6. Tarihi smrti pojedinih ličnosti iz Sukerijinog okruženja
 - a) tarih smrti Šejh Ibrahima Bistrigije, sarajevskog muftije iz 1075/1664-65.
 - b) tarih smrti Mustafe Katibi Čelebije 1078/1668-69.
 - c) tarih smrti Muhammeda iz 1073/1662-63.
 - d) tarih smrti sina Bilalova, sluge hajrata Husrev-begovih iz 1073/1662-63.
 - e) tarih smrti sina Bilalova, sluge hajrata Husrev-begovih iz 1073/1662-63.
 - f) tarih smrti osobe nepoznata imena 1079/1668-69.
 - g) tarih smrti Aiša-hanume iz 1082/1671-72.

Tarihi nastali prije pjesnikova odlaska u Istanbul

Među prvim tarihima u Sukerijinom *Divanu* su oni posvećeni značajnim historijskim događajima. Jedan od njih Sukerija je spjevao povodom osmanskog osvojenja tvrđave Uđvar (Nove Zamki, Mađarska), pod vođstvom Ahmet Fazil-paše. Godina osvojenja tvrđave je, prema posljednjem stihu 1075/1664-65.

Ovom prilikom nećemo ulaziti u estetiku stihova Sukerijinih tariha, jer ovaj pjesnik je prvenstveno lirik – pjesnik gazela – mistik, a osnovno će težište naše radnje biti upravo na tarihima koje ćemo prvenstveno pokušati promatrati faktografski, sa ciljem dosezanja i identifikacije bilo kakvih podataka o ovom pjesniku, njegovu vremenu i okružju.

Bez sumnje je dugogodišnji Kandijski rat i pobjeda Osmanlija u tom ratu bila inspiracija mnogim pjesnicima: o njemu je pisao i naš pjesnik Mezakija Čajničanin,⁴¹ a o ovom događaju je pisao i Hasan Kaimi baba, te su, kako veli Nametak, njegove pjesme posvećene Kandijskom ratu doživjele veliku popularnost, a jedna od njih je napisana i na bosanskom jeziku.⁴² Ahmed Talib Bošnjak u svojoj kasidi posvećenoj sultanu Mehmedu

41 F. Nametak, *Divanska poezija...*, 74.

42 *Ibidem*, 70.

IV govori o ovom značajnom događaju.⁴³ Zekerija Sukerija je napisao *Tarih osvojenja Krete i Kandije* 1080. godine. Kako se može vidjeti, pjesnik ovdje izriče pohvalu sultanu Mehmedu (IV):

*Nek sva uprava bude prema namjerama Gazi Muhammed-hana
Pomoć (Riječi) Inna fetahna⁴⁴ iz Časne majke Knjiga⁴⁵*

Posljednim stihom tariha, kako je i uobičajeno, izrečena je godina osvojenja ovog strateški važnog položaja:

*Na radosnu vijest o njenom osvojenju izreče tarih Sukerija
Kandijska tvrđava, o srce, s mirom postade otvaranje kapija.
Oldı Hısn-ı kandīye sulh ile ey dil feth-i bab (1080)*

Tarihi izgradnje pojedinih objekata

Kako je tarihom pjesnik želio ovjekovječiti sve događaje ili povode koji su prema njegovom mišljenju bili vrijedni spomena, tako u poeziji često susrećemo tarihe/hronograme o gradnji pojedinih objekata. Ti su tarihi danas često jedina svjedočanstva o postojanju tih građevina, kojima se vremenom izgubio svaki trag. Tako među Sukerijinim tarihim nalazimo jedan o izgradnji kule u posjedu dva brata. Na tragu Kreševljakovićevih napisa o kuli Čengića u Ratajima,⁴⁶ može se pretpostaviti da je riječ o tom objektu. Kako Kreševljaković dalje navodi da je odžak begova Čengića u ovom kraju posjetio i znameniti osmanski putopisac Evlija Čelebija, te da ju spominje u svom *Putopisu*, a poznato je da je ovim krajevima Evlija Čelebija prolazio godine 1664, te da pjesnik izriče na jednom mjestu da *Ova-ko uzvišenu građevinu ne vidje onaj koji po svijetu zemlje i gradove gledaše*,

43 Bejtovi 36-37 spomenute kaside. Ova kasida je ranije predstavljena u radu: Madžida Mašić, „Ovu kaplju bezvrijednu draguljem svoga mora učini: autoreferencijalnost u kasidama Ahmeda Taliba Bošnjaka“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 63/2013, 169-190.

44 Kur'an, XLVIII:1.

45 Kur'an.

46 „To je bila kula na više bojeva, a vlasnici su joj bili bezi Čengići – Ratajci. Ako je vjerovati tradiciji, kulu su sagradili braća Ahmed-paša i Osman-paša, a bili su na životu krajem 17. i početkom 18. stoljeća.“ V. Hamdija Kreševljaković, *Izabrana djela*, Kule I odžaci, knj. II, 485.

a na drugom mjestu kazuje da su njeni *vlasnici dva brata, dva slavna poglavara* – kao vrijeme izgradnje kule može odgovarati onim podacima koje imamo o kuli Čengića na Ratajima.

*Ovako uzvišenu građevinu koja radost donosi
Ne vidje onaj što po svijetu gradove i zemlje gledaše⁴⁷*

*Vlasnici su njeni dva brata, dva slavna poglavara,
Svaki od njih blistav dragulj, čista narav, čista soja*

*Jedan je biser dragocjen u moru spoznaje,
Jedan je oblak dobročinstva za onog ko zna za dobročinstvo Darovatelja.*

*Jedan je poglavar oficira, jedan poglavar u znanosti
Neka obojica Uzvišena Istina učini sretnim u svakom trenu*

...

*Pri obojici ovih glavara zavist džennetskih ružičnjaka
Na ovom svijetu svako poput njih majka je u svoje doba koljenovića*

...

*Vidjeće da Sukerija uplakan, tarih joj izreče
Kako je divna kula u ljepoti savršene građevine.
Habbezâ kulle-i zîbâ-yi mükemmel bûnyâd, godina 1073 (1662/1663)*

Drugi tarih kojim je ovjekovječena izgradnja objekta jeste tarih o izgradnji dvorca. Kako pjesnički izraz obiluje brojnim uopćenim opisima i poređenjima sa ovosvjetskim i onostranim ljepotama, s jedne strane, i nudi od faktografskih podataka samo godinu izgradnje, nismo bili u mogućnosti identificirati niti izvesti čak ni pretpostavku o kojoj bi se građevini ovdje moglo raditi. Prema posljednjem stihu tariha, godina izgradnje ovog objekta je 1079/1668-69 kako izriče i posljednji stih ovog tariha.

*Ko pogled baci s prozora njegov a za tarih mu izreče:
O mjesto, stanište uzvišena dvora ljepote što srce raduje!
Ey makâm u cây-ı a'lâ kasr-ı zibâ dîl güşâ, godina 1079 (1668/1669)*

47 Ne znamo da li pjesnik ovdje aludira na slavnoga putopisca Evliju Čelebija koji u to vrijeme prolazi Bosnom i među najljepšim građevinama na tim prostorima spominje Kulu Čengića na Ratajima.

Među tarihima koji su spjevani u povodu izgradnje poznatijih objekata su tarihi izgradnje džamije A'ni ibn Omer-age iz 1072/1661-1662⁴⁸ i mesdžida istog dobrotvora, dvije godine nakon toga, 1074/1663-1664.⁴⁹ Prema dostupnoj literaturi, nismo uspjeli ustanoviti o kojim se građevinama radilo, niti u kojem mjestu su bili podignuti ovaj mesdžid i džamija o kojima Sukerija govori u posljednja dva tariha.

Osim tariha o izgradnji spomenutih objekata, Sukerija je autor i jednog tariha o izgradnji mehkeme (sudnice) na perzijskom jeziku. Naime, vrlo vjerovatno je riječ o sarajevskoj mehkemi, jer i sam pjesnik stihom *Mašallah, kako je lijep Saraj / Srce plijeni, radost daje i boju* aludira na svoj grad, Sarajevo. Osim toga, samim tarihom Sukerija referira i na sarajevskog kadiju Muhtari Sejjid Mustafa-efendiju koji je na tu poziciju imenovan u mjesecu zul-kade 1078/april 1668. godine. Na osnovu tariha spjevanog u čast sarajevskog šejha Hasana Kaimi-babe, koji potpisuje Mulla Muhtari efendija, Hodžić zaključuje da je ovaj kadija posjedovao i izrazite pjesničke sklonosti.⁵⁰

...

*Nasljednik znanja Ahmeda Muhtara,⁵¹
Muftija sasvim jasne vjere i potpuno ispravnog šerijata⁵²*

...

*Njegovom dobrotom ponovno oživje dvor Mehkeme⁵³
Njegova pravednost dom vjere vječitim učiniti*

...

*Sukerija ga vidje i izreče mu tarih
Neka je uvijek vječan ovaj dvorac šerijata
Godina 1080 (1669/70).*

48 Mecma'-'l 'Ubbâd ü dâr'l-müttakîn, godina 1072 (1661/1662)

49 Mescid-i ebrâr beyt-i kâmilîn, godina 1074 (1663/1664)

50 Muamer Hodžić, „Vrhovne bosanske kadije (mulle) u drugoj polovini 17. stoljeća“, *Pri-lozi za orijentalnu filologiju*, 73/2023, Sarajevo, 2024, 103.

51 Ahmed-Muhtar; Odabrani Ahmed, vjerovjesnik Muhamed, mir s njim.

52 Šerijat – islamski zakon, vjerozakon.

53 Mehkema – sud, sudska zgrada.

Ovi stihovi su napisani na perzijskom jeziku, što nam uz još jedan Suke-rijin tarih i *Saki-namu* (Pjesmu Krčmaru) ukazuje da je Sukerija još prije svog dolaska u Istanbul toliko dobro poznao čak i perzijski jezik da je na njemu mogao pjevati poeziju, odgovarajući svim metričkim zahtjevima aruza. Kako se radi o stihovima koji su nastali prije Sukerijina dolaska u Istanbul, a kako neki drugi tarihi nastali u tom periodu jesu posvećeni ličnostima koje su živjele u Bosni, odnosno u Sarajevu (vidi tarih smrti Ibrahima Bistrigije i tarihe posvećene Mustafi Čelebiji), slobodni smo iznijeti pretpostavku da se i ovdje može raditi o mehkemi koja je izgrađena u Sarajevu.

Tarihi o puštanju brade

Generalno bi se za ove tarihe moglo reći da su neobičnost koja karakterizira samo divansku poeziju. Međutim, uzme li se u obzir da je brada sunnet – tradicija Allahova vjerovjesnika Muhammeda, mir s njim, te da sam čin pristupanja ispunjenju ove tradicije zauzima značajno mjesto kod muslimana, logično je da je i taj značajni događaj ljudskoga života bivao predmetom koji će se zabilježiti stihovanim tarihom. Ovakve stihove susrećemo još i u *Kronici*⁵⁴ Muhammeda Enverije Kadića, gdje on unosi i stihove tariha o puštanju brade koje je spjevao Mujaga Merhemić,⁵⁵ a radi se o tarihu o puštanju brade Muhammeda Enverije Kadića.

Prvi u nizu ovih tariha jeste tarih koji je Sukerija spjevao kada je sam ispunio ovu Poslanikovu tradiciju:

*Sukerija za (svoju) bradu izreče tarih
Ti se ponosi pred onim ko se svoje brade stidi.
Sakalu dan utana'âr eyle, godina 1073 (1662/1663)*

54 *Tārīh-i Enverī* ili *Enverijeva Kronika* prvorazredni je izvor za izučavanje opće i kulturne historije Bosne i Hercegovine. Autor Muhamed Enveri Kadić je napisao svoju *Kroniku* na osmanskome jeziku, u 28 tomova, a građa koju je hronološki predstavio obuhvata vremenski raspon od 766/1364-65. do 1346/1927-28. godine. Više o samom sadržaju djela u: Alma Omanović-Veladžić, *Hronika Muhameda Enverija Kadića kao izvor za izučavanje kulturne historije Bosne i Hercegovine*, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, 2021.

55 Fehim Nametak, „Kadićev Zbornik kao izvor za proučavanje književne građe“, *Radio Sarajevo – Treći program*, 38, 1982, 473.

Kroz svoja dva tariha, jedan na turskom i jedan na perzijskom jeziku, Sukerija referira na poznatu ličnost iz svoga bliskog okruženja, spomenutog Mustafu Čelebiju:

Tarih na turskom jeziku:

*Pošto si izrazio poštovanje prema tradiciji Poslanikovoj
Neka svakom tvom djelu bude oslonac Bogougodnost*

*Pošto si ovoga trena pustio bradu, Mustafa,
Neka ti Vječno Živi daruje sahat sretni
Čitav svijet je pitao za tarih (ovog događaja)
Rekoh, čim ti iznikne dlaka, oprost i pomoć od Boga.
Godina 1072 (1661/62)*

Tarih na perzijskom jeziku:

Biyâmed hatt-i tu, godina 1072 (1661/62)

Tarih o stradanju Sarajeva u požaru

Među tarihima koji nose naročitu historijsku vrijednost i kojima se, iz pjesničke perspektive oslikava svakodnevnicu i lokalni kolorit spomenimo Sukerijin tarih o stradanju Sarajeva u požaru 1073./1662-63. godine.

*Dok je svako bio mirna srca i u mirnom stanju
U Saraj – Bosnu dođe srdžba i usud Božiji*

*Kao da na ovaj svijet dođe vatra džehennemska
Ta vatra luda bi tijesno postade sklonište*

*U vatri se zgori sva čaršija i njeni bazari
Pepeo postade, ni imena ni traga od drveća ni trave ne ostade*

...

*Sukerija reče za ovaj požar što dušu sažgava
Sarajevo izgori ovog trena, ah vatra usuda Božjega!*

Osim što njime pjesnik progovara o realnom svijetu, fakciji, ovaj je tarih naročito vrijedan jer je to jedini izvor o ovom događaju. Naime, o

ovom stradanju Sarajeva u požaru nismo do sada uspjeli pronaći podatke. Kreševljaković također ovu katastrofu koju je preživjelo Sarajevo ne spominje,⁵⁶ tako da ova pjesma ima i poseban dokumentarni karakter.

Tarihi o smrti pojedinih ličnosti iz Sukerijina okruženja

Ovdje svakako najzanimljivijim možemo smatrati tarih smrti Šejha Ibrahima Bistrigije, prvenstveno stoga što je on u cjelosti prenesen u Kadićevoj *Kronici*⁵⁷. Tarih posvećen Bistrigijinoj smrti bez sumnje je zanimljiv i stoga što ga već početkom ovoga stoljeća upravo iz Kadićeve *Kronike* preuzima i prijevodi Šejh Sejfudin Kemura u svojoj studiji *Careva džamija* (na turskom i bosanskom jeziku),⁵⁸ a što će od njega također preuzeti Mehmed Mujezinović u *Islamskoj epigrafici u Bosni i Hercegovini*⁵⁹ u poglavlju koje govori o Carevoj džamiji u čijem se sklopu nalazi mezar sarajevskog muftije Šejha Ibrahima Bistrigije. Kemura ne spominje da je tarih preuzet iz Kadićeve *Kronike*, štaviše, uopće ne navodi izvor, Mujezinović pak ističe da se ovaj natpis sačuvao „u prepisu kod Kemure“, a temeljem grafijske pogreške u Kadićevu prijepisu gdje se pjesikov mahlas zabilježio kao Sukteri(ja), slobodni smo iznijeti zaključak da je tarih o Bistrigijinoj smrti kod Kemure, a potom i Mujezinovića preuzet iz Kadićeve *Kronike*. Prvi koji identificira ovaj tarih kao Sukerijin je F. Nametak u svom radu „Kadićev *Zbornik* kao izvor za proučavanje književne građe“.⁶⁰ Međutim, do sada nije objavljeno da je Kadićeva *Kronika* Kemuri bila temeljni izvor iz kojeg je preuzeo sve tarihe koji se odnose na smrt Šejha Ibrahima Bistrigije. Kadić u svojoj *Kronici* eksplicira da su stihovi Zekerijaa Čelebije Bošnjaka riječima *Zekeriyya Çelebi tarafından tanzîm olunan*, a potom ispisujući stihove identične onima koji se nalaze u kodeksu Sukerijina *Divana*, koji smo u transkripciji Erdoğana Erola koristili za ovaj rad pravi pogrešku

56 Hamdija Kreševljaković, *Izabrana djela*, knj. II, 32-34.

57 Muhamed Enveri Kadić, *Tārîḫ-i Enverî*, sv. IV, 168.

58 S. Kemura, *Careva džamija*, (na turskom jeziku), str. 11 (prijepis bez oznake godine); isti, *Careva džamija* (na bosanskom jeziku), str. 8 (prijevod bez oznake godine); isti, *Sarajevske muftije*, str. 10 (prijepis sa označenom 1075. godinom).

59 Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini*, knj. I, Veselin Masleša, Sarajevo, 1974, 21.

60 Fehim Nametak, *Kadićev zbornik kao izvor za proučavanje književne građe*, Radio Sarajevo – Treći program, 38, 1982, 451.

(u prijepisu) bilježeći ga kao Sukteriju. Kako u prethodnom tekstu u istoj knjizi Kadić iz *Sicilli Osmanî* prenosi bilješku o Sukeriji, vidimo da mu ovaj pjesnik nije nepoznat. Međutim, on samo, kako vidimo, upisuje da su to stihovi Zekerijaa Čelebije. U Kadićevoj *Kronici* se, pored Sukerijina tariha posvećena Bistrigijinoj smrti, nalaze i tarihi koje su mu posvetili i Mustafa Čelebija (najvjerojatnije već spominjani najzen mevlevijske tekije, kaligraf i pjesnik Mustafa Katibi), Šuglevija (kojeg ovdje Kadić bilježi kao Šuglija) i Osman-efendija,⁶¹ što bez sumnje govori o ugledu kojeg je ovaj sarajevski šejh i muftija imao među intelektualnom elitom njegova vremena.

O tome će snažno posvjedočiti i kasnije legende koje će ostati u narodnoj predaji o ovom liku sarajevske povijesti.⁶² No, i ovaj je tarih na neki način svjedokom Sukerijine biografije: naime, postaje jasno da je Sukerija 1075/1664-65. godine boravio u Sarajevu.

*Šejh Ibrahim efendija, muftija pouzdanog šerijata
Odluči otići iz Saraja prolaznosti u Saraj vječnosti*

*Svijetu je Kur'an i Hadis prenosio, i na kraju
Skute savio i kod Boga utočište potražio*

...

*Sukeriji od glasnika (neznana) dođe ovaj stih za tarih
Ibrahim efendija „Hu“ izgovori i ah, u vječnost odhrli.⁶³*

61 Kadić, *Tāriḥ-i Enverī*, sv. IV, 167.

62 Esma Smailbegović, *Priče o Sarajevu*, Svjetlost, Sarajevo 1991, 98. Legenda kazuje da je Šejh Ibrahim Bistrigija sebi prerekao smrt.

63 Kemura u spomenutom djelu, uz prijepis originalnoga teksta na osmanskome jeziku donosi ovakav prijevod istih stihova, što prenosi i Mujezinović u *Islamskoj epigrafici...* (vidi prethodne bilješke):

*Šejh Ibrahim efendija, muftija čvrstog vjerezakona,
Napusti prolazni saraj i ode u vječnost
Predajući Kur'an i hadis konačno je
Savio skute i potražio utočište Istinitog.
Kada se saznalo za smrt njegovu
Čitav svijet kao da se zavio u crno.
Milost Božija nek je na čistu dušu pokojnika, a grob mu svijetao
Na dan proživljenja nek mu Bog podari kuću uživanja.
Sukteriji (?) od nevidenog prispje jedan kronogram
Spominjući Boga Ibrahim-efendija i ode u vječnost.*

*Gitdi Ibrahim-efendi Hû çeküp ukbâya âh, 1075 (1664/65)*⁶⁴

Tarih smrti Mustafe Katibi Čelebije značajan je uz dva tariha o puštanju brade koja smo naveli u prethodnom tekstu. Naime, pošto se najvjerojatnije radi o znamenitom bošnjačkom kaligrafu, što vidno možemo zaključiti iz Sukerijinih stihova, manje poznatom kao pjesniku koji je ujedno u to vrijeme bio i glavni najzen mevlevijske tekije Isa-bega Ishakovića na Bentbaši, činjenica da mu Sukerija posvećuje tri kronostiha, od kojih se dva tiču njegova puštanja brade a jedan je tarih njegove smrti, upućuje na njihovu bliskost, druženje, ili pripadanje istom krugu ljudi. Dodamo li i emocionalni naboj koji se susreće u rijetkim Sukerijinim kronostisima, poput kronostiha posvećenih upravo Mustafi Čelebiji, sasvim je moguće izraziti pretpostavku o njihovoj ličnoj vezanosti, o njihovoj bliskosti. Potvrda ovom jeste i stih gdje se Sukerija naziva „prijateljem mu odanim“. Iako svi izvori kazuju da je umro u Larisi (Yeni Şehir), na osnovu bilješke u Čelebijinom *Putopisu* u kojoj on, u poglavlju o sarajevskoj mevlevijskoj tekiji, veli da „starješina njenih svirača (nayzenbaşı) kaligraf Mustafa ima prekrasan rukopis“,⁶⁵ te stihova koje Čelebija posvećuje smrti sarajevskog muftije Šejha Ibrahima Bistrigije (1075), za kojeg se zna da je živio i umro u Sarajevu, jasno nam je da je i ovaj pjesnik i kaligraf najviše boravio u Sarajevu. Potvrda da se u ovim Sukerijinim stihovima radi upravo o ovom Bošnjaku jeste u riječima „čelebi“ – koja označava njegovu pripadnost mevlevizmu, potom „pisar krasnopisa“, te naravno godina koja se dobija proračunavanjem brojne vrijednosti slova

64 Erol je u korištenome djelu proračunao da se ovdje radi o 1073. godini. Međutim, prijepis kojeg smo vidjeli u Kadićevoj *Kronici (Tarih-i Envert)* i bilješka da se radi o 1075. godini, kao i Kemurin prijevod u kojem on naglašava da proračuna ovog tariha iznosi 1075. godinu, naveli su nas da još jednom provjerimo i ustanovimo da se uistinu radi o 1075. godini: $20+t=400+d=4+y=10+elif=1+b=2+ı=200+elif=1+h=5+y=10+m=40+elif=1+f=$ $+n=50+d=4+y=10+h=5+v=6+ć©=3+k=20+v=6+p(b)=2+’ajn=70+qaf=10$
 $0+b=2+elif=1+y=10+h=5+elif$ sa meddom (jednako dva elifa)= $2+h=5=1075$.

65 *Seyahatnâme V*, Evliya Čelebi, *Putopis*, odlomci o jugoslovenskim zemljama. Preveo, uvod i komentar napisao Hazim Šabanović, Sarajevo 1967, 110.

posljednjega stiha, koju kao godinu Čelebijine smrti navode svi autori koji ga spominju.

*Kad prekrenu svoj list života
Pisar krasnopisa na prolaznom svijetu*

*Sa ovog svijeta, dakle, ode Mustafa Čelebija
Jer stiže poziv Vječnoga*

*Osta uklesana ken-nakši fi-l-hađer⁶⁶
Kaligrafija silne želje na levhi⁶⁷ srca*

*To vrelo ponosa što perom biserje prosipa
Čistim draguljem bijaše učinio horizont*

...

*Dva su stiha i svaki je kronostih
Što ih kaza prijatelj mu odani*

*Ode, hej, iz doma tuge na ovom svijetu,
Samo ostade, avaj, njegova kaligrafija vječita.*

*Gitdi hey dâr-ı kahr-ı dünyâdan
Kaldı ancak meded hattı bâkî, 1078 (1667/68)*

Tarihi smrti Muhammeda (1073/1662-63), te sina jednog od službenika Gazi Husrev-begova vakufa, izvjesnog Bilala iz iste godine, su zanimljivi zbog činjenice da su spjevani povodom preseljenja dječaka, koje zbog njihovih mladih godina Sukerija poredi sa pupoljcima, odnosno mladim mjesecom.

*Svježi pupoljak sa ovog svijeta zauvijek uvehnuo
Dođi, bulbule srčani, avaj, ah, da bi rekao*

...

*Rekoh: Usude, onom sa čelom poput mjesečine što si učinio
Dok još mlađakom bijaše stas si mu u luk pretvorio*

66 Arapski – kao crtež u kamenu.

67 Levha – ar. ploča, slika, u bošnjačkoj tradiciji kaligrafski ukrasni natpis vjerskog ili didaktičkog sadržaja, urađen na platnu ili papiru.

*Bože, tako ti svjetla Muhammedova,
Na Sudnjem danu ga ubroji u dobre*

Za Sukerijine tarihe se može kazati da je to građa koja ukazuje na pojedine zanimljive ličnosti i događaje njegova vremena, a književno zadovoljava sve norme divanske poezije 17. stoljeća. Također, na osnovu činjenice da je većina tariha ovog autora nastala za njegova boravka u Bosni (17 od ukupnih 22), može se pretpostaviti i da je većina drugih stihova njegova *Divana* nastala u tom periodu. Stihove karakterizira bogatstvo izraza i stila, bogatstvo metafora, simbola, alegorija kakve susrećemo kod slavnihi osmanskih pjesnika, poput Fuzulija, Bakija, Šejhu-l-islam Jahjaa i drugih, iz čega zaključujemo da je Sukerija bio široko obrazovan, poznavalac i korisnik niza simbola karakterističnih za osmansku komponentu islamske civilizacije unutar divanske književnosti.

Među posljednjim tarihima koje je Sukerija spjevao prije odlaska u Istanbul, a koji tematski nismo mogli pridružiti gore pobrojanim tarihima jeste tarih o ponovnom osmanskom zauzimanju tvrđave Umman od Portugalaca, pod vođstvom velikog vezira Mustafa-paše:

*Opet je uzgor mjesto vezira sultanova, srca široka
Krokodila iz mora Ummana, od stabla Mustafa-pašina*

*Srećom, bio je glavnokomandujući vojske islamske
Da zemlju i krajeve vojske nevjerničke orobi*

...

*Dostojan da jednoga dana uz vjetar nadahnut potrebama
Lađu svoje odlučnosti bez straha okrene prema okruženju borbe*

...

*Neka Bog dade dugačak život vojnom zapovjedniku na poziciji vezira
Neka mu svugdje Pomagatelj i Skrbnik bude Uzvišeni Gospodar.*

...

*I neka se sve do Smaka svijeta, Sukerijo, spominje tarih:
Sabljom je uzeo Umman Mustafa-paša, sabljom*

Kılıçla aldı Umman'ı kılıçla Mustafa Paşa (1085-1674)

Generalno govoreći, tarihe koji tretiraju povijesne događaje karakterizira oduševljenje vojnim uspjesima, toliko da pjesnik katkada doseže dotle da od heroja o kojemu pjeva stvara mitski lik ratnika kakvog susrećemo u epici.

Tarihi nakon Sukerijinog odlaska u Istanbul

Manji je broj tariha koji su nastali nakon 1082. godine, koju biografi bilježe kao godinu Sukerijina preseljenja u Istanbul. Riječ je o ukupno pet tariha. Od tog ukupnog broja, tri tariha su spjevana povodom smrti melevijskog pjesnika Nešatija 1084/1673. Navedimo samo po nekoliko stihova iz navedenih tariha:

I
Usvajatelj tajne Dželaluddina Rumija
Vrijednost iz doba čistih duša melevijskih

Zavještatelj riznice tajnih znanja
Znalac čije tumačenje Mesnevi je svijetu zadivljuje

...

Bit obilja Istinitoga, radost (Nešati) vremena
Sveska i divan tvoje poezije vladarski (Husrevi)

...

Sukerija mistične riječi reče za tarih
„Otišao je na Ahiret Nešati melevija“
Gitdi ‘ukbaya Nešati Mevlevi (1084-1673)

II

Šejh što krasi sfere bogatstva riječi
Osvajatelj svijeta osviješćenosti

Radost (Nešati)svijeta Radost (Nešati) vremena
Onaj na kog se prstom pokazuje, i od Sunca i Mjeseca priznati

...
*Za preseljenje Nešatijevo tarih je
Avaj, ode čak i Nešati (radost) ovog milenija (svijeta, vremena)
Bu dehrün Neşati bile gitdi ah (1084-1673)*

III

*Donositelj radosti za okupljalište ehl-i kemala (ljudi od savršenstva)
Nešatija (Radost) onih koji traže znanje u svakoj znanosti*

*U hitnji ode na svoj put u vječnost
Tek što ga je na dužnost pozvao spahija edžela (smrtnoga časa)*

*Iz tajnoga svijeta glasnik za tarih njemu
Izreče Avaj, ode Nešatija Rumelijski (Radost Rumelije)*

Didi ah gitdi Neşati-i Rum (1084-1673)

Pored navedena tri tariha, Sukerija je za vrijeme svog boravka u Istanbulu spjevao i jedan tarih povodom smrti nama nepoznate ličnosti 1084/1673. godine.

*Utočište u Istinitoga našla je jedna gazela sa ispaše prolazne
Od vrta harema Milostivoga načinila je mjesto uživanja⁶⁸*

*Neko se pojavi i reče ovako napišite tarih
„Hej, tugo, grobar edželski zauvijek odvede gazelu “*

Osim toga, tarih koji je datumski posljednje što je ostalo sačuvano od Sukerije, iz 1085/1674-75. godine jest tarih posvećen osmanlijskom zauzimanju tvrđave Umman⁶⁹ od Portugalaca, o čemu smo ovdje već pisali.

68 Ovdje pojam *cilvegah* – može označavati i mjesto uživanja, ugone, mjesto na kojem se zavodi i koketira, ali i mjesto na kojem se doziva Gospodar svjetova Njegovim lijepim imenima.

69 Osmanlije su tokom 17. stoljeća imali niz ratnih akcija na području arapskog poluotoka, koje su za cilj imale osigurati kontrolu nad ovim poluostrvom kao važnim uporištem u morski trgovačkim rutama u Indijskom okeanu. Osmanska vojska na čelu sa upravnikom Basre 1674. godine osvaja omansku tvrđavu al-Bahrain, čime osigurava kontrolu nad cijelim tim područjem.

Sakinama

O ovoj poetskog formi u *Divanu* Zekerijaa Sukerije već je prethodno napisan jedan tekst i jedan rad.⁷⁰ Upravo zbog te činjenice, samo kratko podsjetimo da sakinama predstavlja onu vrstu pjesme koja tematizira piće, u stvarnom ili prenesenom značenju. Formalno, to je pjesma u mesnevi formi, najčešće spjevana u *mutekarib* metru. Poruke koje nose ove vrste pjesama su podsjećanje na prolaznost života na ovom svijetu, te savjeti i različite upute. Nastanak *sakiname* može se vezati za predislamsku arapsku poeziju, onaj njen segment koji se u literaturi najčešće susreće kao „vinska poezija“ (*hamriyyat*). Ova je pjesnička vrsta naročito bila omiljena u perzijskoj književnosti, u različitim formama. U klasičnoj osmanskoj književnosti ona se ustanovljava kao pjesma sa sebi svojstvenom formom i sadržajem.

Sukerijina *Sakinama* sastoji se iz 68 bejtova, spjevana je dakle u mesnevi formi, u *mutekarib* metru. Napisana je jednostavnim stilom, ali sa „vrlo sugestivnim“⁷¹ pjesničkim izrazom.

Osvrt na unutarnji svijet pjesnika

Centralna i dominantna tema Sukerijine poezije jeste *Ljubav*⁷² kao temeljno iskustvo iz kojeg pjesnik pokušava verbalizirati svoje stanje. Naime, iako Erol tvrdi da Sukerija piše o profanoj ljubavi⁷³, u Sukerijinu djelu

70 Zekerija Sukeri, „Sakinama-Pjesma krčmaru“, *Kabes*, godina III, br. 18, Mostar, april 1997, 51-53. (prevod s turskog: Amina Šiljak-Jesenković); Sabaheta Gačanin, „Sakinama kao poetska forma divanske književnosti: *Sakinama* Zekerijaa Sukerije“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 52-53/2002-03, Sarajevo, 2004, 149-163.

71 Sabaheta Gačanin, „Sakinama...“, 159.

72 Šejh Fejzullah-efendija Hadžibajrić u svom „Malom rječniku sufijsko-tarikatskih izraza“ termin ašk definira ovako: ašk, ljubav, voljenje, gorjeti u ljubavi za el-Hakkom. Sve sufije daju veliku važnost ašku i dijele ga na dvoje: 1. prolazni ašk – osjećaj ljubavi prema izvjesnoj osobi; 2. istinski ašk – ljubav prema Allahu dž.š. Prolazni ašk je kao most do istinskog aška. Početak istinskog aška je ljubav prema savršenom čovjeku (v. insān-i kāmīl.). *TESAWWUF, ISLAMSKA MISTIKA, zbornik radova prvog simpozija, Zagrebačka džamija 1408/1988. god.*, Izdavač: *Islamska zajednica Zagreb*, 1988. god. (www.dzemat-oberhausen.de/pages/teme/tesavvuf/mali-rjecnik-sufijskotarikatskih-izrazai-fejzullah-hadzibajric.php i www.dzemat-oberhausen.de/pages/teme/tesavvuf/mali-rjecnik-sufijskotarikatskih-izrazaii-fejzullah-hadzibajric.php, pristupljeno 10. 03. 2024.)

73 „Sukerijine pjesme su više u bohemskom maniru. Čini se da je najdominantnija tema u

prepoznamo i gnostičku (tesavvufsku) ili stvarnu ljubav, i to iskazanu na tragu pjesnika koji su slijedili Rumijev Put Ljubavi. Svakako, o ovom složenom iskustvu mističke ljubavi – ili stvarne ljubavi (*aşk-ı hakikî*)⁷⁴ usmjerene Stvoritelju, pjesnici govore u kategorijama svojstvenim zemnoj ljubavi, ljubavi stvorenoga prema stvorenome, metaforičkoj ljubavi (*aşk-ı mecâzî*)⁷⁵, jer nemaju drugoga načina osim opisati je ljudskim jezikom, i prisposdobiti joj svojstva koja određuju odnos ljubavi između stvorenih, tako da katkada čitatelj ostaje u nedoumici govori li pjesnik o ljubavi prema Tvorcu ili stvorenome, odnosno, zastaje pred višeznačnošću stihova. Uz to, javlja se i pitanje u kojoj mjeri je iskustvo Ljubavi moguće iskazati riječima, osobito ako je ona, „Temeljno govoreći, jedno iskustvo smješteno ponad uzanih granica definiranog mišljenja – ali jedno iskustvo zbiljskije od univerzuma i svega onoga što on obuhvaća.”⁷⁶

Iščitavajući Sukerijin *Divan*, zaključili smo da se na osnovu stihova može nazrijeti kako svijet promatra iz vizure sufije.⁷⁷ Pored toga što u Sukerijinim gazelima dominiraju simboli prisutni i kod drugih pjesnika za koje se znade da su pripadali tarikatu, osobito mevlevijskom, odnosno, simboli koji jesu u temelju Rumijeva puta Ljubavi, našu će pretpostavku da Sukeriju možemo određenije vezati za mevlevijski tarikat poduprijeti i činjenica da je od 22 tariha u jedinom poznatom rukopisu ovog autora 3 tariha posvećeno smrti pjesnika Nešatija Mevlevije⁷⁸, dva tariha o pušta-

njegovim gazelima profana ljubav...” Dr. Erdoğan Erol, *Sükkerî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi yayını – sayı: 89, „Divanlar dizisi: 2“, Ankara 1994, 139.

74 *Aşk-i hakikî*, istinska ljubav bez interesa i strasti, stvarna ljubav bez ličnog i čulnog, ljubav prema Allahu dž.š., Dobročinitelju i Stvoritelju svega stvorenog (v. Hadžibajrić, „Mali rječnik...”)

75 *Aşk-i medžâzi*, metaforička ljubav, ljubav koja se ne osjeća prema Allahu dž.š., već prema nečem drugom (v. Hadžibajrić, „Mali rječnik...”)

76 William C. Chittik, *Sufijski put Ljubavi – Rumijeva duhovna učenja*, S engleskog preveo prof. dr. Rešid Hafizović, Naučnoistraživački institut Ibn Sina, Sarajevo 2005, 225.

77 Iako u podacima koje nam o Sukeriji na osnovu osmanskih tezkira i literature donosi priređivač njegovog *Divana* nema nikakvih podataka o Sukerijinoj pripadnosti nekom tarikatu, Kadićeva bilješka u kojoj se Zekerija Sukerija spominje kao Zekerija Čelebi (Fehim Nametak, „Kadićev zbornik...”, 473.; Kadić, *Tarih-i Enverî*, sv. IV, 167.) nas može navesti da razmišljamo o Sukeriji kao pripadniku, štaviše, odličniku mevlevijskoga tari-kata.

78 E. Erol, *Sükkerî...*, 265-267.

nju brade i tarih smrti Mustafe Katibi Čelebija – za kojeg znamo da je bio mevlvija, te jedan tarih puštanja brade iz 1073 (1662/63) za koji pretpostavljamo da je autor sam zabilježio godinu kada je pustio bradu, gdje u prvom bejtu Sukerija sam sebe oslovljava Čelebijem: „dođe moj Čelebija.“⁷⁹

Nastojeći da govorimo o „ljubavnom iskustvu Sukerije“ za kojeg smo već iznijeli pretpostavku da slijedi put Rumija, odnosno put Božjih prijatelja, evlija zaljubljenih u Boga, i vodeći se ovom pretpostavkom mi ćemo se kao ključem za otvaranje njegovih stihova poslužiti jednim tumačenjem Williama C. Chittika po kojem je „Imaginacija evlija potpuno preobražena, tako da primaju paslike od svojih vlastitih umskih svojstava, oni ih primaju na ontološkoj razini, neovisno o njima samima. U svojim duhovnim iskustvima i uznesenjima oni primaju pasliku Voljenoga.“⁸⁰ Na tragu Chitticka nadnesenog nad Rumijeva duhovna učenja nastojali smo dokučiti odgovor na pitanje „da li možemo ili ne možemo kazati da *Bog jeste Ljubav*“, i analizirajući stihovima prenesena Sukerijina iskustva Ljubavi, provjeriti koliko se na Sukeriju može primijeniti Chittickov odgovor dat po Rumijevu učenju: „... odgovor je isti kao i kod drugih božanskih Atributa: i jest i nije. Bog je, zacijelo, Ljubav, ali ovaj Atribut ne iscrpljuje Njegovu Zbilju. On je na jednak način Milost, Znanje, Život, Moć i Volja. On posjeduje sve ove Atribute; Njegov Bitak je isto što i njihov Bitak; ali mi ne možemo kazati da je Bog Milost i ništa više, ili da je On Znanje i ništa više. Što se tiče ‘Izmirenja Suprotnosti’ On na apsolutan način posjeduje sve Svoje Atribute, pa, ipak, On je u Svojoj Biti ponad svih njih. On je, sa jednog stajališta gledano, Ljubav, ali sa drugog stajališta On je iznad Ljubavi.“⁸¹

Dakle, mi ćemo – kroz Sukerijine stihove – tragati za određenjem koncepta Ljubavi, tek se u naznakama dotičući koncepta objekta kojemu je Ljubav usmjerena – Ljubljenog, i koncepta subjekta, dakle, zaljubljenoga.

Autor u jednome stihu definira Ljubav, trpnju kao tegobnu nužnost koju zaljubljeni mora prihvatiti, susret kao neostvariv i tužno, beznadežno stanje sirotog zaljubljenog:

‘İşk afet sabr müşkil vasl ise emr-i muhal

79 *Ibidem*, 262.

80 W. C. Chittik, *Sufijski put Ljubavi...*, 299.

81 *Ibidem*, 227.

Hal-i zar-ı ‘aşık-ı biçare subh u şam güç

*Aşk je muka, a trpjeti teško, nemoguće susresti se Dragom
I danju i noću je teško, i preteško jadnom zaljubljenom. (G. 12:5)*

Paslika Ljubavi predstavljena je pustinjom u kojoj se nalazi malo plodne zemlje gdje će srce ostati zadivljeno pred iznenadnim otkrovenjem, i uznemirenog zaljubljenoga lišiti razbora i učiniti ga siromahom. Ljubav je zapanjujuća pustinja s oazom u kojoj srce ostaje zadivljeno pred iznenadnim otkrovenjem:⁸²

*‘İşk bir sahra-yı hayret-za-yı dehşet-zardur
‘Aşık-ı şurideyi bi-‘akl u saman döndürür
Začudna je pustinja ta ljubav, strah se ovdje sa divljenjem druži
Preobraća jadnoga ašika da se s umom i blagom razdruži (G. 23:3)*

O porijeklu Ljubavi i pravu na Ljubav kao naslijeđe, Sukerija veli:

*‘İşk miras olup ehl-i cünun-ı akilemüz
Ta neseb-name-i Mecnuna çıkar silsilemüz*

*Ljubav nam je naslijeđe od naših očeva iz plemena ludosti
Naš rodoslov seže čak do porodičnog stabla Medžnunova. (G. 60:1)*

Sukerija će se u svojim stihovima svrstati u red onih čiji je usud da vole. Međutim, dok možemo pretpostaviti da drugim zaljubljenima pripada uzvraćanje Ljubavi, Milost, Sjedinjenje, on sebe vidi najuniženijim i najranjivijim u toj skupini, jer među sudionicima Ljubavi svojim udjelom smatra strijele zavodničkog pogleda.

*Tamam-ı kismet-i ‘ışkunda hisse-mend olduk
Siham-ı gamze bana hep nasib imiş cana*

*Sada imam svoj udio i ja u cjelini ašičke sudbine
Vazda su me, Draga, pogađale zavodničkog Tvog pogleda strijele. (G. 3:3)*

82 *Dehşet* – doslovno značenje ovoga pojma u perzijskom jeziku jest izgubljenost, uzevijenost, osupnutost; međutim, u tesavvufskoj terminologiji ovaj pojam označuje „zapanjenost srca od iznenađenja otkrića“; vidjeti natuknicu *dehşet*, Hadžibajrić, „Mali rječnik...“;

Stanje predanosti jeste kad zaljubljeni prihvata svoj usud: dok drugi mirno snivaju, zaljubljeni nema pravo na san, jer njegovo je ležati na postelji od ljubavnoga pepela, i ma koliko da je prethodno sagorio, biti osuđen na vječiti plamen:

*Hab-ı asayış virür agyara çarh amma beni
Pister-i haküster-i 'ışk içre suzan döndürür*

*Nebo drugim miran sanak daje, u tom sanku drugim spokoj pruži
Na postelji pepela ljubavi da se vrtim na žeravci drži. (G. 23:6)*

Odgovor na pitanje o poziciji razbora u svijetu zaljubljenoga možemo potražiti u sljedećem stihu:

*Ol denlü kaldı 'ışk ile idrakden havas
Agyarı görsem eylerüm ol afeti kıyas*

*Zbog Ljubavi mi od razbora tek osjećaji snažni ostali
Da druge djeve vidim, ja s' tom divom ih poredim. (G. 64:1)*

Patnja prouzrokovana Ljubavlju nije kategorija koju može spoznati niti razriješiti um:

*Nahun-ı bi-hodi-i 'ışk-ı sebük-dest gerek
'Akla sıgımaz gibi hall-ı girih-i gailemiz*

*Potreban je nokat bezumlja na lahkoj ruci Ljubavi
Kad pamet ne može pojmiti razvezivanje čvora naše patnje. (G. 60:2)*

Do ovladavanja „umjetnošću Ljubavi“ nužno je slijediti pravila, zadate norme, a to je knjiga umjetnosti Ljubavi koja predstavlja zakon za sjedbenike Puta Ljubavi.

*Bize dil-bestegi-i 'ışk-ı bütün ca'izdür
Nüsha-i fenn-i mahabbetde yazar meselemüz*

Nama je dozvoljeno vezati srce za idole Ljubavi

(Pravno) mišljenje o nama zapisano u knjizi umjetnosti Ljubavi. (G. 61:2)

Zakon (a znano je da sufije prvom kapijom u svom duhovnom uspinjanju smatraju kapiju šerijata – dakle Zakona)⁸³ je nužno u potpunosti poštovati kako bi se ostvarili uvjeti za pristupanje sufijskome putu, tarikatu, i on ni u kom slučaju ne smije biti prenebregnut u bilo kojem stadiju duhovnog uspona. Zakon – šerijat decidno zabranjuje idolopoklonstvo, međutim, kada se „tragač“ u potpunosti potčini normama Zakona, i kada jedini idol postane Ljubav koja je jedan od atributa Boga, tada se Zakon vezuje za Tarikat, i propisi ovih objedinjenih kapija postaju norme za iskušeniaka koji je pristupio Putu na kojemu ga pri tom duhovnom putovanju očekuju duhovna iskustva. Dok sintagmom „umjetnost Ljubavi“ Sukerija upućuje na duhovno iskustvo, sintagmom „lađa Ljubavi“ upućuje na duhovno putovanje kroz koje se stiže duhovno iskustvo, putovanje pri kojem je za sigurno prispjeće Cilju nužno imati vodiča, koji je u sufijskome putu šejh, muršid:

*Ben ol ye's-aşina tenha-nişin-i keşti-i 'iškum
Kenar-ı sahil-i samana iltür reh-berüm yokdur.*

*Ja sam onaj što beznadan pluta, osamljenik na lađi ljubavi
Bez vodiča što bi moju lađu privukao spokoja obali. (G.18:2)*

Oganj Ljubavi (Sunca) i Vjernosti je moguće prevazići tek uz pomoć čudotvorne svijeće Ljepote, međutim, oganj Ljubavi i Vjernosti su pomamna vatra koja ne dopušta razgovor:

*Da'vi-i mihr ü vefadan geç ol şem'-i hüsn ile
El-hazer mümkün degül ol şu'le-i ser-keşle bahs*

*Ti svijećom Ljepote pređi sud o Suncu i Vjernosti
Uz bljesak buntovnosti nemoguće je razgovor voditi. (G. 11:3).*

U istom bejtu prepoznajemo i referiranje na protagoniste poznate

83 F. Hadžibajrić, „Mali rječnik...“; Vidjeti natuknicu *dört kapı* – četiri kapije, šerijat, tarikat, hakikat i marifet.

mesnevijske Mihr u Vefa (Sunce i Vjernost).⁸⁴

Sukerijino vino ne potiče iz grožđa, već iz srca, i njegova Ljubav jest istinska, *hakiki aşk*, kako to sam veli:

*Peymane nuş-ı hun –ı derun eyledi beni
Hakka ki 'ışk viridi bana meşreb-i garib*

*Učinila je da se opijam sa dna pehara srčana
Istina, Ljubav je dala da mi tuđina bude sudbina. (G. 6:2)*

U tumačenju ovog distiha krenimo od pojma vinski pehar: on predstavlja usne Ljubljenoga, i jedan poljubac kod zaljubljenog stvara opijenost u kojoj on zaboravlja svijet ovozemnoga, ali istovremeno, kako riječi kojima Ljubljeni odbija ili vrijeđa zaljubljenoga jesu proizvod istih usana, ovaj pokal je prouzročitelj boli.⁸⁵ Hadžibajrić u svom „Malom rječniku sufijsko-tarikatskih pojmova“ donosi termin *ke's* (*čša*) koji konotira mudru riječ iz koje se ispija piće spoznaje („vino“). Bilo da se radi o Pokalom predstavljenoj paslici poljupca Ljubljenog, riječima kojim Ljubljeni odbija zaljubljenoga ili o mudroj riječi iz koje se ispija piće spoznaje, u svakom od ova tri značenja predmet ispijanja jeste vino iz srca, a Ljubav je ta koja ispijača vina iz srca obdaruje mjestom na kojem piju (mejhana) garibi – Putnici na Božijem putu, koji prije negoli postignu istinsku spoznaju, stupaju na Put tako što napuštaju svoje boravište, u strahu da će ih zaokupljenost normama njihove sredine otuđiti od postizanja stupnjeva duhovnog uzdizanja.⁸⁶ Protumačimo li sintagmu *meşreb-i garib* i kao *ćud gariba*, ponovo dolazimo do sličnog tumačenja, dakle da je Ljubav ta koja je Sukeriji dala ćud svojstvenu onima koji stupaju na Put napuštajući svoje boravište, dakle, u svakom slučaju da je Ljubav ta koja dovodi do

84 Referencija na fabulu mesnevijske Mihr u Vefa (Sunce i Vjernost). Prvu mesnevijsku na ovu temu na perzijskom jeziku sačinio je Ummi Isa (XI St.), a na turskom poznati su Mustafa Emini iz Prištine (u. 1569.), i Haşimi iz Burse (XVI st.). Sadržaju mesnevijske v.: Selami Ece, *Tahkiye Açısından Haşimi'nin Mihr ü Vefa Mesnevisi (Transkripsiyonlu Metin – İnceleme)*, Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum 1996, 248. V. Amina Šiljak-Jesenković, Re/Konstrukcija priče o Lj/ljubavi, 470-478.

85 Upor. Iskender Pala: *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, vidjeti natuknicu *cam*; 95.

86 *Ibidem*, 188.

„preobraženja imaginacije”

Srce (Dil) se sa svojim istoznačnicama *kalb* i *gönül* veoma često javlja u divanskoj poeziji, kao središte emocija, prostor gdje je svjetiljka i svjetlo, ogledalo gdje se pojavljuje ljepota Božja, Božja kuća⁸⁷ unutar čovjeka po ovom svom određenju predstavlja dio ljudskoga bića koje izravno iskušava čašu Ljubavi. Ispijanje pića Ljubavi zaljubljenoga čini još nestrpljivijim, tako da zaljubljeni, u tuzi što Ljubav nije ostvarena Sjedinjenjem, cijepa odjeću trpnje u Ljubavi:

*Diller heman ki sagar-ı ‘ışkı çeşidedür
Pirahen-i şekib-i muhabbet deridedür*

*K’o da su srca pehari već iskušane ljubavi
Pocijepana je halja strpljenja u ljubavi. (G. 16:1)*

Kada ponuđeno vino kao „gorka slast“ simbolizira prijekor koji Vintoča Ljubavi upućuje zaljubljenome, ono je goraka so, lijek za bol tužnoga, iscjeljenje za bolesnog od Ljubavi:

*Sagar-ı telh güvar-ı sitem-i saki-i ‘ışk
Nuş-ı daru-yı gam-ı hatır-ı mahzun gelür*

*Vrč pokude vinotoče aška, gorak i pun slasti
K’o goraka je so za bolju srca što od tuge pati. (G. 28: 6)*

*İtmez mi nuş-ı daru-yı la’l ile bir ilaç
Bi-mar-ı ‘ışka çün Mesiha gelür gider*

*Zar sa gorkom solju od rubina ne može se lijek načiniti
Za bonika ludog od ljubavi, jer će Mesih doći i nestati. (G. 31:4)*

No, Ljubljeni čija je paslika data kroz Ljepotice želi da zaljubljeni bude obezglavljen i sasvim pijan od Ljubavi:

*Hublar aşıkını pür-tef u tab isterler
‘İşk ile bi-ser u pa mest-i harab isterler*

Ljepotice žele da zaljubljeni bude pun čežnje i svjetlosti

87 Upor. Hadžibajrić, „Mali rječnik...“.

Žele da bude obezglavljen od ljubavi, da ga pijanstvo aška uništi. (G. 17:1)

Obezglavljenost i potpuno pijanstvo zaljubljenoga otvaraju priču o patnjama, o vatri u grudima, što predstavlja „trpezu“ na mjestu gdje je Voljena.

*Evvela ma-hazar-ı bezm-geh-i canana
Nukl-i dil-hun-i ciger sine-kebab isterler*

*Prvo, tamo gdje će draga uz veselje jesti, piti
Od nutrina dertli meze, spržene će grudi htjeti. (G. 17:2)*

Sukerija se svrstava u red odavno pijanih od Ljubavi. Za sufiju je pak, davno ono što se zbivalo u *Bezm-i elestu*, vremenu stvaranja duša, prostoru prabitka u kojem su duše priznale i posvjedočile svoga Gospodara.⁸⁸

*Ben (i) dirine-i mest-i ‘ışkınum kim dem-be-dem
Neşve-i cam-ı şerab-ı ateşinüm tazedür*

*Opijen sam ljubavlju spram Tebe, već odavno, u svim trenucima
Meni živa radost čaše vina Tvoje vatre i Tvojega plama. (G. 21:4)*

Samo jedan gutljaj iz čaše koju toči Pir Ljubavi je čudotvoran: on siromaha pretvara u padišaha na Džemšidovom tronu Ljubavi: Samo jedna riječ upute koju izrekne učitelj – vodič na Putu Božanske Ljubavi siromaha će odvesti i učiniti ga vladarom riznica vječnoga bogatstva i blagostanja:

*Şol geda kim cür'a-nuş-ı cam-ı pir-i ‘ışk olur
‘Akıbet bir padişah-ı Cem-serir-i ‘ışk olur*

*Ovaj siromah koji pije gutljaj iz čaše pira ljubavi
Čudom postaje padišah na Džemšidovom tronu ljubavi. (G. 27:1)*

Baš kao što Božija riječ smekšava i najtvrdja srca, baš kao što Njegova milost i nemilosrdnika može preobratiti u plemenitoga, čudo razgovora

88 O *iskonskoj ljubavi i vinu iskona* kao pojmovima prisutnim u sufijskom mišljenju i sufijskoj poeziji šire vidjeti: Nasrullah Pürcevadi, ‘Ezeli Aşk ve Elest Badesi’, *Can Esintisi – İslam’da Şiir Metafizigi*, İnsan Yayınları, İrfan Dizisi, İstanbul 1998, 375-390.

o Ljubavi će i srce od željeza pretvoriti u dragulj na kojem će se zrcaliti Ljubav:

*Akıbet kal-ı mahabbetle dil-i ahen-sirişt
Çevher-i ayine-i suret-pezir-i işk olur
Çudom, i çelično srce kroz razgovor o ljubavi
U supstancu zrcala za Lice Ljubavi se pretvori. (G. 27:5)*

Zaljubljeni je svjestan nemoći ljudske prirode koju jedino snaži okrilje Božanske Ljubavi:

*Ne denlü Sükkeri bir mur-ı kemter-kadr ise ya Rab
künam-ı bişe-i işkunda şir-i gurra-mestündür.*

*Koliko god da je Sukerija mrav sitni, nemoćni, o Gospodaru
U gnijezdu šume Ljubavi prema Tebi on je lav strašni, Tobom opijeni.
(G. 44:5)*

Kur'an o odjeći bogobožnosti govori kao o najboljoj odjeći: „Sinovi Ademovi! Dali smo vam odjeću kojom ćete pokrivati svoje stidne dijelove, te ruho za gizdanje, ali i ruho bogobožnosti – ono je za vas najbolje – to predstavlja Allahovo znamenje, ne biste li opametili se!“⁸⁹ Mi ćemo se ovdje skoncentrirati na sintagmu „ruho bogobožnosti“ za koje Fahrudin Razi u svom Tefsiru prenosi i mišljenja mufessira koji sintagmu tumače denotativno, dakle, kao odjeću kojom se iz straha pred Allahom pokrivaju stidna mjesta čovjekova, kao oklop i štit koji štite ljudsko tijelo u borbi ili kao odjeću pripremljenu za namaz (svaku od obaveznih pet dnevnih i dobrovoljnih molitvi), ali i mišljenja mufessira koji u ovoj sintagmi traže konotativno značenje, tako da je za Kâtadea, Suddija i Ibn Džurejdža „ruho bogobožnosti“ iman (vjera), a za Ibn Abbasa „ruho bogobožnosti“ predstavljaju dobra djela. Također, Razi prenosi da je ovaj termin tumačen i kao lijepo postupanje, čudorednost i osvjedočenost u Allahovo postojanje i Jedinost.⁹⁰ Pretpostavljamo da upravo tragom ovog ajeta za Sukeriju

89 *Kur'an*, VII:26, *Kur'an s prijevodom na bosanski jezik*, preveo s arapskog jezika Esad Duraković, Svjetlost, Sarajevo, 2004, 153.

90 Fahrudin er-Razî: *Tefsîr-i Kebîr (Mefâtihu'l-gayb)* 1/ 23, Akçağ Yayınları, Ankara,

„ruho bogobožnosti“ predstavlja ruho Ljubavi: to je najtanahnija haljina čija se osnova i potka istkivaju iz niti srca.

*Tar u pud-ı comesin hep rişte-i dilden iden
Ankebut-i pirehen-puş-ı harir-i işk olur*

*Taj što pređom iz svog srca halju svoju svu sastavi
Jeste pauk u haljini od čiste svile ljubavi. (G. 27:2)*

Naravno, onome koji „ruhom bogobožnosti“ vidi „ruho Ljubavi“ nije cilj imati oklop koji će ga učvrstiti u ovom, za njega tuđem svijetu, svijetu Odvojenosti od Ljubljenog. Naprotiv, pauk koji simbolizira kratkotrajnost života na ovom svijetu, ukoliko motiv za gradnju njegova doma – njegova ruha nije želja da što duže uživa u ovosvjetskim blagodetima, svoju odjeću istkanu nitima iz srca prihvata kao svilenu haljinu Ljubavi, koja je toliko tanahna da će ga čas prije odvesti nestanku, utonuću, potiranju jastva.

U jednom drugom gazelu odjeća Ljubavi je predstavljena kao plamena košulja, pored koje je ništavna samurovina.

*Şu'le-gun pirahen-ı işkı ser-a-ser giymişüz
Sükkeri şimdi ne sincab u ne semmur isterüz*

*Od glave do pete smo odjenuti u plamenu košulju Ljubavi
Sukerijo, sada ne želimo ni krzno kune zlatice ni samurovinu. (G. 53:7)*

Mučenike pale na Putu Ljubavi Sukerija izjednačuje sa mučenicima palim u borbi na Božjem putu, odnosno, Put Ljubavi biva poistovjećen sa Božjim putom. Naravno, ovo izjednačavanje stupnja mučenika palog u Borbi na Allahovom putu naslanja se na jedan, u sufijskim krugovima veoma često citiran hadis „Ko umre od ljubavi, umro je kao šehid (mučenik)“. Naime, ovaj hadis (a znano je i da se u islamskoj tradiciji velikim grijehom smatra krivo interpretiranje Vjerovjesnikovih izreka, tako da hadiska znanost veliku pažnju poklanja lancu prenosilaca i karakteru svih prenosilaca u lancu), odnosno događaj prilikom kojeg predaja navodi da je Allahov poslanik izrekao ove riječi, predstavlja tačku raspleta priče o Varki

1988-1995. (Preveli: Prof. Dr. Suat Yıldırım, Doc. Dr. Lütfüllah Cebeci, Doc. Dr. Sadık Kılıç i C. Sadık Doğru); tom 10, 331-332.

i Gulšah koja je potekla iz arapske, i koja se kroz formu mesneville javljala i u perzijskoj i u turskoj književnoj tradiciji.⁹¹ Pretražujući hadiske zbirke, nekoliko hadisa sličnoga sadržaja pronašli smo u *Ramuz el-Ehadis (Ocean Hadisa)* Ahmeda Zijâuddina Gumüşhanevija, neka je posvećena njegovoj tajni. Prema ovoj zbirci Ibn Abbas prenosi da je Allahov poslanik rekao: „Ako se neko zaljubi, to skriva i sačuva svoju neporočnost, pa umre, on je šehid (mučenik pao na Allahovom putu).“⁹² U istoj zbirci je naveden i hadis koji prenosi supruga Poslanikova, Aiša, a on glasi: „Ko se zaljubi i sačuva svoju čestitost, i potom umre – umro je kao šehid.“⁹³ te poruka sličnoga sadržaja čiji je, također, prenosilac Ibni Abbas, koja glasi: „Ko se zaljubi i sakrije (svoju zaljubljenost), te sačuva svoju čestitost i bude strpljiv, Allah će oprostiti njegove grijeha i uvesti ga u džennet.“⁹⁴

*Sebeb-i hun-i şehidan-ı bela-yı 'ıski
Ne su'âl (ü) ne cevab u ne hisab isterler*

*Sevep krvi mučenika što su s muke aška dopanuli smrti
Nit će pitat' nit odgovor tražit', nit će račun za to polagati. (G. 17:4)*

I dok se Božansko svjetlo pojavilo na Brdu Sinaj (kada je Musa razgovarao s Bogom), dotle se na Brdu srca pojavljuje svjetlo Ljubavi kao odraz Božanskog svjetla, tako da ljudsko tijelo nestaje u žudnji za sjedinjenjem:

*Olunca mazhar-ı nur-ı mahabbet Tur-ı dil böyle
Bizim mahv-i vücud-ı şevk-i didar olmamuz vardur.*

*Kad na Brdu srca ukaže se silna svjetlost od čiste Ljubavi
Dogodi se da iščeznem tijelom, sve žudeći onaj susret pravi. (G. 35:3)*

Stanje Putnika (tuđinca) obilježeno je danonoćnim uzdasima u čežnji i ljubavi prema Domovini, koja je za Sukeriju Iskonsko boravište (Ezel)

91 V. Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesnevi (XVYY'a kadar)*, Kitabevi 127, İstanbul, 1999, 61., A. Šiljak-Jesenković, *Re/Konstrukcija...*, 385-400.

92 Ahmed Ziyâuddin Gümüshânevî (k.s.): *Ramûz el-Ehâdis (Hadisler Deryası Tercümesi) I/II*, Mütercim: Abdülaziz Bekkine (k.s.), Neşre Hazırlayanlar: Lütfi Doğan-M. Cevad Akşit, İstanbul, 1982. II. tom, 430/12. Prijevod sa turskog Amina Šiljak Jesenković.

93 *Ibidem*, 430/13.

94 *Ibidem* 430/14.

vezano za sjećanja na Prvi susret i Prvi zavjet Ljubljenom.

*Yad illerinde hubb-ı vatan cana kar ider
Geçse ‘aceb mi ah ile ruz u şeb-i garib*

*Dušu para nostalgija, duša boli gdje j’ tuđina
Uzdiše li i dan i noć, zar je čudno za samotna. (G. 7:5)*

Podjednako je upitno iscjeljenje polumrtve ptice duše i oboljelog od Ljubavi:

*Nim-bismil murg-ı cana suret-ı sıhhat mı var
Ya mariz-i derd-i ‘ışka daru-yı sıhhat mı var*

*Polumrtva duše ptica može l’ imat zdrava lica
Ima l’ lijeka da ozdravi od ljubavi paćenica. (G. 24:1)*

Ljubav je prijeka, i ona svojim kandžama sokola brzokrilog s visova Ljepote Ljubljenoga lovi plašljivu jarebicu srca zaljubljenoga:

*Kebk-i dil böyle şıkar-ı pençe-i ‘ışk olmaga
Evc-i hüsnün bir sebük-per şah-bazıdur sebeb*

*To što jarebica srca u kandže ljubavi kao lovina uleti
Hitrog sokola s visova Tvoje ljepote treba kriviti. (G. 5:2)*

Sukerijina Ljubav nije tek puko ranjavanje, puka bol. Ona vodi do potpunog uništenja, do utapanja, do potiranja jastva što i jeste cilj zaljubljenoga.

*Ser-i zülfinde sanman mevc-i pîç ü tâb olur peydâ
Beni gark-ı yemm-i ışk itmeğe olur gird-âb olur peyman*

*Što ti misliš vrh solufa talas patnje da s’ pomilja
To vir stiže da m’ utopi mamcem aška, klopkom milja. (G. 1:1)*

Zanimljivo je što Sukerija u prvom bejtu prvog gazela u svom *Divanu* koristi iste motive koje u drugom i trećem bejtu prvog gazela svog *Divana* koristi Hafiz Širazi, zapravo Sukerija u gornjem bejtu sažima sljedeći sadržaj Hafizovih stihova:

*Kol'ko srca sad krvari /napaćenih/ zbog kovrdža kose njene,
Zbog mošusa što ga Saba donosi sa njena čela*

*Noć rastanka puna straha, svud su vali i vrtlozi
Otkud znaju kako nam je, bezbrižni na obalama.⁹⁵*

Prihvatimo li da je *uvojak* (zülfi) ili soluf prvi simbol ljepote što će zaljubljeni nazrijeti iza velova Ljubljenoga, i da taj prvi simbol ljepote Ljubljenoga po pravilu predstavlja lanac, okov koji će zaljubljenoga učiniti sužnjem, to je jednostavno razumjeti kako se talas patnje i boli ljubavne rađa upravo vrh *uvojka*; no Sukerija odlazi dalje, pretvarajući taj talas u vir (kovitlac) čija svrha jeste utopiti zaljubljenoga u moru Ljubavi.

Da bi putovao Putem Ljubavi, zaljubljeni će nužno prihvatiti ulogu sužnja – okovanog tek jednim dijelom Ljepote Ljubljenoga, ili ulogu do ludi-la zaljubljenoga u manifestacije Njegove Ljepote:

*Ya esir-i turradur ya zülf ü hal aşüftesi
Ehl-i 'işkun mukteza-yı rasm ü rahı böyledür*

*Put ašičke sljedbe i propisi, u tančine sve se uredilo
Da se veže pramenom sa čela, ben i soluf stvaraju ludilo (G. 20:4)*

Neopisiva, zamamna ljepota jeste bitno svojstvo Ljubljenog. Zamamna ljepota će neumitno prouzročiti rađanje Ljubavi, i to zamamnoj ljepoti adekvatne paklene vatre Ljubavi, pa čak i na mjestu neprispodobivom paklenoj vatri – najvišem stupnju dženneta – Firdevsu.

*Korkarum bu hüsn ile afet girerse cennete
Duzah-efruz-ı şerar-ı 'işk olur ehl-i behişt*

*Strah me samo kad bi lijepo Biće, svo zamamno u džennet unišlo
Džennetsko bi društvo vatru aška džehennemsku samu potpalilo (G. 9:3)*

95 *Divan Hafiza Širazija u prijevodu prof. dr. Bećira Džake sa uporednim perzijskim originalom*, Naučnoistraživački institut „Ibn Sina“, Sarajevo, 2009.

Iz pojavnoga svijeta čini se da strijela pogleda Ljubljenoga pogađa srce zaljubljenog. Na njegovom tijelu ostaju tragovi rana koje nanosi Ljubljene, međutim, njegova preobražena imaginacija prenosi sasvim drugačiju sliku:

*Gamze-i dilber degüldür dilde hem-razum budur
Resm-i dag-ı 'ışk sanma kolda şahbazum budur*

*Sapatnik je u srcašcu mome, ne zavodljiv pogled divne mome
Ne ožiljak od rane ljubavne, to je soko na ramenu mome. (G. 26:1)*

*Hep çak çak 'ışk iken aldırmayup tutar
Elması riş-hande dil-i gam-figarımız*

*Ne mari srce moje bolno i hudo što je Ljubav sva u ritama,
Već smatra da je ona dragulj skupocjeni. (G. 59:2)*

Svaka bol koja pogađa srce kao središte duhovnog iskustva, svaka ta kušnja ga kao kuću Ljubavi – odnosno – Božiju kuću čini čvršćim:

*Nihad-ı süst-bünyad-ı dile seng-i gam irdükçe
Ne haletdür bina-yı 'ışkı muhkem-ter esas eyler.*

*Svaki put kad stijena brige slabo srce pogodila
Vidi čuda, temelj zgrade aška biješe učvrstila. (G. 29:6)*

Iskustvo prve Ljubavi se čini jedinstvenim; međutim, ono se dogodi uz svaku popratnu manifestaciju Ljubavi:

*Egerçi evvel-i 'ışkun belası bir görinür
Cefa vü naz ü 'ıtab u firak ile beş olur*

*Čini ti se jedna 'velka muka što je prva ljubav sobom nosi
Patnja, kapric, prijekor i rastanak kad s' pribroje, pet put se iskusi. (G. 30/b.5)*

Tragajući za odgovorima na pitanja o Sukerijinom poimanju ljubavi/ Ljubavi, najprije smo nastojali odgonetnuti da li je ta ljubav profana ili mistička. Unatoč tvrdnji jedinog nama poznatog suvremenog turskog autora koji se ozbiljnije bavio Sukerijinim djelom i učinio ga dostupnim širokoj javnosti, prema kojoj je Sukerijina poezija bohemska, i prema kojoj

Sukerija pjeva o profanoj ljubavi, mi smo bili slobodni iznijeti mišljenje da je Zekerija Sukerija kao sljedbenik Puta Ljubavi – odnosno mevlevijskog tarikata pisao o mističkoj, ili istinskoj Ljubavi. Do ovakvoga mišljenja došli smo poneseni jednom bilješkom po kojoj se Sukerija citira kao Zekerija Čelebi (a što nas navodi na njegovu pripadnost mevlevijskom tarikatu), činjenicom da je od ukupno 22 tariha pronađena u jedinom rukopisu njegova *Divana* šest tariha posvećenih ličnostima koje su pripadale mevlevijskom tarikatu, te da je u jednom tarihu u kojem bilježi godinu kada je sam odlučio pustiti bradu sebe oslovio Čelebijem. Naravno, najviše potvrde za ovakvo naše markiranje Sukerije tražili smo u stihovima njegovih gazela:

a) Ljubav je nedaća, trpjeti je teško, susret nemoguć, zaljubljeni je osuđen na vječnu patnju.

b) Ljubav je pustinja sa malom oazom u kojoj će srce ostati zadivljeno pred iznenadnim otkrovenjem.

c) Ljubav je naslijeđena od predaka iz plemena ludosti, i seže do rodoslova Medžnunova.

d) Zaljubljeni ima udio u Ljubavi, a njegov udio su strijele pogleda Ljubljenog.

e) Dok drugi mirno i spokojno sanjaju, zaljubljeni je osuđen na vatru u pepelu postelje Ljubavi.

f) O Ljubavi mogu govoriti samo oni koji su obdareni sposobnošću duhovnog proživljavanja.

g) Umjetnost Ljubavi se izučava u „školi ludosti“; tamo gdje dođe Ljubav nestaje razbora, štaviše, za Ljubav je potreban trun bezumlja

h) Knjiga o umjetnosti Ljubavi jest zakon koji vrijedi za sljedbenike Puta Ljubavi.

i) Put Ljubavi je opasan, to je dolina puna meteža. Kako bi se prohodilo Putem Ljubavi, potreban je vodič (muršid, šejh).

j) Ljubav je stihija. Nekada vatra, nekada voda, ali uvijek razara svoju žrtvu – zaljubljenoga.

k) Usne Ljubljenog čine da zaljubljeni pije krv iz srca, da srce kuša vino. Kada je prijekor od Ljubljenog – vino je gorka so, lijek zaljubljenome.

l) Ljubljeni od zaljubljenog traži opijenost, obezglavljenost. Opijenost potiče priču o sprženim nutrinama, a to je gozba za Ljubljenog. Zaljubljeni je pijan od Iskona, ali je vječito svježa radost koju daje vino vatreno.

m) Alkemija Ljubavi: Vino koje toči pir Ljubavi je čudotvorno, jer ono prosjaka stvara vladarem, baš kao i razgovor o Ljubavi, koji željezno srce pretvara u dragulj u kome se zrcali Ljubav. Okrilje Božanske Ljubavi čini da se mrav osjeća snažnim poput lava.

n) I osnova i potka odjeće Ljubavi tkaju se iz niti srca. Ako je na zaljubljenom plamena košulja Ljubavi, samurovina je pokraj nje ništavna.

o) I na putu Ljubavi mogu pasti mučenici, za koje vrijede ista vjerovanja kakva u islamskoj tradiciji postoje o ratnicima koji su pali kao mučenici u borbi na Božijem putu.

p) Bog se pred Musaom pokazao na Brdu Sinaj, a Svjetlost Ljubavi se pojavljuje na Brdu srca.

r) Zaljubljeni je na ovom svijetu tuđinac koji pati u čežnji za domovinom.

s) Podjednako je upitno ozdravljenje za polumrtvu pticu duše i iscjeljenje od ljubavi bolnoga.

t) Ljubav je lovica na pticu srca, ona je vir koji guta zaljubljenoga, ona ga čini sužnjem okovanim u solufe Ljubljenog.

u) Trag rane koju je nanio Ljubljeni za zaljubljenog je prijatelj, saputnik. Srce ne haje što je Ljubav u ritama, ona je za srce dragulj skupocjeni. Dok u svijetu razumom obuhvatljivog, denotativnog, razarajuće svojstvo ima kamen koji se sruči na slabo tijelo kakvo jest srce – pogotovo ranjeno srce zaljubljenog – iako se može činiti apsurdnim – u svijetu konotativnog, kojemu pripada Sukerija, kamen koji padne na srce zgradu Ljubavi čini čvrstijom, on je dograđuje, ispunjava.

v) Ljubav se javlja kroz više svojih manifestacija.

Na osnovu navedenoga, zaključujemo da za Sukeriju Ljubav jeste Svojestvo Boga, te nam se čini da Sukerija doživljava da se kroz Ljubav manifestiraju ostali Božiji Atributi, ili sve što se vezuje za Njegovu Zbilju: (Jedini, Kojemu nema ravnog, Iscjelitelj, Onaj koji kažnjava, Koji sudi, Onaj koji se svome robu Musau oglasio na Brdu...)

Razumijevanje Iskonske domovine (*vatan*) kao segmenta unutrašnjeg svijeta pjesnikovog

U divanskoj poeziji čiji se motivi često baziraju na sufijskom učenju, štaviše, često predstavljaju novi, autorski način promišljanja ili doživljavanja tesavvufskog mišljenja, tematsku skupinu *vatana* najčešće dešifriramo kao pjevanje o *bezm-i elest-u – vremenu stvaranja duša, prostorom prabitka*, sjećanje na trenutak u kojem su duše priznale i posvjedočile svoga Gospodara. Iščitavajući stihove klasičnih autora divanske poezije stekli smo utisak da je cjelokupan život predstavljen kao Put čežnje, put žudnje za povratkom Gospodaru. Početna tačka ovoga Puta jeste *Prvi susret*, čiji rezultat jeste i *prva (iskonska) opijenost*, trenutak u kojem je duša zaljubljenog vidjela i pronašla svoga Ljubljenog, otkuda će proisteći pojam *iskonske ljubavi*, trenutak u kojem je položen zavjet na vjernost, iza kojeg slijedi *rastanak, odvojenost*, u kojoj je Putnik svjestan da *Povratak* i *Ponovno sjedinjenje* može doživjeti tako što doživljava pročišćenje, gradira iz stupnja „duše sklone zlu“ u stadij „duše koja kori sebe“, da bi preko sljedećeg stupnja „prosvijetljene duše“ dostigao kasnije stupnjeve „smirene duše“, „zadovoljne duše“, „duše kojom je On zadovoljan“, i, konačno „čiste, savršene duše“. Jedan od motiva koji će Putnika, odnosno, od *prabitka zaljubljenoga* pratiti jeste i stalno sjećanje na trenutak zavjeta, tako da će stihovi biti motivirani sadržajem Božanskog govora u kojem je ovaj trenutak opisan: „I Gospodar tvoj od sinova Ademovih iz leđa njihovih - potomstvo im izvede, pozivajući ih da svjedoče protiv sebe: „Ja sam vaš Gospodar, zar ne?“ – a oni rekoše: „Dakako, svjedoci smo tome!“ Zato na Dan ustanuća ne recite: „Ništa slutili nismo o ovome.“⁹⁶

Vjernost, odanost, poštovanje date riječi – ‘*ahde vefā* – koju Gospodar zahtijeva od robova u Časnoj Knjizi jeste nužno prisutna ukoliko je stalno prisutno *sjećanje*. Zemni život⁹⁷ prikazan je kao putovanje tuđinom, u ko-

96 *Kur'an*, VII:172. Kur'an s prijevodom na bosanski jezik, Preveo s arapskog jezika Esad Duraković, Svjetlost, Sarajevo, 2004, 173. Tumačenje ovog ajeta v.: Fahrudin er-Razi, *Tefsir-i Kebir (Mefatihul Gayb)*, C. 11/23, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991, 135-145.

97 Prema nekim mufesirima kao što je Fahrudin er-Razi čiji smo tefsir ovom prilikom konsulturali, Bog daje život čovjeku u više faza; prema mu'tezilijskom učenju sa kojim Er-Razi polemizira, Bog daje život u četiri navrata: u prabitku (ezelu), na zemlji (rađanjem), u kaburu (zagrobni život), te na Sudnjem danu, a smrt daje tri puta: smrt nakon Prvog susreta (ezela), smrt u zemnom životu i smrt u kaburu; Er-Razi naglašava kako je ovaj broj naveden prema mutezilijskom učenju kontradiktoran kur'anskom ajetu koji

jem putnik-tuđinac proživljava stalnu patnju, bol kojem lijeka nema, žrtve na koje valja pristajati e da bi se postigao Cilj – sjedinjenje, susret sa Ljubljanim, susret kakav je u Kur'anu opisan riječima: „A ti, o dušo smirena, vrati se Gospodaru svome zadovoljna, a i On tobom zadovoljan, pa uđi među robove Moje, i uđi u džennet Moj!“⁹⁸

Naime, sam Prvi susret kao trenutak polaganja zavjeta na vjernost, jeste i trenutak kada se javlja Prva ljubav, iskonska ljubav koja je toliko intenzivna da dovodi do gubitka razbora, odnosno, ona u zaljubljenome stvara osjećaj totalne opijenosti. Pojam *bezm-i elesta* vezuje se za *prvu opijenost*, *prvi zavjet*, *prvu ljubav*, odnosno ljubav koja postoji od prabitka i koja će trajati beskonačno.

Kada se nadnesemo nad sadržaj Sukerijina *Divana*, u njegovim stihovima pronalazimo brojne jedinice koje se vezuju za pojam *vatana*, međutim, imamo li u vidu da se u nekim stihovima radi o *žudnji* za mjestom *prvog susreta*, mjestom *davanja zavjeta*, da je *gurbet* – *tuđina* prostor u kojem se Sukerija nalazi u zemnom životu, te da je toj *tuđini* kontrastirana *domovina* kao *mjesto prapostojanja* na jednoj strani, ali na drugoj strani, da se u nekim stihovima – cijenimo – radi o nostalgiji koja nema nikakve mističke, onostrane dimenzije, to Sukerijini stihovi izazivaju više naše pažnje. Mi ovom prilikom na osnovu Sukerijinih stihova pokušavamo ući u „unutrašnji svijet pjesnikova“ – u njegovu duhovnost duboko protkanu islamskim misticizmom. Kod Zekerijaa Sukerije prisutan je strah od zemnog života, otuda on se utječe Gospodaru povjeravajući Mu svoja stanja:

*Ovako mi u pohodu usud pripremio
Ja sam Ti se, Gospodaru, sasvim prepustio*

glasi: „Gospodaru naš“ – reći će oni – „dva puta si nas usmrtio i dva puta si nas oživio;“ (*Kur'an*, XL:11), ukazujući na kontinuitet življenja u prabitku i na zemlji; slobodni smo pretpostaviti da se na osnovu rečenog dade shvatiti i islamsko učenje o rađanju čovjeka u prirodnoj vjeri, odnosno, o čovjeku kao religioznom biću, biću koje po svojoj naravi traga za Iskonom, Apsolutnom Istinom, Bogom; također, imajući u vidu kontinuitet življenja u prabitku i na zemlji, i traganje za Bogom prisutno u ljudskoj naravi, u ljudskoj svijesti, u tom smislu čitamo i „polaganje zavjeta“ i odgovornost za zavjet dat u prabitku, budući da su za preuzetu obavezu odgovorni samo oni koji su razumom obdareni. (Upor. *Tefsir-i Kebir (Mefatihul Gayb)*, C. 11/23, 136-140).

98 *Kur'an*, LXXXIX:27-30.

*Na daleke, duge pute usud me bacio
U tuđini ne znam koji hal me zadesio (R 2)*

Sukerija moli za pomoć na ovome putu *tuđinom*, pomoć potrebnu svim *putnicima*:

*Ti što pravim putem upućuješ, obdari me
Ti Kur'ana i imana saputnikom učini me
Od grijeha i grešaka srca vazda Ti štiti me
I dostojnim Tvog oprosta, molim Ti se, podari me (R 7)*

Ljubav koja se pojavila još od *Prvog susreta*, ljubav koja je postala opsesija, koja je opčarala zaljubljenoga motivira na stalno traganje u *tuđini*, ali i na kontinuiranu borbu. Sukerija to na ovaj način opisuje u svojoj rubajiji:

*Taj što čistim srebrom sjaji biser dragocjeni
Lijepo oko, čisti dragulj na svijet' jedinstveni
Učini me roniocem, oceani po tuđini
od sad bolan, gdje mi budu saraj'ski jarani (R 1)*

Ratničko društvo, pak, potrebno je zbog nužnosti stalne borbe sa samim sobom; ljudsko biće je sklono grijehu, sklono da u jednom trenu poništi sve dobro što je učinilo:

*Onoga trena kad si sa Dragim na skupu gdje se čisto vino pije bio
Slomljeno srce si u jednom trenu hiljadu puta gore slomio. (G. 101:1)*

*Ulasku na mjesto rajskog sastanka Sukerijo
Ti si patnju pakla rastanka pretpostavio. (G. 101:7)*

Svoju opsjednutost Ljubavlju, ranu na srcu koja je nastala od *Pogleda*, pak, ovako opjevava:

*Lijepo oko na srcu je jednu ranu načinilo
Pa tražeći pomoć, rijeke krvi posvud lilo
Nesvjesno me lijepo lice osvojilo i opilo
K'o ludaka u lance me, bolan, sada okovalo (R 5)*

Patnju *od iskona zaljubljenoga* koju on preživljava zbog *rastanka*, zbog toga što ga Ljubljeno biće u svojoj koketnosti ne opaža, Sukerija opisuje na sljedeći način:

*Kad bi mogla bol rastanka bar se na tren prekinuti
 II' kad makar želja ne bi htjela korak načiniti
 Po tuđini vatrom čežnje ne bih mor'o sagorjeti
 Kada bi se Ljepotica znala bar trun pokoriti (R 8)*

Razdvojenost je također bitno obilježje zemnog života:

*Ja daleko od svog kraja, sabur srcu, tijelu srce
 Luda glavo, te daljine ne znam čemu, šta li znače? (G. 37:4)*

Čovjek, sin Ademov, prognan iz Blizine Boga, u zemnom životu jeste tuđinac, jadnik, bespomoćan – *garib*. Ljubav – ona koja se javila u prabitku jeste odlika njegove naravi, rezultat opijenosti, izvor tuge i opsjednutosti, ludila.

*Da je u srcu punom žudnje sjedinjenje želja bića hudna
 Na nebu tolika zvijezda samotna ne bi bila rođena*

*Učinila je da se opijam sa dna pehara srčana
 Istina, Ljubav je dala da mi tuđina bude sudbina*

*Ti se stoput kloni iskre one tajne iz dubina
 Čitav svijet spali uzdah „Ja Rab“ od insana hudna*

*Od svjetla Ljepote svijeće moguće je da je pijana
 Noć jadnika razasuta, kao kosa Tvoja crna*

*U školi hudnika nužno je vježbanje ludila
 Da se nauk uzdaha savlada, i harmonija jecanja*

*Sukerijo, ne drži se dobro praporaca za magarca cijena
 Makar bio vrhom pun dragulja vinski pehar s hudnika usana. (G.6)*

Koliko se jadnim i usamljenim osjeća sufija na ovom svijetu Sukerija govori u sljedećim stihovima:

*Moja duša sirota je, jadona i bijedna
S ovim mojim slabim tijelom, tačka zamišljena
Da l' bi mi se smilovala ljepota ijedna
Kad sam ašik, nepravda mi jadnom učinjena (R 9)*

Zavičaj Voljene, odnosno Ljubljenog bića jeste mjesto nedostižno u zemnome životu. Otuda će Sukerija, budući da sam ne može prispjeti na mjesto gdje se nalazi Ljubljeno biće, o svojoj patnji kazati:

*Istočnog vjetra glasniče kad u kraj Dragane
Licem potari prašinu, zemlju sa stopa Voljene
Pita li jesi susreo jasnika sudbe nesretne
Prenesi čežnju mi i patnje, opiši rane mi srčane (R 4)*

Mjesto Susreta, mjesto na kojemu se desilo Sjedinjenje, sufija doživljava kao prelijepu uspomenu:

*Nek se pamti da je mjesto sjedinjenja tamo gdje sam sretan bio
Nek se priča da sam tamo na hiljade užitaka osjetio. (G. 25:1)*

Sastanak i rastanak, sjedinjenje i razdvojenost, vjernost i iznevjerjenje zavjeta se stalno smjenjuju u Sukerijinim mislima:

*Na umu je Sukeriji o sastanku i rastanku miš'o stalna
radost mlada mjeseca je čas skrivena, čas pojavna. (G. 32:7)
Nekad zoveš sjedinjenju, ne znam, nekad se poriče
Svi zavjeti i nevjerstva neprestana, gdje je smiš'o, šta ti znače? (G. 37:3)*

Nekada se Sukeriji čini da je susret nemoguć:

*Ašk je muka, a trpjeti teško, nemoguće susresti se Dragom
I danju i noću je teško, i preteško jadnom zaljubljenom*

*Sukerijo, idem tamo gdje je kutak tuge u svijetu stranom
Teško li je opisati žudnju, nostalgiju za Voljenom znanom. (G. 12:5-6)*

No, iako je sufija nestrpljiv u svojoj čežnji, on vjeruje da će ga njegov um i emocije dovesti do mjesta i vremena Sjedinjenja:

*Nemoj mislit' da ašiku sevep smrti bude otrov koketnosti
Nego srcu drago šerbe kad ispije, misleć' da će g' izliječiti. (G. 5:1)*

Prispijeće, susret, mogućnost da sufija bude primljen pred Božanskim Prijestoljem jeste nagrada zaslužena patnjom i pokornošću u zemnom životu:

*Sukerijo, budi istrajan u pokornosti pred Voljenim
To će te jednoga dana učiniti bliskim haremu Prispijeća. (G. 45:5)*

*U školi hudnika nužno je vježbanje ludila
Da se nauk uzdaha savlada, i harmonija jecanja. (G. 6:5)*

Sukerija će kao pjesnik-sufija samo u svijetu uspomena, *sjećanja iz bezm-*
i elesta osjetiti bliskost Bogu, i bliskost onima koji su se Njemu približili:

*Suro nebo poslalo me daleko od zavičaja
Želja mi se ostvaruje preko ljudi i anđela
Iz nevida do srca je svakog trena dopirala
Riječ stotina što im duša pred Allahom s' otvorila (R 3)*

U izboru stihova koje smo gore naveli prepoznali smo motive karakteristične za sufijsko mišljenje i ukazali na vezu spomenutih motiva sa *vatanom*.

U pojedinim Sukerijinim stihovima, istina, prepoznaje se potpuno drugačiji, sufijskog poimanja svijeta i života lišen pristup. Čitajući 38. gazel postavljamo opravdano pitanje da li je ove stihove pisao u nekoj drugačijoj fazi svoga duhovnog odrastanja ili se poigrava simbolima prisutnim u sufijskoj književnosti, kako bi uz jednu suptilnu dozu ironije kritizirao pragmatičnost uleme kojoj je strano učenje izvan kapije šerijata:

*Bolje da smo Zanosnoj neznani, nego da smo bili zagrljeni
Tog užitka bolje se kloniti, neg' kajanjem da smo zarobljeni*

*U utvrđi Utočišta Bož'jeg bolje da smo dobro zaštićeni
Neg' napadu sila neistine i smutljivog jastva izloženi*

*Uživajuć' u Bož'joj ljubavi bolje da smo sretni, zadovoljni
Neg k'o pjane iz mejhane što su od ćejifa, vinom opijeni*

*Bolje da smo i stoput mahmurni, nego jednom k'o zemlja pijani
Zar su isti od čežnje umorni, s onim što su na zemlju ponosni*

*Iako smo poput svijeće o svijetu osvijećeni
Bolje što smo u fenjeru oronulom pokriveni*

*Bolje biti prost činovnik nego svijeta vladar moćni
Što j' okovom vlasti vezan, udarci su neizbježni*

*Beznadno je, Sukerija, htjet pokorno prići Divi
Pusti formu i pravila, od te misli bolje da smo odaljeni. (G. 38)*

Također, želimo ukazati i na jednu Sukerijinu rubaiju, u kojoj ne prepoznajemo simbole karakteristične za odnos sufije spram onostrane *domovine*, odnosno zemnog života predstavljenog *tuđinom*. Naime, već smo naveli niz jedinica koji su okupljeni u ovoj tematskoj skupini, i uvidjeli da se za metafizičku *tuđinu* ne vezuju pojmovi kakvi su radost, veselje, ružičnjak, tako da pretpostavljamo kako je ovim stihovima Sukerija suprotstavio zemnu, fizičku domovinu i tuđinu, Provinciju i Centar, domovinu iz koje je došao sa već izgrađenim statusom, kako bi odmah po dolasku uspio ući u najviše intelektualne krugove njegova vremena.⁹⁹

*Obveseli, Gospodaru, ružu moje nostalgije
Ružičnjakom svježim stvori pute moje žudnje*

*Stoput hvala što me doma nikad tužnim ne učini
Svakog trena obraduj me i sad, ovdje u tuđini.*

U nastojanju da iz Sukerijinih stihova razaznamo koja je to *domovina* i koja *nostalgija* obuzimala njegov um i njegove emocije, došli smo do zaključka da i njegova domovina predstavlja tri vrste ovoga pojma, o kojim

99 Poznato je da je Sukerija u Istanbul došao petnaestak godina prije smrti, te da je bio među katibima Carskoga divana. Iz izvora u kojima se Sukerija spominje, saznajemo da za njegov ulazak u te krugove nije zaslužno njegovo pjesništvo, već kaligrafska vještina i umještost u prozi. Upor. E. Erol, *Sükeri...*, 2-11.

govori Ismail Hakki Bursevi, *iskonsku domovinu* kojoj se nastoji približiti, tačnije, kojoj se želi vratiti, *duhovnu domovinu* koja predstavlja tegoban put prema *iskonskoj*, te *materijalnu domovinu*, tlo za koje ga vezuje njegova krv. Osobito odmakne li se čovjek od svoje materijalne domovine, ionako prognan iz *iskonske* u zemni život – domovinu prosječnih ljudi – on još intenzivnije proživljava svoj težak put, pun žudnje za Susretom, povratkom, put koji osvjetljava nada da, Sukerijinim riječima kazano, *jednoga dana um i osjećanja pružice ti ruku da se vodičem za uzvišeno mjesto i vrijeme sastanka pokažu*.

Kraći osvrt na autoreferencijalnost u stihovima Zekerijaa Sukerije

Kao postupak kojim se u književnom tekstu „tematizira literarnost tog istog djela“¹⁰⁰ i u kojem su „autor i njegova poetika postali predmetom vlastitoga teksta“¹⁰¹ analiza autoreferencijalnih osvrtâ nadaje se kao vrijedna i potreban aspekt osvjetljavanja jednog književnog djela. Proučavanje divanske poezije iz ovog ugla aktualizirano je tokom minule decenije. Čini se da je u proučavanju divanske poezije, naročito one čiji su autori iz Bosne, gotovo dominantna analiza poetičke i biografske autoreferencijalnosti (prema vrsti autoteksta). U kontekstu divanske književnosti, konkretno na primjeru Sukerijine poezije, s aspekta poetičke autoreferencijalnosti, u kojoj je „predmet teksta imanentni autor i njegova poetika“,¹⁰² može se odrediti da li ovaj pjesnik izriče ocjenu o svome umijeću, kakav je njegov odnos prema vlastitom djelu, upoređuje li svoje stihove sa stvaralaštvom pjesnika koji su mu prethodili i bili uzor, te, na koncu, problematizira li očekivanu recepciju svojih stihova.

S druge strane, biografska autoreferencijalnost govorit će o stvarnim

100 Pavao Pavličić, „Čemu služi autoreferencijalnost?“, u: *Intertekstualnost & autoreferencijalnost*, uredili Dubravka Oraić Tolić i Viktor Žmegač, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1993, 105.

101 Dubravka Oraić Tolić, „Autoreferencijalnost kao metatekst i kao ontotekst“, u: *Intertekstualnost & autoreferencijalnost*, uredili Dubravka Oraić Tolić i Viktor Žmegač, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1993, 136.

102 *Ibidem*, 136.

činjenicama iz pjesnikova života, a ne o njemu kao lirskom subjektu.

Biografsku autoreferencijalnost u gazelima Zekerijaa Sukerije nalazimo u stihovima o stvarnim činjenicama iz pjesnikova života. Posebno za ovu vrstu autoreferencijalnosti sama etimologija riječi biva upotrijebljena u svome punom značenju: *samoizvješće, upućivanje na samoga sebe*.¹⁰³ Primjere ove vrste autoreferencijalnosti tražili smo u onim segmentima teksta koji na neki način upućuju na pjesnikov „građanski život“, činjenice koje upućuju na njegovo obrazovanje ili životna iskustva, boravke u određenim gradovima i sl. Među primjerima biografske autoreferencijalnosti u Sukerijinom Divanu su tarihi ovog pjesnika kojim se referira na konkretne događaje kojima je pjesnik nazočio. Jedan od njih je tarih spjevan povodom osvojenja Krete i Kandije 1080. godine:

*Bi osvojena zemlja čistoće kritskoga serhata
Neka sav svijet sniva na prostirkama rahatluka*

*Nek sva uprava bude prema namjerama Gazi Muhammed-hana
Pomoć (Riječi) Inna fetahna iz Časne majke Knjiga*

*Neka ova bitka bude zavjet na zaglavlju pravednosti
I našla se odabrana u starom Divanu s pobjedama*

*Na radosnu vijest o njenom osvojenju izreče tarih Sukerija
Kandijska tvrđava, o srce, s mirom postade otvaranje kapija.*

Osim ovog tariha, važno dokumentarno svjedočanstvo je i tarih o osvojenju tvrđave Umman. Naravno, tarihi gradnje pojedinih objekata i tarihi smrti zorno svjedoče o aktualnosti pjesnikova života, u svim segmentima njegove svakodnevnice.

U tarihu spjevanom u povodu izgradnji džamije A'ni ibn Omer-age iz 1072 (1661-62) pjesnik jasno izriče da je „vidio završavanje“ gradnje ovog objekta:

*Vidio sam njeno završavanje i izrekao tarih
Sakupljalište pobožnih, kuća bogobojaznih.
Mecma'-i 'Ubbâd ü dâr'l-müttakîn, 1072 (1661/1662)*

103 *Ibid.*

U tarihu povodom smrti Mustafe Katibi Čelebije (1078/1667-68), Suke-
rija jasno izriče da je bio blizak prijatelj ovog cijenjenog kaligrafa:

*Dva su stiha i svaki je kronostih
Što ih kaza prijatelj mu odani.*

O druženju sa ovom ličnošću svjedoči i Sukerijin tarih o puštanju brade
Mustafe Čelebija:

*Kada sam vido da je Mustafa pustio bradu
Od sreće sam procvjetao kao avgustovska ruža
Čim ugledah kako je na crtama njegova lica izbila mladica
Izrekoñ tarih riječima „prispjela tvojim je crtama“:
Biyâmed hatt-i tu, 1072 (1661/62)*

Da je ovaj događaj bio povodom puštanja brade i samog pjesnika, sa-
znajemo iz drugog Sukerijina tariha:

*Dođe moj Čelebija,¹⁰⁴ pustio si bradu,
Ti još jednom ponovi zahvalu (Bogu)*

*Sa bradom te uresio Gospodar
Priđi Ugodnosti Gospodara, donesi odluku*

*Ne čini nepriličnoga sebi prijateljem
Ti si učini prijateljem onoga ko ti priliči*

*Bože, u ružičnjaku vrta na ovome svijetu
Učini da ruža sudbine bude bez trnja*

*Sukerija za (svoju) bradu izreče tarih
Ti se ponosi pred onim ko se svoje brade stidi.
Sakalu dan utana'âr eyle, 1073 (1662/1663)*

Za razliku od biografske autoreferencijalnosti, kojom pjesnik tematizira
svoju stvarnu ličnost, referirajući na neke segmente svoga života i na taj

104 Čelebija, čelebi – u ovim stihovima se ponajprije može shvatiti kao mevlevijski šejh.

način se udaljavajući od pozicije lirskog subjekta, poetičkom autoreferencijalnošću pjesnik tematizira svoju poetiku, pjesničko umijeće i, na koncu, očekivanu recepciju svoga djela. Ova vrsta autoreferencijalnosti naročito je značajna ako nas zanima autorov stav prema literarnosti svoga teksta.

Sukerijini autoreferencijalni osvrti uglavnom se tiču osvrt na vlastito pjesništvo, odnosno umijeće. Analizu autoreferencijalnih dijelova u Sukerijinoj poeziji usmjerili smo ka mahlas bejtu, onom mjestu u kojem je artikuliran pjesnički pseudonim (mahlas).

Navedimo nekoliko primjera u kojima pjesnik referira na vlastito pjesništvo:

*Sukerijo, vrijednost moje pjesme daje život srcu radosnome
Isaovski dah što stih oživi – jezgovitost u pjesništvu mome. (G 26:6)*

*Svaka ti čast, Sukerijo, na blagoglagoljivosti
Iz mora tvog jezika je ne riječ, nego biser čisti. (G 28:7)*

*Smirena mi ćud Sukerijina kao pomoć blagodet ostavi
Da sam pjesnik čistoga izraza, što se čistom poezijom bavi (G 35:7)*

O uvođenju novog stila u poeziji Sukerija govori na sljedeći način:

*Svjež je novi stil u poeziji, Sukerijin nov izričaj stilom
Zar se manir već propali dade porediti s novim lijepim stilom (G 120:7)*

O poimanju drugih pjesnika, kao i uzoru pjesništva, perzijskim klasičnim pjesnicima, Sukerija također referira u svojim gazelima:

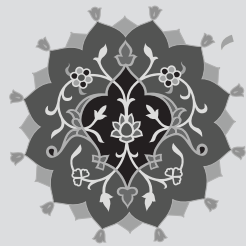
*Kukam i stog što je poezija stilovima raznim ocrnjena
Zbog pjesnika od novogovora, što godi da ih na svijetu ima
Kukam i zbog lijepo proze ukrašene što je piše rulja blebetala
Što za pjesmu mutnih metafora krivo misle da je čudotvorna (G 15:3-4)*

*Malje i ben štilca pjesme, pusti, sfere ukrasiće
Sukerijo, vrsnom spjevu ovom premca biti neće*

*Husrevovska ćud m' opkoli prijestolnicu Bizantije
Selam društvu duhovnjaka, Širaz sad se hvata priče*

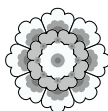
*Blagoslovljen duh Hafiza, Orfija i Sad'ja bit će
 Svjež sjaj bašči poezije moj izričaj darovat će (G 111:10-13)*

Na koncu, možemo biti slobodni u iskazivanju tvrdnje da pred sobom imamo još jednog autora čijim će se širim predstavljanjem otvoriti golem prostor za razaznavanje bošnjačkog kulturnog bića i koji će svakako nakon proteklih stoljeća u kojima je bio zapostavljen time steći svoje zasluženno mjesto u književnoj baštini Bošnjaka. Izbor iz Sukerijina Divana i prijevod stihova sačinjen je na osnovu priređenog izdanja iz pera Erdoğana Erol (*Sükkerî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 1994), znakovito, punih 30 godina nakon što je ovo do danas jedino poznato Sukerijino djelo po prvi put predstavljeno javnosti. Prijevod je obogaćen dodatnim pojašnjenjima u podnožnim napomenama, kao ključ za uspješno razumijevanje ovih metaforama, aluzijama i reminiscencijama prenapućenim stihovima.



IZBOR IZ SUKERIJINA DIVANA

(Prijevod: Amina Šiljak Jesenković)



GAZELI

1

Što ti misliš vrh solufa talas patnje da s' pomilja
To vir stiže da m' utopi mamcem aška, klopkom milja

Ne misli da sada leti oštra strijela miga krvožedna,
Pupoljak se rosni – biljeg na mom tijelu tako javlja

Prelijepo lice Drage kad god sniva i zamišlja
U ložnici ašik-srca puni mjesec se pomilja

Kad ugleda rumen-obraz Ljepotice, koji 'no je vatra živa
U dubini srca pak'o, rijeka suza u očima se pomilja

Ne gubi se, priteći će jednog dana savršeno duša mirna¹⁰⁵
Otkrit će se svi sevepi trena, mjesta uzvišenog sjedinjenja

Sukerijo, dobro slušaj, i otvori uha školjku od sedefa,
Vidi dragulj neprocjenjiv što se u moru srca pomilja.

105 Termin *cem'yyet-i hātır* u izvorniku označava duhovno stanje potpune sabranosti, smirenosti srca usmjerenoga samo Gospodaru svjetova, lišenoga svega izvan Njega.

2

Od bola se duša s tijelom tim slabašnim rastavila
Al koketa nikad nije druge drage ostavila

Ja istrgnuh iz svog srca tog kumira nesmiljena
Al' iz oka što krv plače slika nije iščeznula

Zar se može bit slobodan u lancima Tvog solufa
Ko b' Mansura preplašena sad skinuo sa vješala

Da ašici pobacaju duše u gaj Tvoga sela
Uplakana slavuj-ptica bez đul-bašče zar bi mogla

Ja pregledah sve đul-bašče što ih ovaj svijet ima
Al ne vidjeh nigdje ruže da se s trnom razminula

O vi pusta, luda njedra, srce moje puno želja
Maknite se vi od one što bi krvcu vama sada prolit htjela

Sad u srcu nema p'janstva, iz užitka što s' žudnja rodila
Već odavno ja nisam onamo gdje su vrata Vinotoče bila

De se smiri, ne daj srce Divi, ne diraj tu što je srcu mila
Bjež' od one što čaršija ljubi, makar lijepa kao Jusuf bila

Što se više nada da je blizu staze što bi sastanku vodila
Jadnome se Sukeriji čini sve se više od njeg odmaknula.

3

Tvoje lice, Draga to je ružičnjak što svijet obmanjuje
U đul-bašči slavuj, Draga, to je srce, srce moje

Zašto neće vidat srce što je bolno, što tuguje
Draga moja, Tvoje usne, koje liječe zaljubljene

Sada imam svoj udio i ja u cjelini ašičke sudbine
Vazda su me, Draga, pogađale zavodničkog Tvog pogleda strijele

Ni blagdana sjedinjenja s Tobom, nit doživi Tvoje smilovanje
Hudo srce danonoćno Draga, stoji proseć' kraj Tvoje kapije

Zar je čudo kada saj učini i tavafi haremom Voljene
Kad je Ćaba zaljubljenom, Draga, samo selo njegove Dragane

Prisega na sjedinjenje, vele, daleko je od tog Sukerije
Al je blizu da rivalu Draga dade riječ, čvrsto obećanje.

4

Pitaj malje koje ugled daju Tvojim prkosnoj ljepoti
Kao s nokta odgovor će sve u dlaku Tebi dati

Zaljubljenih ljudi stanje ako želiš u detalje objasniti
Zbirni defter odgovora Izlječitelj će ti dati

Premda malje vidljive su na Licu Ti, o Ti care svoj ljepoti
O ljepoti beskonačnoj presudu će one samo potvrditi

Što ispijaš otrov patnje, srce, nemoj tugovati
Pomisao na sastanak sve će slatkim učiniti

Ako silna žudnja srca na usnama groznicu će izazvati
S Kevser-vrela od spoznaje pićem će te napojiti

O bulbule tužni, sve te patnje što s jeseni trnje zna ti nanijeti
Kroz rosnu će ružu nesim u proljeće izliječiti

Ova pjesma svakodnevna Sukerije srcu mila je u biti,
U njedrima zbora srce sam' će Tebi posvetiti.

5

Nemoj mislit' da ašiku sevep smrti bude otrov koketnosti
Nego srcu drago šerbe kad ispije, misleć' da će g' izliječiti

To što jarebica srca u kandže ljubavi kao lovina uleti
Hitrog sokola s visova Tvoje ljepote treba kriviti

Što mi oči već krvave ne prestaju suze roniti
Krivac je iz aška vrtova prekrasnih gordi čempres stasiti

Što ašici mjesto razgovora ugodnoga moral' napustiti
Nije mjesto za hlepnu i čežnju, žudnju silnu da se sjediniti

Izgovor je što pupoljak ruže vjetru Saba osmijehe uputi
Pravi razlog slavujeva plača je što se tajna morala otkriti

Za stupanj klečanja na pragu kad Voljenoj treba prispjeti
Zaslužne su suze zaljubljenog, kojim je umio preklinjati.

6

Da je u srcu punom žudnje sjedinjenje želja bića hudna
Na nebu tolika zvijezda samotna ne bi bila rođena

Učinila je da se opijam sa dna pehara srčana
Istina, Ljubav je dala da mi tuđina bude sudbina

Ti se stoput kloni iskre one tajne iz dubina
Čitav svijet spali uzdah „Ja Rab“ od insana hudna

Od svjetla Ljepote svijeće moguće je da je pijana
Noć jadnika razasuta, kao kosa Tvoja crna

U školi hudnika nužno je vježbanje ludila
Da se nauk uzdaha savlada, i harmonija jecanja

Sukerijo, ne drži se dobro praporaca za magarca cijena
Makar bio vrhom pun dragulja vinski pehar s hudnika usana.

7

Zaljubljenom je sunce sastanka želja čudesna
Crnoća mladeža zvijezda je čudna samotna¹⁰⁶

Može li ona što dušu snaži pupoljkom usana
Otkriti neprozirnu tajnu genija s usana samotna

Ukraj oka crni mladež, zbog njeg duša je nemirna
U repaticu kušnje se stvara zvijezda usamljena

Bijedni su opijeni mjestom gdje ih čeka Luna
Šteta što je ćud samotna u tog čeda, tog koketna

Dušu para nostalgija, duša boli gdje j' tuđina
Uzdiše li i dan i noć, zar je čudno za samotna

Sukeri se nada da će biti primljen jednog dana
U dergahu Istinitog, gdje melodija „Gospodaru usamljenih“ odzvanja

106 Napomena prevoditeljice: Autor se ovdje poigrava riječima, naime u ovom polustihu u igri riječi su homonimni parovi sevda – crnoća, crnilo; i sevda – ljubav, silna, gorljiva ljubav, žudnja; hal – dajdža; kevkebe – zvijezda nebeska; kevkebe- raskoš, pompa, sjaj, razmetanje, kočopernost, draž; tako prijevod ovog polustuha može glasiti: Žudnja za mladežom njezinim jest draž čudna, najčudnija.

Puni mjesec obasjao na đerdeku baldahine
Zaljubljenog dušu dira, a i srce od Voljene

U đul bašći noć' ne išći pređu aška od Dragane
Uže stana tvog strpljenja tanja s pune mjesečine

Da probdiješ noć uz vino, gdje se krv i suze rune
Čistog vina biljur-pehar pjesme će ti bit zbog Lune

Da s' pjan putnik što u žudnji na put Ćabi se okrene
Putnikom te noćnim čini uštap tamo gdje te on zatekne

Kako god ti sjenu pravi s lijeve strane i sa desne
Tako uštap tumači ti tvoje dane protraćene

U osami pročišćenja¹⁰⁷ dok god ima luče sjajne
Od mjeseca prosjak jadni¹⁰⁸ u plemića se prometne

Što je čudo kad Sukeri noću ide u bostane
Kad s uštapa šarene se plodovi i s lišćem grane.

107 Prostor za izolaciju u kojoj se duhovni putnik pročišćava i lišava od svega izvan Gospo-
dara.

108 Kutak siromaštva i samoponištenja, fakra i fena.

9

Svoj ljubavnoj sljedbi srce biva od prirode mudre ogledalo
Zaljubi se, da bi s' u tvom srcu dobro kao i zlo zrcalilo

Polje na kom društvo zaljubljenih svojom rukom kad bi zasijalo
Sjeme bena na Licu Voljenog u tren oka na rod bi izašlo

Strah me samo kad bi lijepo Biće, svo zamamno u džennet unišlo
Džennetsko bi društvo vatru aška džehennemsku samu potpalilo

Ej, drzniče, prisjeti se časa kad bi svakom teško, bolno bilo
Kad u zemlji postelja ti bude naslon što ga blato objumilo

Oprost bestidnom predvodniku licemjera je, Sukerijo,
Potreba za blagodaću čaše nadahnuća staroga maga.

Čovjeku od stanja¹⁰⁹ rekoḥ: bolan, reci šta je sjedinjenje
Odgovori: na osami s Dragom to je punih čaša saljevanje

Jest, predaje različite, al muftija kako kaže
Sjedinjenje – sohbet s Dragom to je za sve zaljubljene

Velikani viloliku svake noći u kut vode
Svaki halvat u dvoru je vuslat za sve osvojene

Eliksir je ono rijedak, ali niko ga ne vidje
Svak o njemu samo priča, sjedinjenje je predanje

Nemoguće zasitit' se užitka što život daje
Sukeriji nikad dosta, divno p'janstvo – sjedinjenje.

109 *Ehl-i hal*, Ljudi stanja, Sufija kod kojeg dominira hal, duhovno proživljenje bez spoznaje
(Preuzeto: Kenan Čemo, *Rječnik sufijsko-tarikatskih izraza*, 56)

Um Platonov čisto vino ne bi treb'o raspravljati
S šakom triješća o vatri je nemoguće govoriti

Reci problem, ehl-i halu jedna riječ će dosta biti, on će znati
Nemoj umjetnost Ljubavi na raspravu Kurtuba¹¹⁰ i Ahfeša¹¹¹ svoditi

Ti svijećom Ljepote pređi sud o Suncu i Vjernosti
Uz bljesak buntovnosti nemoguće je razgovor voditi

Suncem ljepote sada svijet cijeli krasi i zlati
Rajske djeve i vile s dilber-lunom ne mogu se nositi

Sukerijo, crna vrana trske prijatelja ne može se upustiti
U razgovor sa veselom škripom pera ptice koja umije pjevati.

110 Kurtub, Ebu Alî Kutrub Muhammed b. el-Müstenîr b. Ahmed, učenik i sljedbenik Sibeveyhija, mutezilijski mufessir, jedan od značajnih predstavnika Basranske gramatičarske škole, (umro između 210 i 218./825 i 833). Šire v. Sevinç, E. (2024). „İ'tizâlî Düşüncenin Âyetlerin Dilsel Yorumuna Etkisi“, BUSBED, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 27, 237-246. <https://doi.org/10.29029/busbed.1322286>, pristupljeno 12. 08. 2024.

111 Ahfeş, *Said b. Mes'ade el-Ahfeş el-Evsat (umro 215/830 [?])*, jedan od pripadnika Basranske gramatičarske škole, učenik i sljedbenik Sibeveyhija i komentator njegovog *El-Kitab*. Sljedbenik mutezilijskog i kaderijskog učenja. Šire v. Sevinç, E. (2024). „İ'tizâlî Düşüncenin Âyetlerin Dilsel Yorumuna Etkisi“, BUSBED, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 27, 237-246. <https://doi.org/10.29029/busbed.1322286>

Teško će mir naći izgubljeni, što j' daleko od susreta s Dragom
Đul-rumeno vino zabraniti teško li je bohemu pijanom

Bez rosnih je suza k'o dragulja u kojim se plaća gotovinom
Teško, teško, o jadniče, stići, do Voljene s figurom srebrenom

Istina je da prekrasnoj djevi što se igra sa riječju zadanom
Teško čekat nesretnog ašika, srca bolna i sa dušom bolnom

Oдох tamo gdje 'no dilber-draga u potjeri za željen' lovinom
Gazelu je divlju baš preteško, pripitomit, učinit pokornom

Ašk je muka, a trpjeti teško, nemoguće susresti se Dragom
I danju i noću je teško, i preteško jadnom zaljubljenom

Sukerijo, idem tamo gdje je kutak tuge u svijetu stranom
Teško li je opisati žudnju, nostalgiju za Voljenom znanom.

13

Da se jutrom kao gost pojavi noćni putnik na putu traganja
Sjajno sunce već bi spremno bilo na trpezi zore i svitanja

Nebeski je doček pripemila zora svijetu iz Sazvježđa Ovna
Postavila na trpezu ćevab od ovnujskog mesa u svitanja

Nemoj mislit' da je snop svjetlosti zlatnom niti za zlačana tkanja
Učinio da bunar napusti jutrom Jusuf iz Ken'ana

U znanju o Dvanaest¹¹² stupanj šest mjeseci znanja
Dijete je što jutrom mejtef pohađa za Ishodišta¹¹³ tumačenja

Zvijezdana se vojska rasu zorom s nebeskoga polja
S tačno sedam sofri dođe junak Rustem iz epa svitanja¹¹⁴

-
- 112 Pretpostavljamo da pjesnik misli na dvanaest mjeseci ili dvanaest znakova zodijaka, koji se simbolički vezuju za dvanaest otvora na ljudskom tijelu; Također, broj dvanaest simbolizira i dvanaest havarijuna (apostola), te dvanaest imama koje slijede pripadnici džaferijskog mezheba.
- 113 Moguće pjesnik referira na ishodišta nebeskih tijela kao opći pojam, ali i na astrološko djelo *Metali'û's Saade ve Yenabi'u 's-siyâde* koje je po želji Murada III, za njegove dvije kćeri Ayşe Sultan i Fatma Sultan s arapskog na osmanski turski preveo muderris i pjesnik Seyyid Mehemed b. Emir Hasan pjesničkog mahlasa Suûdî (u. 1591.), a minijaturama ukrasio prvak dvorskih minijaturista Osman Nakkaş. Još jedna, iako slabija pretpostavka je da referira na *Metâliu'l-îmân*, tesavvufsku rasprava o dimenzijama imana, pripisuje se Sadreddinu Konjeviju i Ahi Evranu (Kırşehirli Şeyh Nasîrüddin Mahmûd), a prvi prijevod ovog djela je sačinio Yûsuf Hakîkî (u. 1488), sin slavnog *mutesavvifa* šejha Hamida Velija, poznatog kao Somuncu Baba.
- 114 Referencija na Firdusijevu *Šahnamu*, gdje se sintagma *heft-h'ân* u značenju „sedam trpeza“, „sedam sofri“ pojavljuje na dva mjesta: sedam konačišta na kojim se Rustem bori s divovima prilikom pohoda na Mazenderan kako bi iz ropstva izbavio Kejkavusa, te sedam postaja na kojim Isfendijar vodi borbe prilikom pohoda u namjeri da oslobodi Guštasbove kćeri koje su pale u ropstvo kod Erdžasba. Nakon svake borbe i Rustem i Iskender slave pobjedu bogatom trpezom. Dalje će se ova sintagma javljati u različitim kontekstima, od naslova djela (*Nev'izâde Atâyî, Heft-H'ân Mesnevisi: İnceleme-Metin*, haz. Turgut Karacan, Ankara 1974.), pa do spomena kraćim poetskim i proznim forma-

Svake zore sabah-dućandija na svoj atlas sve sunce promilja
Da se sunce u njemu ogleda, pa izlaže svima ta prelijepa tkanja

U svojstvima zemlje jeste ranog jutra blagostanje
Ruža sunca sve se mladi u đul-bašči u svitanje

Zar, Sukerijo, nije sramota spavati u zore svitanje
Dok jezičak na vagi jutarnjoj daje puno svjetla blagostanje.

14

Dovoljno bi meni bilo kad bih sada ugledao
Obrvicu mlad-mjeseca, što bi bajram najavio

I u ćoši okupljenih divnu dragu prepoznao
Strasnu svirku Venerinu kada bih tu poslušao

Svaka kaplja kojom bi se rumen obraz orosio
Tečnost srčike Ljepote, žarkog sunca je smisao

Dvostruka bi radost bila kad bih cjelov njen dobio
Vječni život bih dobio tu gdje bih se sjedinio

Čim u ruhu novome sam svoju dragu ugledao
Stare bolje, stare rane ponovo sam osjećao

Sukerija – onaj što bi za stihove život dao
Gdje ima tedžrida¹¹⁵ on bi Isaovog daha bio.

115 „Tedžrid – svlačenje, obnažavanje. Ispraznost srca od svega drugog osim Boga, tajno stanje derviša. Šejhu'l-ehber k.s. tedžrid simbolički definira kao uklanjanje jednakosti i Bitka iz srca i tajne.“ (Preuzeto: Kenan Čemo, *Ibidem*, 217.)

Nekad kukam zbog vesele ćudi, nekad opet zbog srca žalosna
Il zbog uma brigom okovana, ili kukam zbog srca slobodna

Zbog prijetvornih pobožnjaka kukam, zbog tog svijeta vazda licemjerna
Što tesavvuf kao predstavljaju sve pod krinkom vlastitih obmana

Kukam i stog što je poezija stilovima raznim ocrnjena
Zbog pjesnika od novogovora, što godi da ih na svijetu ima

Kukam i zbog lijepo proze ukrašene što je piše rulja blebetala
Što za pjesmu mutnih metafora krivo misle da je čudotvorna

Sukerijin makam, mjesto – avaj meni, tiranina jalovina
Tu je masa svih nesreća na zavisti temeljena.

16

K'o da su srca pehari već iskušane ljubavi
Pocijepana je halja strpljenja u ljubavi

Ja ne znam za ćud k'o kamen, od kakve tvari se stvori
Ne smekša je rijeka suza, ni plamen iz srca pravi

Bliska je, srdačna s onim što j' znan k'o rival varljivi
Zašto ta divlja gazela u strahu od mene živi

Pogledaj usne na toj predivnoj, koketnoj divi
Slatkiš su, začinjen miskom, u šećer kad se stavi

Svijet sruši pogled oka crnog, pjani, zavodljivi
Svaki pogled njen po kaplju vina milja mi napravi

Pravi tren je da Sukeri cjelov sastanka doživi
Prispio je plod mladice, dobri, lijepi i gizdavi.

Ljepotice žele da zaljubljeni bude pun čežnje i svjetlosti
Žele da bude obezglavljen od ljubavi, da ga pijanstvo aška uništi

Prvo, tamo gdje će draga uz veselje jesti, piti
Od nutrina dertli meze, spržene će grudi htjeti

Ko umjetnost aška izučava u toj školi i hramu ludosti
Odgajatelj, učitelj i knjiga nisu ono što će poželjeti

Sevep krvi mučenika što su s muke aška dopanuli smrti
Nit će pitat' nit odgovor tražit', nit će račun za to polagati

Ko j' veseo što je pio vino gdje se s Dragom uspio sastati
Za đul-bašču, drugove i vino neće marit, neće ni hajati

Ko pustinjom puta od tedžrida krenuo je hrabro putovati
Neće konak niti kakve šatre, ni šatorski konop zatražiti

Pticu srca ašikovog lovi pogled tajni i pogled ljutiti
Jastreb, soko ni orao suri za lov takav neće ni trebati

Povjerenici harema sreće na kojem će Lice vidjeti¹¹⁶
Dvore carske, ni svoje palače, ni kupole neće poželjeti

Za razgovor tankoćutnih k'o Sukeri žaloviti
Brz odgovor i suptilan poželjet će domišljati.

116 Morali smo pribjeći deskriptivnom prijevodu, budući da polustih obiluje terminima: mahrem (povjerenik) je osoba kojoj je dopušten pristup intimnom prostoru (haremu) determiniranom pojmom devlet – koji u ovom kontekstu znači velika sreća, visoka pozicija, slava, koju po sebi nosi metafizički prostor viđenja Lica (Božijega), dizanja svih zastora i otkrivanja tajni.

18

Nekad nemam drage, nekad vina fali, nemam nekad kamo, nekad čaša
 fali
 Ukratko sam jadan, nevoljan, potišten, meni sretna zvijezda, sretan usud
 fali

Ja sam onaj što beznadan pluta, osamljenik na lađi ljubavi
 Bez vodiča što bi moju lađu privukao spokoja obali

Kada bih na mjesto zrcaljenja na vrh brijega nepotrebitosti¹¹⁷
 Ja doveo Anku nadahnuća, na zemlji mi ne bi mjesta dali

Sad uz svakog draga s kojom spava, i sa kojom on postelju dijeli
 Na jastuku mome osim tuge nemam nikog da jastuk podijeli

Dno sam škrinje pune gotovine koja nikom novčića ne vrijedi¹¹⁸
 Varalici što prodaje ljubav ni bakreni novčić ne dam cijeli

Sve i da je Sukerija spreman na sva pića da s' u p'janstvu kali
 Al mi fali draga bijelih grudi da se sa mnom družu i razgali.

117 Sintagma *bī-niyāzi* označava potpuno odsustvo potrebe za bilo čim osim Boga, osviještenost o neovisnosti o bilo komu i čemu izvan Njega.

118 Sintagma *hīç-der-hīç* označava potpuno poništenje, potpunu negaciju jastva.

Ko j' opijen od druženja s Tobom i od vina s rubinskih usana
Poput mene kom još krvcu pije bol za Tobom i nesreća silna

Tvoj podanik kurban je krvnika – Tvog pogleda kobna i pogubna
Ko na bajram sastanka sa Tobom za trpezom koristi uživa?

Ko god vidi Lejlinu ljepotu i znakove kakvog ludovanja
Što ne vidi pustinju prokletu gdje rastanak nevolja je stalna

Premda ima hiljadu slavuja uplakanih iz Tvog đulistana
Ko još može k'o ja biglisati tu gdje Tebe slave u pjesmama

O Sukerij' pričaj, sultanijo, postala si daleka i strana
Ko je sretnik s kojim sada imaš razgovore i druženja prisna.

20

Ne pomišljaj da je crno oko sad ovakvu pometnju stvorilo
Kanonadom strijela pogleda ovako se srce razorilo

Dim spaljenih knjiga srca ne bi smio izić na vidjelo
Ovako je sultan naredio da se ne bi s tugom uzdisalo

Ne bi smio u doba ljepote stvarat metež i pravit rasulo
Tako uzdah djeluje od bola, breme bola grudi probijalo

Put ašičke sljedbe i propisi, u tančine sve se uredilo
Da se veže pramenom sa čela, ben i soluf stvaraju ludilo

Od milosti Tvoje i prijekora ovisiti ne bi bilo milo
Sukeriji, jer se srce Drage čas ovamo čas tamo vrtilo.

Uvijek je živ uzdah tuge, uzdah bolni u mojim grudima
Živ je uzdah moga velikana, što za milost ne zna da je ima

Mladica je živa što joj korijen u rajskim je svetim vrtovima
Dobročinstvu kako da ne teži ljubaznoga i blagog nesima

De liječniče, nemoj sad s podsmijehom sipati mi soli po ranama
Jer je živa na mom srcu rana, na mom srcu bolnom, u jadima

Opijen sam ljubavlju spram Tebe, već odavno, u svim trenucima
Meni živa radost čaše vina Tvoje vatre i Tvojega plama

Na zelenom listu mog jasmina živ pupoljak svu svježinu ima
Al mu nježnost blijedi i zgasava od uzdaha među ašicima

Da Sukeri moli za zagrljaj sjedinjenja – on to teško prima
Prefinjena, strah me, neće trpjet, mladost, živost – sve to ona ima.

Je l' to možda lunolika plam u srcu raspiruje
Da li svjetlo mašte noću punu žudnje obasjaje

Vele, rival s dragom đul-usnica da se ljubi i prisno druguje
Bože mili, ima l' tu istine, il' klevete neko proširuje

Šta u ovoj čaši vina stvara bljesak, i šta stvara te treptaje
Da to nije Lice Ljepotice, da u čaši odbljesak ne daje

Sve pupoljke iz đul-bašče aška svježina i rosa zaštićuje
Je l' t' duboka rana voda živa, o ti koji u srcu tuguje

Uplakanom srcu ja predstavih divnu momu, koja omamljuje
Pa mi veli: Avaj zar je ovo djeva koja svijetu nevolje zadaje

Rosna suza na listu obraza, baš na licu ovog Sukerije
Da li pere crnu knjigu grijeha, da l' je čisti, da l' je izbjeljuje.

Svaki put kad sakijina ruka s čašom punom svjetla skupom kruži
Pomislit ćeš kako Mesih dušu, žiće na sunčanoj tacni služi

Jednim prstom ručica jordama moje srce kao lutku drži
K'o Sulejman kad na svojoj ruci pečatnjakom oko prsta kruži

Začudna je pustinja ta ljubav, strah se ovdje sa divljenjem druži
Preobraća jasnoga ašika da se s umom i blagom razdruži

Konjaniče, ne tjeraj u galop čilaša što puno pažnje traži
Na kraju će i alat prelijepi po tijesnome mejdanu da kruži

Kad u vatri aška komad srca sažeže se sve do same srži
U patnji i strahu od boli uplakano i spirjano kruži

Nebo drugim miran sanak daje, u tom sanku drugim spokoj pruži
Na postelji pepela ljubavi da se vrtim na žerav'ci drži.

Sukerijo, ne nadaj se da ćeš s tom nevjernom ikad biti bliži
Protiv tebe u trenu hiljadu zavjeta i obećanja kruži.

24

Polumrtva duše ptica može l' imat zdrava lica
Ima l' lijeka da ozdravi od ljubavi paćenica

Nije mi se stas povio od težnje za breme vinca
Je l' mi teret što ne tražim ja u vlasti si oslonca

Bihuzuri Dragu mnoštvo pogleda spram Njena lica
Zar da jedan pogled mora čekat ašik bolna srca

Ko to gleda gordi čempres, ko gleda tog hvalisavca
Zar je ravan stasu Drage, stasu što je k'o palmica

Sukerijo, pogled može bit' arzuhal-inačica
Ako možeš klon' s pogleda od kojeg se lijeva krvca.

Nek se pamti da je mjesto sjedinjenja tamo gdje sam sretan bio
Nek se priča da sam tamo na hiljade užitaka osjetio

Nek se pamti čisti kutak u mejhani gdje sam Jednost uočio
Ja sam tamo svakim dahom po sto muka i nevolja se lišio

Iz začudnog mora bez obala vir bi sada spomen zaslužio
Jer tu bijah čas u oblacima, čas sam voda, čas sam vjetar bio

Nek se priča o skupu plemića što Vuslata kuću pohodio
Vilinskih sam šćeri na stotine baš tu svakog trena ugostio

Nek se priča gdje str'jelom pogleda metež šah je zamamni unio
Pred strijelama dželatskih očiju baš sam na tom mjestu se predao

Nek se priča o prsima gdje je svetost duha čista Sukerijo,
Božjeg dara blagodeti tu sam, na tom mjestu bio zadobio

Po dobru se društvo učitelja ovog svijeta vazda spominjalo
Na svakom sam dersu toga društva k'o dijete se sitan osjetio

Nek je spomen školi gdje razgovor o smislu je radost unosio
Pred ustazom k'o učenik tu sam prvi korak k znanju napravio

Slavan nek je dergah sreće i uznosa za koji bih govorio
Ruka koja zulum čini tu postadoh, sebičnost sam zadobio

Po dobru mu spomen bio, slava mjestu gdje sam vel'ko nadahnuće osjetio,
Daru sam se poetskome po prvi put na tom mjestu veselio

Nek je spomen carskom rodu vječnog p'janstva na svijetu, slavan bio
Ruina sam pusta bio, nadahnućem tu sam vječnost zadobio.

26

Sapatnik je u srcašcu mome, ne zavodljiv pogled divne mome
Ne ožiljak od rane ljubavne, to je soko na ramenu mome

Ja ne žudim gdje ću se sastati, prikućit se silno željenome
Kajs i Ferhad meni nisu ravni po umijeću vrhunskom ovome

Zar da svakog trenu nisam sretan što mi srce jadikovke lome
Dvorac tuge i ćoša nevolje, jadikovke druge su mi same

Strah me vel'ka vjenčanoga dara, sve se bojim, mehrom sputat će me
Stog oklijevam pred zavjetom bračnim s nevom što je želja srcu mome

Ne pomišljaj da mi u grudima žalopojke i uzdasi grome
U cvijetnjaku srca moga ptica divnog glasa pjeva svoje pjesme

Sukerijo, vrijednost moje pjesme daje život srcu radosnome
Isaovski dah što stih oživi – jezgovitost u pjesništvu mome.

Ovaj siromah koji pije gutljaj iz čaše pira ljubavi
Čudom postaje padišah na Džemšidovom tronu ljubavi

Taj što pređom iz svog srca halju svoju svu sastavi
Jeste pauk u haljini od čiste svile ljubavi

U jednom pogledu se slika skrivene tajne srca zrcali
Pokaže svoje lice u odrazu ogledala suštine ljubavi

Premda je Behram-i Gur vitez na bojišnici ljubavi
Na koljena ga baci snaga lovca na lavove ljubavi

Čudom, i čelično srce kroz razgovor o ljubavi
U supstancu zrcala za Lice Ljubavi se pretvori

Kako nevješto srce sve više ludosti bilježi
Bude li tako vježbalo, kroz praksu će postati pisar ljubavi

Ko sebi ciljem sjedinjenje u Kabi žuđenoj postavi
Poput Sukerije postaje putnik na putu u ime ljubavi.

Svaki put kad stas taj skladni krene čarim' zavoditi
Sto svjedoka lirske slike na um- pendžer će izbiti

Ko god priđe Tvom sokaku, bijedan ašik će ostati
I da dođe ko to ne bi, Ferhad, Medžnun će postati

Spahija me aška znade tako spletkom s uma smesti
Da utvare nalik Tebi mnoge će m' se prikazati

Iz rane će zaljubljenog voda vječnog žića vriti
Iz česmi će sa tog vrutka mjesto vode krvca liti

Ko pocrni s jada svijeta, ode, ne može durati
I svaki put k'o đul vinom naše mjesto se počasti

Vrč pokude vinotoče aška, gorak i pun slasti
K'o gorka je so za bolju srca što od tuge pati

Svaka ti čast, Sukerijo, na blagoglagoljivosti
Iz mora tvog jezika je ne riječ, nego biser čisti

Ko slomljena srca dođe, lud od aška ko će biti
On će ga k'o ukras uha časno lijepo prihvatiti

Čini se da more srca znalca može izmjeriti
Ko Tvoj dergah licem tare, zadovoljan, pun milosti

U službu Nizamu'l Mulka, uzvišenog, vel'ke časti
Varljivoga svijeta Husrev sve će jutrom pristupati

Vjetar traži da dopustiš da bi mog'o zapuhati
Čak i *saba* sa dozvolom oko Tebe će piriti

Alkemija pogleda će m' ponajvećom se činiti
Od sunčevog tog dragulja što će svijet obasjati

Vel'ki vezir Ahmed-paša, dragulj međ' vezirim čisti
Na svakom se on jeziku carski može opisati

Harmonično iskrenu će hajir-dovu mu činiti
Usne pera i i mog straha baš tu će se sastaviti (poljubiti)

Da ga hoće Hak Veliki plaštom sreće zagrnuti
U hermelin i crn atlas i dan i noć odjenuti.

29

Što gazela divlja bježi, zašto me se preplašila
Da sam ranjen k'o i ona, il' nevjeran, pomislila

U vrtlogu aška čas me zadivljenost preplavljala
Čas plamenu košu kao daždevnjaku odijevala

Krutom sudbom nedosežna, nevjerna se pomolila
Kog da hudi ašik moli da b' se želja ostvarila

Miris sastanka sa ružom osjeti duh mog rivala
Razdvojenost trnjem jada svog me krvlju obljevala

Čas iz zemlje spram mog oka srebren' suza vriju vrela
Čas dotiče nebo krvca s šadrvana srca m' vrela

Svaki put kad stijena brige slabo srce pogodila
Vidi čuda, temelj zgrade aška biješe učvrstila

Prolaznog života njiva, Sukerija, čime je rodila
Nađe l' sudba srp mlađaka, Plejada bi klasje žnjela.

Što se više krasnom suncu klanjam, uznosi se, glavu diže gori
Da se spalim pred njim i sagorim, od srdžbe bi vatra da se stvori

Ako s' nadam ljubavi, vjernosti, ono neće bliskost pokazati
Sudbina će dušman mi postati, a ono se s njome zbratimiti

Što slomljeno ašikovo srce sve se više u mlad mjesec stvara
To sunašce dobrote, ljepote sve se više u uštap pretvara

Ostane l' mi u krletci prsa golub moga sažganoga srca
Što jaukom i plačem se glasa, divna bit će ptica pjevačica

Čini ti se jedna vel'ka muka što je prva ljubav sobom nosi
Patnja, kapric, prijekor i rastanak kad s' pribroje, pet put se iskusi

Kad bi *ruka i jaka za vratom*¹¹⁹ u tvoj pehar – srce mogli stati
Izmeđ' češlja i vjetrića Saba ne bi soluf znao izabrati

Sukerija, ako igdje ima šta da briše patnje prašna svijeta
Vinotoče mora bit' ljepota, i još čaša rujnog vina čista.

119 Ovdje se radi o metonimijskoj upotrebi pojmova *dest* i *giriban*, naime, ruka predstavlja metonimijsku zamjenu za brigu, bol i patnju koju preživljava zaljubljeni. Ova ruka je vječito za vratom zaljubljenoga, dakle, na njegovoj kragni, i nikada ga ne napušta. Nekad ga vuče za uho, nekada cijepa okovratnik strpljenja. (Upor. Iskender Pala, *Divan Şiri Sözlüğü*, 127.)

31

Ponekad se smiluje Voljena, pa nakratko i ovamo svrati
Bogu hvala što ikako dođe, makar da se sama brzo vrati

Kad se svakog jutra i večeri čitav svijet u sokaku sjati
Gdje zanosna ljepotica živi, je l' Dan sudnji, da mi je to znati

Dah što s ruba usana k'o žala puna pjesma, tužbalica sleti
S jecajem se stapa dok kroz grlo otkida se, putuje i leti

Zar sa gorkom solju od rubina ne može se lijek načiniti
Za bonika ludog od ljubavi, jer će Mesih doći i nestati

To j' ulica gdje je harem Ćabe svih koji se hoće pokoriti
Gdje ašici ludi od ljubavi u skupinam' znaju dohoditi

Kad s' pojavi slika Tvoga lika, oko će je odmah porediti
S Jusufovim čempres-stasom vitim, a Zulejha tu će kratko biti

Da tog cara, šaha sve Ljepote Sukerija želi opisati
Kol'ko samo značenjske dubine izašlo bin a put tvojoj mašti.

Sjena Ljepote čas je tajna, čas opet pojavna
Kosa iz mašte čas otkrivena, a čas je skrivena,

Da li se gleda kvalitet onog što je o stvarima istina
Ili je sjena nekad skrivena, a nekad bjelodana

Ukroćenica Ljubavi bi s Ljubljenim bila sjedinjena
Ali su stanja zanosa¹²⁰ nekad pod velom, a nekad jasna

Gizdavosti svod dotakne kad poleti do visina
Ova ptica sjedinjenja, čas vidljiva, čas skrivena

Sve prašinom od divljenja vila m' oko začarala
Gazela se nekad skrije, a nekad je sva pojavna

Ljubavna oluja moje tijelo sasvim razorila
Lađu spasa čas mrak skrije, čas otkrije svjetlo dana

Na umu je Sukeriji o sastanku i rastanku mis' stalna
radost mlada mjeseca je čas skrivena, čas pojavna.

120 U izvorniku je korišten termin *vecd*; Zanesenost u ljubavi, utopiti se u Božansku ljubav da čovjek svoje postojanje skoro izgubi, toliki ljubavni zanos da se gubi vlastito postojanje. Upor. Kenan Čemo, *Ibidem...*, 240.

Ne znam je l' mi srce Dragoj kraj kapije, il' u tijelu mome ono bije
Da l' je bulbul u svojemu gnijezdu, il se negdje u đul-bašči krije

Hej, bulbule, jesi l' noćni leptir, 'vol'ka vatra, ne znam ni šta li je
Ta haljina krasnoga pupoljka, ne znam da li posvud iskre sije

Kad ugledam u zrcalu ove ukradene osmijehe tvoje
Upitam se je l' zanosna draga slast¹²¹ preslatkom osmijehu daje

Svijet traži pravdu od zuluma zanosnoga oka najdivnije
O zlotvorko draga zar da jauk mora odmah roblje da vezuje

Sukerija zar se čudiš srcu izgubljenom, da mu traga nije
Ne zna je li vrh Tvoga uvojka, il' lancima koketnosti tvoje.

121 U izvorniku je upotrijebljen termin *nemek*, u primarnom značenju so, transponirano značenje slast, okus, a u tesavvufskom diskursu to je muhammedanska svjetlost.

Nijemi ašik to je onaj koji opeklinu žezlom razotkriva
Vrtlar aška to je onaj koji svoju bašču lala ne pokriva

Biti žednom vodič do izvora na kom vrije sama voda živa¹²²
Isto k'o kad Draga zaljubljenom pokazuje rubina blještava

Nisu malje na licu Voljene, već na slici ruža orošena
Tvoju sliku i ljepotu Tvoju u zrcalu dragulj oslikava

Da bi čitav svijet srcem vez'o čvrstom vezom aška i sevdaha
Loknavoga Svog solufa lanac samo jedan ugao otkriva

Kad svak želi da o stanju srca svodi s' račun i vodi rasprava
Nema broja ljubavnim ranama kod svih palih od aška žrtava

Gotovo da samo u proljeće dunjalučka đul-bašča je živa
Vrt Ljepote i u kasnu jesen da je Tebi proljeće kaziva

Na talase, Sukerija, svikni u svom srcu lađu od sabura
Beskonačno more tuge jednom obale će svoje da otkriva

122 Voda života, *Ab-i hayat*, voda besmrtnosti; voda vječnog života.

I opet se nađoh uhvaćenim u spisima patnje zbog ljubavi
Ponovo sam jadnik zaljubljeni u caricu Carstva od ljubavi

Pred noge Ti k'o vodu prolijevam svakog trena suze poniznosti
Istina je, žudim za čempresom što s' u bašči ovog svijeta razvi

Kad na Brdu srca ukaže se silna svjetlost od čiste Ljubavi
Dogodi se da iščeznem tijelom, sve žudeći onaj susret pravi

Ne može se niko obuzdati pred stambolskih dragana ljubavi
Šta će biti, osim što bez posla, bez obveza malo se proživi

Jednog dana zbog Voljenog bića s rivalom ću tući se do krvi
U svakom ću gradu i čaršiji poznat biti, uživat u slavi

Dok su drski, glupi suparnici teb' uinat bili odustali
Pusti formu, jer u nekom trenu sa draganom ja sam u ljubavi

Smirena mi ćud Sukerijina kao pomoć blagodet ostavi
Da sam pjesnik čistoga izraza, što se čistom poezijom bavi.

Šta su juče sve pohvale bile, a šta danas ovolika ljutnja
Preklinjem te, reci šta je razlog, čemu ova Tvoja silna grdnja
Neprijetnom, p'janom od ljubavi, zavodnice, kamo meni znanja
Gdje je mjesto sramu i perdama, šta bi s' stida, pristojna vladanja
U mom srcu od vatre ljubavi ne imade žestokog plamenja
Otkud ova vatra i groznica, ne znam otkud toliko drhtanja
Ako nisi u sokaku Drage ti ostao srdašca slomljena
Na ovome putu od nevolja šta se hoće, čemu su stremljenja
Sukerija, nek sklad proporcija bude predmet tvojega hvaljenja
Pusti druge vrline na stranu, otkud ova usta savršena.

Ti me grdiš i pitaš me opsesije šta mi znače
Ah, Carice, šta Teb' znači kada slomiš neko srce

Veliš nećeš prisnost ni s kim, prijatelju, hladni stranče
A šta znači prisnost Tvoja, očevidna, za tuđince

Nekad zoveš sjedinjenju, ne znam, nekad se poriče
Svi zavjeti i nevjerstva neprestana, gdje je smis'o, šta ti znače?

Ja daleko od svog kraja, sabur srcu, tijelu srce
Luda glavo, te daljine ne znam čemu, šta li znače?

Da papiga nisi, želiš slatki rubin Ljepotice
Sukerijo, slatke riječi u pjesmama šta li znače?

Bolje da smo Zanosnoj neznani, nego da smo bili zagrljeni
Tog užitka bolje se kloniti, neg' kajanjem da smo zarobljeni

U utvrđi Utočišta Bož'jeg bolje da smo dobro zaštićeni
Neg' napadu sila neistine i smutljivog jastva izloženi

Uživajuć' u Bož'joj ljubavi bolje da smo sretni, zadovoljni
Neg' k'o pjane iz mejhane što su od ćejifa, vinom opijeni

Bolje da smo i stoput mahmurni, nego jednom k'o zemlja pijani
Zar su isti od čežnje umorni, s onim što su na zemlju ponosni

Iako smo poput svijeće o svijetu osvijedeći
Bolje što smo u fenjeru oronulom pokriveni

Bolje biti prost činovnik nego svijeta vladar moćni
Što j' okovom vlasti vezan,¹²³ udarci su neizbježni

Beznadno je, Sukerija, htjet pokorno prići Divi
Pusti formu i pravila, od te misli bolje da smo odaljeni.

123 Ovdje se autor poslužio igrom riječi, odnosno koristeći homonime u sintagmi *kayd-i devletle*. Budući da se radi o leksemama s velikim brojem transponiranih značenja, mi ćemo navesti samo ona koja se uklapaju u kontekst stiha, i pomažu razumijevanju teksta: 1. *kayd* (*kayıt*) u pravnom diskursu – propis, pravilo, legislativa; 2. veza, predmet koji služi za vezivanje, konopac i sl., 3. Briga, bojazan. Umemo li ovo u obzir prijevod stiha bi mogao imati i značenje: Bolje biti prost činovnik nego vladar svijeta moćni, nužna propast zbog propisa u državi neizbježnih; 3. Bolje biti prost činovnik nego vladar svijeta moćni, s nevoljama neizbježnim nužnih briga o državi.

Je l' ti lice rumeno od stida, ili je to od rumen-bakama
 Il' pak izraz nove srdžbe tvoje prema svima tvojim ašicima

Srce moje žudiš li za čašom sakijinih rubinskih usana
 Il' pogledom Dive – vinom draži, za čovjeka kao zemlja p'jana

Kad si već se bio izbavio, šta li tražiš u duge kose loknama
 Da ne kaniš opet završiti siv-sokolu u oštrim kandžama

Je l' spram džezbe¹²⁴ sve Ljepote pogleda si strasna
 Il' zrcala koje lice odražava u običnim, osnovnim crtama

Danonoćno šećeš očinjega vida, srca mahalama
 Boli aška, je l' svod višnji sad za tebe sva ova dolina

Harmoniju, novu melodiju zadao si svojim ašicima
 Je l' to uvod u pjesmu sa žica što sviraju tužnim tonovima¹²⁵

124 Džezba – privučenost, ekstaza, nadahnuće Premilostivog, momenat kad Allah dž. š. privuče čovjeka Sebi, pa on od silnog oduševljenja bude zapanjen i ushićen skoro do ludila, usljed neposredne blizine Njegove sveobuhvatne Ljepote, koja traje kao bljesak; privlačenje roba Allahu Allahovom voljom bez turda roba; privlačenje duše Hakku. Džezbe se mogu manifestirati na različite načine, a njihovo trajanje može biti od jednog kratkog trena, pa do nekoliko i više dana. Rahmetli h. Šejh Fejzullah ef. Hadžibajrić ih dijeli na otvorene (ačik) i zatvorene (kapali). Prve su intenzivnije i primijete ih i drugi ljudi, dok druge ne primijete drugi ljudi i obično se dešavaju u snu. Mogu trajati jedan tren, pa sve do nekoliko dana, i više. Preuzeto iz Kenan Čemo, *Ibidem*, 47-48....

125 U ovom stihu Sukerija, koristeći više termina vezanih za klasičnu osmansku muziku, pokazuje svoje muzičko obrazovanje, ali i poznavanje unutarnjeg značenja makama osmanske muzike. Ovdje ćemo napraviti digresiju i ukratko predstaviti osnovno o značenju i odlikama makama 'uṣṣāk i nevā: makam 'uṣṣāk se spominje i kao makam zaljubljenih, i spada u pet osnovnih jednostavnih makama osmanske muzike. Odgovara zodijaku ribe, ima karakter vode (od četiri elementa), i shodno tome hladne je i vlažne prirode; najdjelotvorniji je četvrtkom; vezuje se za linfu, žensku prirodu i noć. Postojalo je vjerovanje da pomaže u liječenju bolesti srca, bolova u nogama i gihta. Izaziva smijeh, radost, daje osjećaj snage i junaštva. Djelotvoran je za „suhe i vruće vjetrove“ (reumatska groznica, toplotni udar i dehidracija) koji utječu na sve organe kod djece i bolove u nogama kod odraslih muškaraca. Pogodan je za izražavanje dubokih ljubavnih

Sukerija, je l' se gordiš što uživaš slast značenja i dubina
Ili što si pjesnik ćudi blebetavog papagaja.

emocija ili emocija koje su produkt duhovnog iskustva; Djelotvoran je i za dobar san i odmor, pruža osjećaj opuštanja. Makam neva također spada u bazične i najstarije muzičke makame; odgovara zodijaku vodolije i jarca, u Saturnu; nosi karakter zraka, i s tim u vezi suh je i hladan; vezuje se za crnu žuč, ženske je prirode. Najdjelotvorniji je u noći i periodu od kasnog prijepodneva pa do kasnog popodneva (od vremena kušluka pa do ikindije). Djeluje na desnu stranu grudnog koša, bubrege, područje kičmene moždine, karlice i natkoljenice. Otklanja tugu i pruža užitak. Poznat je i kao makam koji tješi srce. Ističe se kako otklanja ružne misli, pruža osjećaj hrabrosti i junaštva, te stvara radost u srcu. Pruža osjećaj snage i hrabrosti. Djelotvoran je u liječenju mentalnih bolesti, te u tretiranju ženskih bolesti kod adolescentkinja.

Još jedan muzički termin u ovom stihu je perde, koji može označavati ton (stepen) unutar makama (muzičke ljestvice), svaki ton unutar makama je različito nominiran i ima svoju funkciju, i njihova struktura omogućuje stvaranje mikrotonalnih melodija. Također, termin perde označava prag na vratu žičanih instrumenata, poput tambura i uda, a omogućavaju precizno izvođenje mikrotonalnih intervala karakterističnih za makam. Imajući u vidu spomenute odlike makama, ovaj stih se može tumačiti i na sljedeći način: umjesto melodije u makamu uššak započeo si pjesmu u makamu neva – je li to uvod u pjesmu iz tona na instrumentu/pragu tuge.

Sve što tražim – daj rubinsku čašu svoju, daj mi jednom vina zrela
Moja ćud je to, priroda, što ne pijem s Kevser-vrela

Od užitka u Tvom rubin-vinu ljubomore s' vatra razgorjela
To j' groznica ponizne molitve, s kraja usne moje se začela

Cilj je srce vezat užadima što iskrenost u njih se uprela
To je zunnar¹²⁶ sve moje ljubavi, moj je pravac, i mezhebska škola

Na koljena zbunjenosti glava pod teretom misli mi je pala
Čini mi, vježba tugopisa da s' u školu za se pretvorila

Da l' bi' tačka crnog bena Drage sa srdašca ikada mi pala,
Sukerijo, kad je ona meni nužna zvijezda zavazda ostala.

126 *Zunnar* – monaški pojas, pojas od užadi na odori kršćanskih redovnika.

Samo jedna u mene je želja, daj mi kevser sa svojih usana,
Makar bilo slađe od šećera, po prirodi ja ne pijem vina

Ne zavisim od Hidra, Mesije ako imam rumenoga vina
Jer je ono živa duša koja oživljava srce iz dubina

Ti zamisli da je oko čaša, rujno vino – suza prolivena
Krvavim je suzam' ova čaša sve do vrha svoga ispunjena

S leptirom i svijećom uporedi moja stanja, i sve mojih mijena
Sve što mene u noći zanima – izgaranje i čari plamena

Gordog konja jastva i prohtjeva sada mi je šija povijena
Moj magarac, Sukerijo, to je na mom putu do Boga Milosna.

Svakog trena kad je draga pred ašikom pijana od zavođenja
Kalež¹²⁷ ruka je moleća u traženju sjedinjenja

Kad je sklona već lovini, kad ljubitelj je lovljenja
Sve se više jurišnika u sokaku Dive mijenja

Nije kadra Zavodljiva uhvatiti se plijenjenja
Kad otkriju svaku tajnu ti pogledi zavođenja

Ptica žudnje što se goji u gnijezdu uznesenja¹²⁸
Carski j' soko na ramenu cara aška, i voljenja

Katancem za vrata tuge hazna nade zabravljena
Sigurno će se otvorit ključem ruke truda, htijenja.

Kad na jednu poniznost se skromno preda ašicima
Srcolomka, Bože, posta puna milja, sažaljenja

I previše pjesama je poeta blagogoljenja
Al malo ih nalik pjesmi Sukerije, ojađena.

127 U izvorniku je upotrijebljena leksema *sagar*, u primarnom značenju čaša, pehar; u tesavvufu simbolizira ljudsko srce koje pomaže da se vidi metafizička svjetlost i spoznaju njeni značenjski slojevi. Naš prevodilački izbor bio je kalež, budući da se radi o molitvi, odnosno ruci podignutoj u molitvi i izrazu pokornosti (nijaz).

128 U izvorniku upotrijebljen termin *himmət*, koji u tesavvufskom diskursu označava duhovnu pomoć i podršku, nadahnuće koje vodi uznesenju; zbog rime smo se opredijelili za sužavanje značenja.

Zaljubljeni koji misli da ašk srce sreći vodi
Pamuk-kuća u plamenu, smatra da u vječnost hodi

Stari mag što pobožnjaku čašu vina daje, nudi
Od gutljaja misli da će poricatelj da s' probudi

U loknama kose Drage okovano srce hudi
Čini mu se da j' slobodno, al opsjednut Medžnun bludi

Crta j' ukras prizora ljepote, tankočutni baš ovako tvrdi
Misleć' da će svaka tužna palma u Behzada ružu da s' izrodi

Ko uz čisto lice za amberom, mirisima i bakamom žudi
Kao ukras Božanskoj ljepoti misli češalj može da se vodi

Sukerija, ko bi pokorio Zavodnicu da skrušeno hodi
Gazelu bi htio pripitomit, da vezana uz njega se budi.

44

Ne znam kakav si to idol, svaki atom Tvoje svjetlo obožava
Pred ljepotom Tvoga lica Sunce, mjesec su sitnica, trunka prava

Iako si Huma ptica, ta bezmjesna letačica, sva blistava
Ti ostavljaš teret srca da na grani od čempresa obitava

Tu za pločom na prsima zvono srca ječeći se oglašava
Oštrom str'jelom trepavica Tvojih ranjen, ranu sad s čežnjom zaziva

Gospodaru Uzvišeni, trag Ljepote Tvoje u raju se i paklu oslikava
Tvoj su posjed visoki i niski crna zemlja i nebesa plava

Koliko god bio Sukerija, Bože, poput sitnog, slabog mrava
U jazbini u gaju Tvog aška, pretvara se u strašnoga, od Ljubavi za Te
p'jana lava.

Zavodnica Tvoje lice za poljubac dirhem cijeni
Da popije još par čaša, bio b' prsten, još pečatni

Kako zavist cijelog svijeta da ne mami, da ne plijeni
Taj što vazda provodi se s Dragim u đul-bašče sjeni

Šta da teret postećije s pleća baci zahid, formom zarobljeni
Čaša rujnog vina vinopiju odrpanog¹²⁹ u Džema¹³⁰ promijeni

Musliman sam, al' se odreć neću užitka u vinu i dragani
Šta ću kad sam zbog ta dva ćafira vazda sretnik veseli, radosni

Sukerija, odlučno koračaj da s' pokoriš zanosnoj dragani
Jednom će te pustiti u harem, gdje ćete vi biti sjedinjeni.

129 U izvorniku upotrijebljen termin *rind*, istoznačno s pojmom kalender; među primarnim značenjima možemo spomenuti odrpan, zapušten, nemanan, pijanica, veseljak. U književnom i tesavvufskom diskursu „Čovjek koji je digao ruke od ovoga svijeta, bohem, nemanan čovjek, lualica, pijanica. U tesavvufu sinonim mu je kalender, čovjek koji slijedi upute svoga srca koje su samo okrenute Bogu. To je tip zrelog, savršenog čovjeka (insan-i kamil)“ Preuzeto iz: Fehim Nametak, *Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti*, 210; „Onaj ko je po vanjskom izgledu propao, ali je sačuvao unutrašnjost. Murid koji usmjerava svoje gledanje prema Istinitom“; Preuzeto iz: Kenan Ćemo, *Ibidem*, 185.

130 „Džem ili Džemšid, legendarni iranski car iz dinastije Pišdadijana... Legenda kaže da je Džem jednoga dana vidio pticu kako leti, a oko krila joj se obavila zmija. Naredio je sviti da gađaju zmiju, ali da ne smiju pogoditi pticu. Naredba je pravilno izvršena i spasena je ptica u znak zahvalnosti donijela Džemu nekoliko zrna. Kad su posijali ta zrna, nikla je vinova loza. Džem je naredio da se od ovog voća koje prvi put vidi napravi sok. Kad je probao sok koji je stajao već nekoliko dana, pomislio je, zbog njegove gorčine da je otrov. Dao ga je svojoj robinji koja je bila u nemilosti, ali se ubrzo uvjerio u njegove prave osobine i sam ga počeo koristiti kao lijek i zabavu.“ Preuzeto iz: Fehim Nametak, *Ibidem*, 67.

46

Uvojci sa glave Dragoj niz grlo su bijelo pali
Dronjci s kragne ašikove niza skute popadali

Str'jelom tuge u luku sudbine ako metu pogoditi htjeli
Na sred glave plačljivog ašika sa neba bi pravo potrebili

Na vrhuncu samodovoljnosti letio je soko carski lijepi
Smilova se, na kraju, neznancu nekakvom se na ramena svali

Jahač divljeg neposlušnog konja koji drži uzde nadmenosti
Posrnut' će, pa u prašnu bijedu i beznađe mora da s' prevali

Kakvu korist Ferhad postigao kad je dlijeto u vjetar bacio
Jer, konačno, Sukerija prvi sveg' dopade što treba i želi.

Lokna dilber-drage vojskovođa u konjici spletke i razdora
Čežnjiv pogled – špijun iz zasjede, spletkarenje otud se osmatra

Ostane li ovako kako je, svijet će snaći golema nevolja
Konjica je njenih trepavica hajdučija sa drumu razdora

Šta da hrani sablju zavodjenja ašicima što ih na svijet' ima
Kad je heroj u njezinu oku hrabri junak spletkarskoga cara

Uz sjaj sunca Njenog lica i mlađaka Njenih obrvica
Ljepote je Njene slika nebo sunca i mjeseca od razdora

Iz očiju zaljubljenih zar bujica da s' ne stvara
Kad smrknute vjeđe Njene crn su oblak od zavjera

Te smušene misli o rasutim kovrdžama Voljenoga bića
Kurženje su u viru belaja, gdje se tone u blatu razdora

Sukeriji središte meteža, gdje se spaja buka i zavjera
Zavodljiv je pogled Ljepotice, konačište spletke i zavjera.

U zamamne Ljepotice lice, što je stasom car rajskih stabala
 U đul-bašči Ljepote je ruža što je vazda svježā procvjetala

Iako su moje trepavice dostatnosti¹³¹ Anke ptice krila
 Sad prašnu sreće one metu na kapiji Arša ispod tala

Otkad srce preda lokni na palici mirišljavih kosa
 U zbunjenoj mojoj glavi odvija se igra ljubavnoga pola

Ne može se ašik oholiti kad ugleda lice srcu mila
 Zla sudbina za šut vazda spremna, e da bi ga opet pobijedila

Čarobni je štapić Sukerija ovo pero koje čuda stvara
 Il' oruđe u ruci Rustema gdje se bitka poezijom bila.

131 U izvorniku upotrijebljen termin *istigna*, u primarnom značenju ustručavanje, zasićenost, zadovoljenje (nećim), u tesavvufskom diskursu predstavlja samodostatnost, osjećanje skrivene veličine pri spoznavanju Svemoćnog (upor. Kenan Čemo, *Ibidem*, 111). Cijela sintagma krilo Anke samodostatnosti, predstavlja sredstvo kojim mitska ptica Anka, Feniks, proživljen iz pepela nakon svakog stupnja izgaranja, leti u sfere samodovoljnosti – odnosno osvješćenja skrivene veličine pri spoznaji Svemoćnog Boga.

Ljepotice ne pružaju nadu da će mukte s kime se sastati
Vjerojatno ni zaludan naklon tek onako neće prihvatati

Postaćima tuge druge hrane osim ove niko neće dati
Krv iz srca i komad džigere za iftar će i sehur kusati

Zavidnici ne daju priliku da uživam tako što ću rasti
Tratina sam na putu v'jernosti, al' ne daju mi se razvijati

Da si slavuj đul-bašče svetosti, Sukerija, već jednom prihvati
Harmonične pjesme¹³² čak ni dašak oni tebi neće dopuštati.

132 Imamo li u vidu upotrebu muzičkog termina *aheng-i neva* u značenju pjevanje u makamu neva, te termin *nefes* koji označava vokalski interpretativnu beктаšijsku duhovnu pjesmu, ovaj polustih možemo shvatiti i u značenju: *Oni tebi neće dozvoliti nefes u makamu neva otpjevati*

Ne smatraj me pobožnjakom ohole naravi
Kao Mansur – „Istina sam“¹³³ – ja sam bohem pravi

Šta ako sam samo ukras na sofi ljubavi
Imam srce Iskendera, ćud kineskog cara, a gozbu mi Džemšid pravi.¹³⁴

Čas se družim s pobožnjakom, čas s bohemom Harabata
Od rođenja u ćejfu sam, grožđane naravi

Ja sam kao čednost žudnje što ložnicu svu uresi
I kamfor sam kad nasilnik tuge sjeme u utrobu stavi¹³⁵

Sablja krivde Tvoje sunca sa srdašcem ne rastavi
Divotice svijeta ja sam stvoren da ovisim od Tvoje ljubavi

Sulejman si svih vremena u carstvu ljepote
A u blatu ništavnosti ja k'o sitni mravi

Ja sam slavuj što bigliše o čistoj đul-bašči
Vazda sretan kad uživa, mirisu se ruže divi

133 Mansur, Halladž al-Husein ibn Mansur, poznati sufija i gnostik (244/309 h., 857-922), po nekim predajama pogubljen zbog izjave „Ene l' Hakk“, u značenju „Ja sam Istina/Istiniti“ čime je htio kazati kako je dosegao stupanj sjedinjenja s Bogom.

134 U ovom stihu postoji niz aluzija na legendarne ili mitske likove koji se spominju u divanskoj književnosti. Iako je u ovom stihu upotrijebljen termin (*Cem-bezm*) – u frekventnijoj upotrebi istoznačna sintagma *Meclis-i Cem, Ayine-i Cem* i sl. – a označava gozbu na kojoj se uživa vino; u tesavvufskom diskursu simbolizira veličanstveno društvo i skup na kojem se uživa u duhovnoj gozbi, s obiljem uzvišenih duhovnih iskustava; Iskenderovo srce simbolizira golemu hrabrost, dok posljednja sintagma *Fağfür-sirišt* – doslovno „ćudi kineskoga cara“ simbolizira mudrost, otmjenost i mirnoću. Predaja još kazuje da je car Fağfur bio potomak Eškana, unuka vjerovjesnika Nuha (s.)

135 Značenje ovog polustiha dovodimo u vezu s vjerovanjem tradicionalne medicine da se upotrebom kamfora u trudnoći izazivaju ubrzane kontrakcije, što vodi pobačaju.

Moram tespih od merdžana prijetvornosti gasuliti
Jer ja pijem iz pokala kad je biljur pravi.

Dok god ima udvorica retoričkih normi
Nestabilnog praga na tamburi¹³⁶ ja uzimam nešto od naravi

Čisti med sam, Sukerija, društvu meraklija
Os zlobniku što na srcu uvredu ostavi.

136 U izvorniku je korišten termin *perde*, koji u kolokaciji s imenicom koja označava žičani instrument (u ovom slučaju *tambur*) predstavlja *prag* na vratu instrumenta. U osmanskoj makamskoj muzici *pragovi* ili *perde* se dijele na *stabilne* i *nestabilne*. *Stabilni pragovi* su ključni, i oni kao *oslonci* melodiji daju strukturu i stabilnost. *Nestabilni pragovi* su tonovi koji su *prolazni* ili *ukrasni* u melodijskom razvoju. Njihova funkcija uključuje povezivanje stabilnih tonova kroz melodijske fraze, ornamentaciju i ukrašavanje melodije, što je karakteristično za makamsku muziku, te dinamičko kretanje. *Nestabilni tonovi* se često koriste za stvaranje napetosti i pokretanje melodijskog toka. *Nestabilni tonovi* ne služe kao završni ili naglašeni tonovi unutar melodijskih fraza, već su *prolazni* i često se koriste u modulacijama ili ukrasima.

Kad bih, Dušo, mog'o pihnut' vina rubinskoga sa Tvojih usana
Kad bih mog'o sa uma smetnuti otrov boli pusta rastajanja

Kad bih mog'o u zagrljaj spojiti' žudnju srca i ležište želja
Kad bih mog'o u zagrljaj spojiti' sve što grud' im za Nj' želja ispunja

Kad bih mog'o prstom dotaknuti sakijinu ruku makar skraja
I ostavit zub u uhu njenu k'o menđuha, da joj bude kitnja

Kad bih opet mogo biti pripiti i na sav glas o Ljubavi zboriti'
Hram nebeski radošću ispunit nek' veselje posvuda odzvanja

Kad bih opet mog'o doživjeti čas užitka onog sinočnjega
Za noć s vinom i svjedokom noći ja bih dao stotinu godina

Sukerija, ja bih poeziju učinio briljantom hrama
Kad bih mog'o govor od bisera svakom uhu dati za gizdanja.

Kam' ijednoj ruži boje i mirisa nalik onom đulu sa Tvoga obraza
Ima l' zumbul koji mirisa i boje k'o što ga imaju te kovrdže Tvoje

Od tog s Tvojih usni rumenog jantara eno već su p'jani i Hidr i Mesija
Jantaru je vino rujno zavidilo, pa miris i boju sasvim izgubilo

Kakva boja, miris one kovrdže je što je rijetko blago u danje jesenje
Svaka vlas te lokne čisti mošus goji, amber svakoj dlaci po pirirodi stoji

Avaj, nek ne štedi ta rosna ružica ni svojega lica, niti kovrdžica
Nek miris i boju daruje slavuju, da mu vazda bude u oku i umu

Sukerija, misli ponekad na madež, njene nausnice
Nek boja i miris makar zadrži se u mislima tužne plačljive ljubice

111

Ja uhvatih dršku mača Bismille s početka priče
Pa odaslah retke pjesme sve Širazu, do granice

Podrugljivom balavcu je drug bit, reć' šta nemoguće
Kad od sjaja sokolova po visinama on lijeće

Valovit je pramen kose, još te steže i sapliće
Jasno posta: ptica srca na ašičke oči lijeće

Pred ašičkim okom bude l' sjen' ljepote, osjetiće
Zar ukraden pogled skriven pred pogledom zavodnice

Vrijeme ruža tren je pira ljubavnoga, nemoguće
Da ostane svjedok Tajne iza vela čednosti, čistoće

Desi l' se da rijeka suza mojih Tvojim stopam' teče
Tom čempresu jedinstvenom svim kretnjama gordost dat će

Ne pomišljaj da dim stvara odsjaj svjetla sunca svijeće
Zar na licu u zrcalu dragulj malja sitnih niče

Na put' sna pustinja brige, u njoj loš je biljeg srce
Na tom putu samog Hidra Medžnun hrabri uhvatiće

Od rubina tvog pijanstvo svaki kutak zahvatiće
Odvojen od Tvoje čaše, klon'o ašik, hudi, plače¹³⁷

Malje i ben štilca pjesme, pusti, sfere ukrasiće
Sukerijo, vrsnom spjevu ovom premca biti neće

137 Doslovno: Ja uplakan ašik hudim mahmuran zato što sam odvojen od čaše sastanka s Tobom.

Husrevovska ćud m' opkoli prijestolnicu Bizantije
Selam društvu duhovnjaka, Širaz sad se hvata priče

Blagoslovljen duh Hafiza, Orfija i Sad'ja bit će
Svjež sjaj bašči poezije moj izričaj darovat će.

Kamo ja, a kamo nada da će Lunolika za razgovor moju želju ostvariti
Daleko sam od visokog svoda neba koketnosti (i gordosti)

Nije slaba omča žudnje na gajtanu srčanome
Daleko sam od bliskosti s krasoticom nebeske vrijednosti

Koja fajda na biser se iznimne ljepote naviknuti
Do dubina nemirnoga mora aška ja ne mogu doprijeti

Srce je bijedna čestica prašine razdvojenosti
Do sjedinjenja sa suncem što svijet obasjava ne mogu dospjeti

Nemoguće meni jadnom skute Drage dohvatiti
Daleko mi na vrh' neba ptica sreće i radosti

Šta da bolna srca hocu prestat' plakat', preklinjati
Daleko sam od razgale što zahvalnost, radost pamti

Pred poljupcem s tvojih usta ne mogu se nakloniti
Kam', Sukeri, p'janstvo s vina što će život produžiti.

Gdje sam ja, a gdje je onaj što s ljepotom Jusufovskom razgovara
Kamo stanar kuće pune tuge, a kamo je namjesnik Misira

Zar je čudo da ne žudim uživati u đul bašči, vazda od odmora
Kam' samotni prosjak jadni, kam' đul-bašče na tratini uroda

Ne pomišljaj da me opi vino s vrča rubinskoga, dilbera
Kamo vino čistog aška, kamo veselje iz rujnog pehara

Šta i kada za hatur Voljene sto dušmanskih iskvariš hatura
Kamo harem od srčane Ćabe, kam' brahmanskog stara manastira

Nek ljubavna sljedba od men' uči sve o Putu aška, ljubovanja
Nije isto ko zna i ko ne zna tu dolinu burnu, od nemira

Nije nalik lice ljepotica bjelosvjetskih Ljepoti Dragane
Svjetlo sunca što svijet obasjava spram zvjezdanog žmirkavog trepera

Sukerijin stil je poezija sasvim svjež, od novih manira
Kam' narativ onaj zastarjeli, kam' stil novi, lijepih odabira.

Gdje sam ja, a gdje mjesto sjedinjenja s Dragom i vino rubinsko
 Gdje sam ja, a gdje rajске đakonije, na 'vom svijetu vrelo rajsko

Shvati, čašu sunca i mjeseca da dan i noć kruži Nebo dalo
 Zar dostojan sam kruženja čaše, ovdje sve je prolazno i kratko

Karunovom sužnju¹³⁸ obećali dati ključe, čini mi se tako
 Zar je za me ključ katanca škrinje gdje je blago i kamenje drago

Sve se nada svjetlo ugledati u mrklini tužne sudbe oko
 Zar priličim sretnoj zvijezdi koja svuda jako širi svjetlo carsko

Sukerijo, ljepotica za me niti haje, nit' mari ikako
 Zar bi mene zapala ta milost da m' pogleda kao biće blisko.

138 U izvorniku piše *geda* (prosjak, sužanj); u transkripciji autor pretpostavlja da je pogrešno napisano, pa transkribira kao *ceyb* (skut, džep). U tom slučaju bi prijevod glasio: U Karuna skute obećali dati ključe, čini mi se tako...

Ja sam lotalica po pustinji Ljubavi, daleko su mi konačišta i drumovi
Daleko sam od onih što su stanak pronašli, čiji su ostvareni ciljevi

Na tugu svik'o sam, iznuren, izgubljen od virova ljubavi
Daleko mi i nada da ću prići obali, san neostvarivi

Samo o Dragoj govori, istrošeno tijelo u kutu tuge se svi
Kamo srce, kamo ja, kako bi meni mogli pomoći ljudi skupovi

Dragoj što se srcem poigrava bit amulet na griocu pravi
Daleko sam ja od hamajlije da moj život u zaštitu stavi

Zar je čudo, Sukeri, što val me zbunjenosti nosi, plavi
Daleko sam od onih što dragulj kom ciljaše pronadoše pravi.

Vatru ebu-lehebovsku u mom srcu zapalio
 Čelebija¹³⁹ s trinaestak, što se jako zamomčio

K'o da crni soluf Njegov i Njegovo Lice
 Pokazaše meni Damask, Halepa ulice

Po tisuću puta na dan preobliči srce jadno
 Ko još vidje, ima l' igdje takvo djelo čudno,

Ne znam kako poniznu bih molbu izložio
 Blagošću me i odgojem tako postidio.

Ne znam za san, Sukerija, nisam eto, san usnio
 Otkako mi plamen čežnje za Njim dušu zapalio.

139 U izvorniku čelebi, u primarnim značenjima obrazovana osoba, otmjen mladić, gospodin, gospodstven čovjek, potomak Mevlane Dželaluddina Rumija. Pretpostavljamo da autor referira na u sufijskoj poeziji često referiranu, premda ne u dovoljnoj mjeri potvrđenu predaju da je poslanik Muhammed a.s. kazao kako je vidio Gospodara u liku mladića od 13-14 godina. To je motiviralo da se u osmanskoj poeziji kao arhetip ljepote nerijetko susreće slika mladića tek napupalih nausnica, golobradog mladića kojem su se tek pomolile prve malje i sl. Također, imamo li u vidu našu, na simbolizmu Sukerijine poezije temeljenu pretpostavku, da je naš autor pripadao mevlevijskom tarikatu, moguće je tumačiti da je ozrcaljenje Božijega Bića autor prepoznao u liku svog duhovnog učitelja iz potomstva Mevlana Dželaluddina Rumija.

MUHAMMES

I

Baci pogled zavodljivi, nek' se vidi narcis sneni
Otvor' usta tu škrabicu, nek se vidi biser carski nanizani
Nek se vidi trag Mesiha, udahni dah životvorni,
K'o papiga progovori, slatkom r'ječju ti plijeni
Otkrij Svoga Lica ogledalo, pusti da Ti odraz ugledaju

II

Nek dušmani krv gutaju kad rubin što dušu budi ugledaju
Nek čempres-stas povijaju kad god Tvoj stas Tube ugledaju
Nek dušmanske oči obnevide, kad god narcis Tvoj šarni gledaju
Pust' ašike, neka dušu daju kad visoki stas Tvoj ugledaju
Ljupko njiši tijelom pri koraku, nek pauna gordoga gledaju

III

Iz uzdaha moga stubovi se nebu digli, pa se svuda pokitili
Iz bolje se na ovim grudima posvud rane i ubodi bolni otvorili
Zbog ljepote Tvoje slavu Tvoju svijetom posvud pronosili
Na putu Ljubavi za Te, svuda plačem, šta mi oko suza proli
Ako meni ljudi ne vjeruju, nek krvave suze moje pogledaju

IV

Da je došla vojska od rastanka, tamnicom bi sv'jet mi učinila
Da je lahak sastanak divljenja, svejedno bi pamet s' zapanjila
Vid'te djeve zanosne, okrutne, gdje je čitav svijet povrijedila
Sad ratuju svi ašici koje vinom rubin usta je opila
Cara koji zalud krvcu proli, kao krivca neka svi gledaju

V

Mnogi zbore kao papigice opisujúc rubinske usnice
Mnogi, opet, zapanjeni, sretni opisujúc rubinske usnice
Mnoge pjesme jasne napisane da opišu rubinske usnice
Mnogi sjajni gazeli nastashe da opišu rubinske usnice
Pa nek sada u slakom maniru Sukerije pjesme pogledaju.

MUSAMMATI

I

Nesretniče u ljubavi, samotnjače, gubiš dane, zgubidane
Ne znaš puta ni načina, kako prići, priljubit se uz skute Voljene
Dok god čovjek sve što igdje ima ne zapali vatrom natenane
Ma koliko takav se trudio, neće prići usnama Voljene
Ljupkost njene valovite kose ima l' iko snage da porekne
I konačno, razlog da se spusti jedan cjelov na usne Voljene

II

Ko duboki bol u srcu ašičkome u tančine ne poznaje
Nema pravo propitivat taj jad, muku kolika je
Niti može omirisat' crn, mirisan soluf Drage
Dok na svome putu aška ne susretne krvopije
Ljupkost njene valovite kose ima l' iko snage da porekne
I konačno, razlog da se spusti jedan cjelov na usne Voljene

III

Kakva korist da se pred Njom plače, da se zapomaže
Da k'o bulbul uplakani o svom jadu se izlaže
Bolji otrov sa Tvoje stupice, nego da se tajna javno kaže
Haj da preko osude duhana sad pređemo, kruti pobožnjače
Ljupkost njene valovite kose ima l' iko snage da porekne
I konačno, razlog da se spusti jedan cjelov na usne Voljene

IV

Mnogi su se od vatre ljubavi u pepeo čisti satvorili
Poput naja mnogi su nutrinu u ljekovit otrov pretvorili
Ako j' neko na putu razuma, da će na cilj stići ti ne misli
Bez razloga pobjedu do cilja na svijetu još nisu postigli
Ljupkost njene valovite kose ima l' iko snage da porekne
I konačno, razlog da se spusti jedan cjelov na usne Voljene

V

E da bi se u srcu tužnome, kako veliš, radost pojavila
Smrtonosni otrov ispit mora, kad ga Draga iz ruke pružila
K'o Sukeri ostani istrajan, ti sklon putu gdje se Ljubav svila
Čuj šta veli majstor književnosti, savršenost što ga ukrasila
Ljupkost njene valovite kose ima l' iko snage da porekne
I konačno, razlog da se spusti jedan cjelov na usne Voljene.

I

Opet vatra čežnje zanosne kokete
Ugasi sjaj vatri što u srcu plamte
Zadivljenost svjetlom čudesne ljepote
U zaborav baca žudnje i ushite
Umrijuh od njenog odgoja, dobrote
Otud tol'ki jad se, i zgaranje ote
U mom srcu žesna vatra Eb'-Leheba s' razbuktala
Zapali je od trinaest-četrnaest čelebija

II

Toj Ljepoti lunolikoj, zbilja, nema ravne
Jer je svjetlo to ljepote baš neobuzdane
Mlada je i svježja ona, čudi je vatrene
U ašičkom društvu zbog nje kavga se zametne
Ne pitaj me šta me mori, puno tog me brine
Povjeravam se stihovim' koji srca plijene
U mom srcu žesna vatra Eb'-Leheba s' razbuktala
Zapali je od trinaest-četrnaest čelebija

III

Mladi plemić što u srcu vatru ždije
Tek pristali mlađan dječak nevini je
Na prvi je pogled miran, čini ti se pomirljiv je
Crni ben mu od Indije uzrok sloma Bizantije¹⁴⁰

140 Autor u izvorniku koristi opoziciju dvije česte ustaljenice u opisu ljepote: *Ḥāl-i Hindū* i *āfet-i Rūm*. Prva sintagma *Ḥāl-i Hindū* označava crni ben, indijski madež kao biljeg savršene ljepote. a druga *āfet-i Rūm* u frazeološkom značenju označava zamamnu ljepoticu Rumelije (Bizantije). Premda konstituent *āfet* samostalno u transponiranom značenju može označavati ljepoticu, odnosno zamamnu ljepoticu, ljepoticu koja izaziva slom, poraz kod zaljubljenog, primarno značenje ovog pojma je katastrofa, slom. Kako bismo prenijeli bogatstvo Sukerijina izraza, u ovom slučaju smo išli na dekonstrukciju frazema i posegnuli za elementima koji su motivirali frazeološko značenje: na jednoj strani imamo crni ben od Indije, koji asocira na duhovnost, ljubav i misticizam Indije, dok na drugoj strani imamo frazeološku sintagmu koja u nefrazeološkom značenju ima

Ko potraži značenje iz onog što na čelu već pisano mi je
 Šta mu reći što on već odavno u tančine poznavao nije
 U mom srcu žesna vatra Eb'-Leheba s' razbuktala
 Zapali je od trinaest-četnaest čelebija

IV

Od čeg Biće sačinjeno fino, nježno i otmjeno
 Ja ne vidjeh tako lijepo, i čudesno tankoćutno
 Bol, nepravdu od Njeg meni bilo trpiti dosuđeno
 A suparnik k'o gost prislan dođ' u društvo odabrano
 Kamo snaga, kam' strpljenje za me – biće jedno bijedno
 Ne grđ'te me ako budem plakao i ječ'o glasno
 U mom srcu žesna vatra Eb'-Leheba s' razbuktala
 Zapali je od trinaest-četnaest čelebija

V

Ljubav prema Njoj mi dušu, tijelo vatrom razbuktala
 Jedna lokna njene kose meni jezik začvorala
 Haljina joj mirisava svu mi pamet oduzela
 Zar je oko kadro gledat sve ljepote ovog tijela
 Ko je voli, Zavodljiva ne bi njega voljet htjela
 Smiluj mi se, nemoj da bi mene jadnog ponizila
 U mom srcu žesna vatra Eb'-Leheba s' razbuktala
 Zapali je od trinaest-četnaest čelebija

VI

Ah, ko li je ta kraljica što mi vazda boli želi
 Što mi srce ojađeno ni jednom ne obveseli
 Kad je ona nepravедna, kom na krivdu da se žali
 Zaslužna je što mi stožer sabura su uništili
 Nemoj plakat', nemoj kukat' koji sad bi mi kazali,

sastavnice „sлом“ i „Bizantija“. Kao historijska činjenica „sлом Bizantije“ predstavlja jedan od ključnih povijesnih momenata, ali potiče i niz asocijacija: sлом najveće imperije svog vremena, sлом II Rimskog carstva – sлом grčke civilizacije koja se u prvom planu temeljila na razumskom i materijalnom.

Kad mi srce pjesmu pjeva, evo ovaj stih iščili
U mom srcu žesna vatra Eb'-Leheba s' razbuktala
Zapali je od trinaest-četnaest čelebija

VII

Ona što je po ljepoti potut sjajne mjesečine
Postala je kao sunce koje cijeli svijet grije
Ne zna šta milovanje, ljubav, vjernost – ne zna šta je
Samo zna nanosit patnje
za sve skupa zaljubljene
Sukerija, ne bih plak'o, ni proljevo suze silne
Srce ludo nije kadro da podnese saburenje
U mom srcu žesna vatra Eb'-Leheba s' razbuktala
Zapali je od trinaest-četnaest čelebija

RUBAIJE

1

Taj što čistim srebrom sjaji biser dragocjeni
Lijepo oko, čisti dragulj na svijet' jedinstveni
Učini me roniocem, oceani po tuđini
Od sad bolan, gdje mi budu saraj'ski jarani.

2

Ovako mi u pohodu usud pripremio
Ja sam Ti se, Gospodaru, sasvim prepustio
Na daleke, duge pute usud me bacio
U tuđini ne znam koji hal me zadesio.

3

Suro nebo poslalo me daleko od zavičaja
Želja mi se ostvaruje preko ljudi i anđela
Iz nevida do srca je svakog trena dopirala
Riječ stotina što im duša pred Allahom s' otvorila.

4

Istočnog vjetra glasniče kad u kraj Dragane
Licem potari prašinu, zemlju sa stopa Voljene
Pita li jesi susreo jadnika sudbe nesretne
Prenesi čežnju mi i patnje, opiši rane mi srčane.

5

Lijepo oko na srcu je jednu ranu načinilo
Pa tražeći pomoć, rijeke krvi posvud lilo
Nesvjesno me lijepo lice osvojilo i opilo
K'o ludaka u lance me, bolan, sada okovalo.

6

Bože, podaj osm'jeh ruži za kojom mi srce čezne
Nek put mojih žudnji budu đulistani, bašče rosne
Beskonačno Ti zahvalan za zavičaj, dane sretne
Bože daj mi u tuđini da živim sve sretne trene.

7

Ti što pravim putem upućuješ, obdari me
Ti Kur'ana i imana saputnikom učini me
Od grijeha i grešaka srca vazda Ti štiti me
I dostojnim Tvog oprosta, molim Ti se, podari me.

8

Kad bi mogla bol rastanka bar se na tren prekinuti
II' kad makar želja ne bi htjela korak načiniti
Po tuđini vatrom čežnje ne bih mor'o sagorjeti
Kada bi se Ljepotica znala bar trun pokoriti.

9

Moja duša sirota je, jedna i bijedna
S ovim mojim slabim tijelom, tačka zamišljena
Da l' bi mi se smilovala ljepota ijedna
Kad sam ašik, nepravda mi jadnom učinjena.

10

Ja sam ašik uplakani, srca ožaljena
U dolini sam ljubavi luđi od Medžnuna
O zanosna, mog života sama si suština
Bogu hvala kad me stvori u Te zaljubljen.

11

Pred stijenom boli i nepravde nekada sam stameno stajao
A nekad se s Dragom po đul-bašči užicima mnogim radovao
Nemoj mislit' da sam tek onako putevima želja se kretao
Jer u kraju metafore ja sam Sveistinu jasno ugledao

12

Ugodna je svakom veza na kapiji sjedinjenja
Gdje sa Dragom on uživa na svoj način razgovara
Daj mi Bože da ja dođem svojoj Dragoj pred koljena
Da m' ne mori vatra čežnje, plamen bolnog uzdisanja.

13

Kako zlotvor može biti plačna srca zbog ljubavi
Zar nikako da sastanak on prihvati i objavi
Ljubavlju me Ti po svijetu svud proslavi
Neka vala, Ti Zanosna, nanositi bol nastavi.

14

Sukerija, uplakani, nemoj bolno uzdisati
Dušmanima nemoj nikad kako ti je otkrivati
Nemoj strance nepoznaze k'o dostove prihvatati
Makar Hidr sami bili, nemoj s njima drugovati.

15

Ta, nemoj mi zavodnice baš toliko jordamiti
I nanovo svakog trena počinjati zavoditi
Ako vazda nisam kadar taj Tvoj kapric podnositi
Ja sam slabić, nemoj odmah suparnika prihvatiti

16

Pusti, Ružo, nek ti bašča bude gdje ćeš ishoditi
Od ljubavi za Te bulbul bolnu ranu nek osjeti
Dok se pije krv s džigera, dok je glava k'o pehara
U društvu je vazda lahko nać' čime se zabaviti

18

Oživi mi srce, Bože, u Ljubavi prema Tebi
Nek je slavna kao sunce ona što mi srce zgrabi
Tajne moga srca nemoj dušmaninu otkrivati
Za moj odnos sa Voljenom vazda neki zastor rabi

19

Otkada se vjera i nevjera Tvojim aškom bila zaprtila
Kod đaura i muslima vazda bila se je kavga zametala
Zaljubljeni ne znaju razliku između raja i kletoga pakla
Drugo hram je vatropoklonički, ako j' prvo časna Ćaba bila.

MUFREDI I MATLAI

(pojedinačni stihovi)

2

Kad su njeni prijekori, hirovi u suglasju sa zavodljivosti
Zar bi iko nadgovorit' mog'o oštar pogled pun dovitljivosti

3

Kad se njeno oko usaglasi s čarolijom i bajkom – brusilom
Zar bi iko nadgovorit mog'o oštar pogled što zbori handžarom

4

Što plačljivo srce zapomaže, da je znati, rane mu vidjeti
Šta je razlog ovalikom plaču, da je makar izlaz ugledati

5

Lahko nađoh, Gospodine, puta da uniđem u Tvoje srdašce
Al ne nađoh puta ni prilike da Ti padnem pred noge ničice

6

Od bola je kuća moga tijela već toliko silno pocrnjela
Da se sada ne vidi ni staza, kud da ide dim moga uzdaha

7

Ako ašik teret aška svoga poizlaže u mahali Drage
K'o koketnost da sjemenu rute¹⁴¹ prodaje se na placu žerave.

141 Sipend/Sipende, ovdje sjeme divlje rute, korišteno u pučkoj medicini kao kadilo, budući da se vjerovalo kako spaljivanjem na žeravici otklanja uroke, te štiti od smrti, bolesti, zla i crne magije. Šire o upotrebi i semantici pojma sipende u divanskoj književnosti v. Seda Uysal Bozaslan and Arife Çağlar, „Divan Şiirinde Sipend/Üzerlik“ *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 54, Ekim 2017, s. 269-288, <https://asosjournal.com/DergiTamDetay.aspx?ID=12817>, pristupljeno 16. 11. 2024.

8

Za rumeno vino vele da je čista propast ljudskog dostojanstva
Pazi, svaku sakrivenu tajnu učinit će sprdnjom pijačara

16

Lijek za tugu koji Platon biješe sa smrću vezao
Stari krčmar u gutljaju vode isti lijek bio ponudio

17

Ni kad duša izađe iz usta nitkova što niječu nadahnuće bogougodnika
Da blagodet, nimet se pojavi, to još niko nikad ne dočeka

19

Moje oko odjenulo ihrame pogleda u sto molitvi
Da tavaf po haremu Ćabe Viđenja Lica obavi

20

Da zjenica oka moga u krvi je sva ogrezla, tako s Tobom razdvojena
Sva krvava i nemilosrdna njena je odora od žalosti aška i ludila

LUGAZI (Pitalice)

Rigdan¹⁴²

Šta li je to lijepa lika, a tijela obnažena
Ljudi riječi, ljudi pera – većina mu usmjerena

Dobro pazi kol'ko jede, kol'ko će se napuniti
U sedmici, u mjesecu samo jednom pun će biti

Tri obroka nužno ne zahtijeva dnevno
umjetnošću hranu daju mu uredno

Taknu li ga kako u stražnjicu prsti
Okrene se najzvrnat, i tu sve povrat

Na indijsku vojsku sred bijele pustinje
Običaj je njegov bacati kamenje.

142 Ukрасna kutijica od drveta, metala ili keramike u koju se stavljao poseban pijesak namjenjen za sušenje mastila, s rupicama poput solnice, kako bi fini pijesak ravnomjerno padao po sporo sušećoj površini, pergamentu ili finom papiru, ispisanom mastilom..

Zulbije-halva
(zalivena slastica od prženog tijesta)

Šta li je na krugu mreža prepletana
Ko je vidi misli – puna mjesečina

Talionik ju je zlatom obojio
A svaki se damar u halku savio

Jest topljeno srebro k'o kapljica znoja
Od vreline tuge svo blista od sjaja

Kad taj pečen mozak ide u prodaju
Bojadžije crven' bojom ga šaraju

Da se ovaj uštap sad slomi nekako
Mlađake bi brojne iz sebe istako.

Knjiga

Kakva j' to cjelina, slavna do visina
Što za n'j nije čuo, nema Adem sina
Nekad je skrivena, nekad izložena
Nekad bude bijela, a nekad je crna
Nema glave, nogu, nema ni očiju
Al' sve više priča tešku priču svoju
Ne vidjeh, al' vele kako vodu pije
Većinu života uz plač ona bdije
I perviše u njoj crne žuči, strasti
Pa ne može vjerna na mjestu stajati
To je čista mudrost, umjetničko djelo
Zadovoljna vodom za piće i jelo
Nekad bolan uzdah otme se dok plače
Što uzdača bljesak svijetu pokazat će
Nekada se na plač osm'jeh nadoveže
Između tvog dvoga čovjeku najteže
Njeno djelo jeste svijet oživjeti
Tek Egipat iz tog izuzeti.

Margina

Kakvo je zaglavlje, kao čempres jasni
Što će skriti mnoštvo zapisanih tajni

Je l' Edhema krana, ne bih znao šta je
Il' Džemova čaša, meni znati da je

U njezinoj formi tajna je skrivena
Čarobnica iz črnjaka¹⁴³ naopako oborena

Grafiju je tajnu napamet svladala
Da bi boju lica tajne pokrivala

K'o da vazda želi skrivati Ljepotu
Pa pokriva lice noseći barbutu¹⁴⁴

Ne želeć da zna se o čemu se zbori
Zagonetkom ona to značenje pokri.

143 Črnjak, stari izraz za mastionicu, posudu u kojoj se drži tinta.

144 Barbuta, srednjevjekovna kaciga koja štiti sve na glavi osim očiju.

Kaknus¹⁴⁵

Kakva je to rijetka ptica lijepa glasa
što se njenoj pjesmi divi svijeta masa

Ta ne može prhnut perjem, ni letjeti tim krilima
Za tisuću tonova joj na kljunu već otvor ima

Već pripada veselome društvu što ga Draga ima
Vazda jednom dušom diše s bohemima pijanima

Vazda plače, tijela žuta i slabašna,
I dotiče srca svijeta zaljubljena

Na većinu ćudi ona navinuta i pitoma
A u društvu okultista k'o zla sreća omražena.

145 Kaknus – mitska ptica, najčešće je susrećemo u grčkoj i rimskoj mitologiji, pa u poznatim Ovidijevim Metamorfozama. Mladić Kaknus tužan zbog smrti brata biva pretvoren u mitsku pticu koja se uvijek nanovo rađa, besmrtna je, i zadivljuje pjesmom jer je na njenom kljunu hiljadu otvora kroz koje proizvodi hiljadu tonova.

Pismo

Kakav to musafir hoda po svijetu cijelome
A da nema trun zasluge on u putu tome

Ostavi svog gospodara, pa se na put daje
Pa njegove priča tajne, i sve doživljaje

Nekad svjetska lualica bude posirota
Pa se gola, crn' obraza naokolo mota

Nekad na se odijelo šareno odijeva
Il' šarenu krunu stavi tamo gdje je glava

Nemoj mislit da strancima prijateljstvo daje
Samo stare znance svoje štuje i priznaje

Kamo stigne tu se smjesti, nastani se i oстане
Nikad da mu domoljublje i kraj rodni naumpadne

To njegovo putovanje kud ga njegov vlasnik hiti
U jednome pravcu ide, nije adet da se vrati.

Most

Šta j' starina golem, ružan
I za zemlju vazda vezan

Stope ima, al' hodit ne može
I luk¹⁴⁶ tu je, al nikad ne snije

Zli je usud stas mu presavio
Na mokrenje stalno osudio.

146 U turskom göz – oko, luk, svod; veza sklopiti oko/oči – spavati, zaspati.

Voštanica (vosak)

Šta je nešto što mijenja oblike
U šta želiš u to se prometne

Povrijedi je bol-uzdah ašika
Rastuži je himba licemjera

Od svog kraja, druga razdvojena
I od Drage što brige otklanja

Nekad plamti u vatri rastanka
Lupa glavom o kamenje muka

Tobože joj zdjelica skućena
U svijetskom oku sva šarena

Rizničarka svih tajni kovčega
Čuvar blaga roda Ademova

Čudnovatu stvar su napravili
Prosvjetljava u crkvi, džamiji.

Patka za mokrenje

Kakva li je ta ptica vodena
Uzde su joj plemstvu u rukama

Krila za let, perja ona nema
Nit jezika, da se oglašava

Legla u kut, jadna odbačena
Od brige je sva otrova puna

Ne znam što se svidjela eliti
Ljubav spram nje ne mogu trpiti

Kad se s mjesta maknut' udostoje
Otići će od k'o uštap lijepe drage svoje

I dok tako huda, leži sva prljava
U usta joj krilo „njega“ uronjava.

SAKINAMA

1

Dodaj Sakijo onaj pehar Jednosti, kamo ga
Čiji kлокot dok se l'jeva slavi Njega, Jed'noga

2

Čisti pehar, iz izvora Poslanika napuni ga,
Pa ti ružin¹⁴⁷ tespih uzmi, ukrug, redom okreći ga.

3

Daj Sakijo, dodaj pehar, iz Zemzema zahvati ga
Što se vidi kao kaplja oceana, mora milosti punoga

4

Usahla mi moja jetra žudeć tračak milosrđa
Sam sam, jadan u tuđini, pruži mi ga radi toga

5

Da pronađem i ja radost tog života vječitoga
Dodaj vina što opija, što pretvara u ludoga.

6

Pružider mi vina aška, e da lahko preletim ga
Da ne gledam pad i uspon, ovog puta uzanoga.

7

Hodi 'vamo vinotočo, dajder kvasa veseloga
Što napoji srca svakog za njim dugo usahloga

147 Moguće je čitati i kao gul i kao kul, tako da bi ukoliko se radi o leksemi kul- rob, prijevod glasio: Okreni tespih robovanja (Bogu)

8

Daj mi vina da uz pomoć čarolije, znanja maga
Vinem r'ječi umjetnika, sve do stupnja visokoga

9

Dodaj saki onaj plamen u kojem se pozna vlaga
U njegovoj suhoj tvari ima kapi vode traga

10

Daj, Sakijo, da tim vinom mogu spalit, spržit toga
Trnja, žbunja u kom skriva golema se moja tuga

11

Priđi meni, Vinotočo, čekanja su meni duga
Usta su mi sva spečena od čekanja prebolnoga.

12

Prospi vina na gariba kao zemlja usahloga
Jer je zemlji dato pravo na pehara plamenoga

13

Hodi Saki, i donesi tu veselu pošast mozga
I šarenu vinsku čašu pun' do vrha baš samoga

14

Dodaj mi je, da s' saberem, da mi umu dođe snaga
Da pob'jedim i pokorim vojsku bola životnoga

15

Hod' Krčmaru, i donesi čašu vina rubinskoga
Da uglačam zahrđalo ogledalo srca svoga

16

Daj da njime glačam hrđu sa zrcala srca moga
Da u njemu ogleda se sv'jet tajnog i pojavnoga

17

Daj Sakijo, one rose čija svaka kaplja blaga
Iz zemljice cvat razvije, do pupa i cvata draga

18

Poškropi je po jeziku mome lišća usahloga
Da govorom ja đul-bašču načinim od skupa svoga

19

Hodi Saki, ruh se javlja iz nimeta uskisloga
Što prevr'jeva iz razbora, klice uma i umskoga

20

Daj mi vina da ga pijem bez straha i strepnje traga
Da za teret emaneta od vina mi dođe snaga

21

Dođi Saki i donesi pehar vina blistavoga
Žedne su ga i hurije, Ridvan vrta džennetskoga

22

Da od jedne čaše vina ugledaš me pijanoga
Da kazujem šta se zbiva sred svijeta duhovnoga

23

Hodi Saki, i prinesi na skup svjetla ljubavnoga
Što prosv'jetli tajne niski oko grla ašičkoga

24

Pruži mi, da gromkim glasom reknem boli srca svoga
Da opišem u tančine bol svog srca patničkoga

25

Daj, Sakijo, sjajni dragulj, kad ga pihne moja Draga
S licem kao puni mjesec, sinuti će poput sunca blještavoga

26

Daj mi bljesak i ljepotu svu pehara tog vinskoga
Da ja ispričam divnu priču iz iskustva aška svoga

27

Daj Sakijo onog sjaja tjelesnoga, duhovnoga
Po kom Sabuh nazvao se, tog imena čestitoga

28

Pruži mi ga, da izbrišem hrđu boal pijanskoga
Da zabljesnem, da nestane svom beznađu svakog traga

29

Hodi Saki, i donesi svježeg vina rubinskoga
Jer se ab-i hajat skriva iza vela njegovoga

30

Da spokojno, mirno živim, daj mi vina, pruži mi ga
Jer i starosti ono stvara u žar bića mladičkoga

31

Hodi Saki, i donesi kvas od srca veseloga
Jer od svake kaplje kvasa odagna se ljudska tuga

32

Pruži, da mi spokoj dade u grudima od vrtloga
Da s' izbavim iz logike i savjesti svoje stega

33

O Sakijo, daj užitka, daj mi pehar pun onoga
Što 'no ima odsjaj svjetla, čistog nura božanskoga.

34

Pruži mi da jasne budu, od pogleda tek jednoga
Zapretene tajne Bitka, tajne svega stvorenoga

35

Saki, daj što strasti budi onog soka životnoga
Nek sve pupa, nek sve živne od tog soka čarobnoga

36

Pruži, da mi bude luča dok otkrivam sv'jet tajnoga
Da pokažem šta su trope, šta iz sv'jeta je stvarnoga

37

Daj, Sakijo, tu formulu alkemije željenoga
S tom formulom bakar srca bi od zlata žeženoga

38

Daj mi ono što 'no štiti t'jelo, dušu od svih tuga
Daj mi vina po tom svojstvu c'jelom sv'jetu poznatoga

39

Daj mi Saki onu čašu boje đula rumenoga
Jer njen miris pokrenut će, oživjet i nezreloga

40

Pruži mi, da ep ispjevam, ep iz sv'jeta junačkoga
Da biglišem kao bulbul iz travnjaka ružinoga

41

Ostala nam ova čaša od Džemšida Perzijskoga
U njoj, Saki, ogleda se slika sv'jeta cijeloga

42

Dodaj mi je da iz čaše, k'o iz sv'jeta mističnoga
Opišem ti šare razne, vremenskoga i zemnoga

43

Daj mi suhe tvari vina, što je srcu razbibriga
Jedan gutljaj ovog vina sprži sve gdje stoji tuga

44

Pruži meni ovog svjetla, što vrh maha tanahnoga
Pokazat će, razokrit će iz pehara tog punoga

45

Daj mi Saki, ponudi mi vina slasnog, ukusnoga
Što te neće opit niti načiniti bezumnoga

46

Daj da dušu, svoje t'jelo oslobodim boli, tuga
Daj mi vina da osjetim sladostrasća džemovskoga

47

Donesi mi Saki, mehlem, lijek srca ranjenoga
Pruži mi ga svojom rukom, od biljura prekrasnoga

48

Daj da kažem ja stihove, niz biserja edenskoga
Da iz strasti motrim r'ječi, do značenja tanahnoga

49

Donesi mi onog vina, žive duše iz krčaga
Za kojom i Kevser žeda, da u sebe upije ga

50

Da prosv'jetlim oko duše, dodaj mi ga, pruži mi ga
Pa da zatim razotkrijem tajne srca bolnog moga

51

Donesi mi Saki krvi iz t'jela golubijega
Pa sa njime lovi spokoj plavog svoda nebeskoga

52

Da se stvorim u bulbula, prvo daj mi vina toga
Da rastvorim ja latice pupa đula mirisnoga

53

Donesi mi onog vina, svaka kaplja iz krčaga
Svodovima s devet kata neba može da s' naruga

54

Dodaj mi da ja se spasim ovog sv'jeta prolaznoga
Da pod ovaj čador metnem golem pehar, vr'jedan blaga

55

Donesi mi onu čašu osjećanja radosnoga
Ime mu je od rubina, tog kamena vrijednoga

56

Prolij na me sve dragulje, pehar kamenja dragoga
Da se skup naš stvori skupom moga društva veseloga

57

Donesider, o Sakijo, ures skupa gošćenoga
Nema trpnje ni radosti od vremene beskrajnoga

58

Da osvježim uspomene, pruži vina, dodaj mi ga
Svakom traču i raspravi sprema moja se poruga

59

Saki daj mi one vode što je svojstva vatrenoga
Jer je jednost od nje, zraka i od praha zemaljskoga

60

Vode, zraka, zemlje, vatre, elemente-daj mi svega
Gdje svako će štit imati od spleta kog drugoga

61

Donesi mi, Saki, rose, iz tog vrta tjelesnoga
Nek procvate, nek se vidi cvat pupoljka ružinoga

62

Daj mi vina da ružičnjak u grudima, srca svoga
Šaren' đulima ukrasim, poput vrta Iremskoga

63

Daj Sakijo vode što 'no pere ćudi lica mnoga
Jer ta voda narav pere, ćud dovede do čistoga

64

Daj, s prašljivog lica gdje je sama briga, sama tuga
Tim sapunom da operem crvenila krvavoga

65

Pružider mi vina toga, da me r'ješi vel'kih briga
Da nestane običaju, redu, formi svakog traga

66

Daj mi vina, da mi od njeg dođe hrabrost, dođe snaga
Pa da svežem omču o vrat zlome divu boli, tuga.

67

De Sakijo, pruži pehar, do pervaza napuni ga
Da bih svitak ove priče završio, savio ga.

68

Da m' nad glavom bude čaša, da s' izgubim do bestraga
Da prekrižim perom pojam svega ludog i umnoga.

SAŽETAK

Sarajevski pjesnik Zekerija Sukerija jedan je od manje poznatih pjesnika rođenih u Sarajevu početkom 17. stoljeća. Premda je njegova biografija vrlo oskudno predstavljena u izvorima, oni ipak iznose nekoliko značajnih podataka o ovom pjesniku. O ovom pjesniku su u svojim pregledima pisali Šabanović, Nametak i dr. Međutim cjelovita studija kakvu nastojimo najvećim dijelom naslanja se na doktorsku tezu E. Erola, koja je objavljena 1994. godine i u kojoj je ponuđena transkripcija jedinog do danas dostupnog rukopisnog primjerka *Divana* ovog pjesnika.

Uvidom u rukopisni primjerak Sukerijina *Divana* koji se čuva u zbirci Mevlana muzeja u Konji, jasno je da je riječ o nekompletnom primjerku, te da na njegovom početku nedostaju forme poput tahlila, nata, munadžata i kaside. Najzastupljenija forma poezije čijem se pisanju usmjerio Sukerija nesumnjivo je gazel, ali ni oni nemaju završetke koji su dostatni kako bi tvorili cjelovit divan. Pored 134 gazela, *Divan* u ovom sačuvanom rukopisnom primjerku nalaze se kraće pjesničke forme – *kit'e*, *muhammes*, *musammati*, *tarihi*, *lugazi*, *müfredi* i *matle*, kao i *Saki-nama* (Pjesma Krčmaru) na perzijskom jeziku, pisana u mesnevi formi.

Nastojeći da osvjetlimo jedino poznato sarajevskog pjesnika Sukerije u uvodnoj studiji je ponuđena analiza njegova *Divana*, a kroz ključne segmente poetičke analize kao što su forma, analiza strukture, tematika, autoreferencijalni dijelovi teksta i dr.

Po pitanju forme, možemo reći da ona slijedi standarde klasičnog osmanskog pjesništva 17. stoljeća. Broj bejtova u Sukerijinim gazelima prati taj standard, tako da se najveći broj gazela, njih ukupno 45, sastoji iz sedam bejtova. Kada je riječ o rimi, ustanovili smo da rima Sukerijinih gazela ne zaršava na sva slova arapskog alfabeta, te da je izostala rima na harfove *h*, *ž*, *d*, *p* i *h*, što je najvjerovatnije uvjetovano činjenicom da je u leksičkom registru osmanskog turskog jezika ovog pjesnika postojao vrlo oskudan broj riječi koje su završavale tim slovima. Naravno, Sukerija nije izuzetak – u divanima drugih plodnijih i afirmiranih pjesnika ovo

odstupanje prisutno je u značajnoj mjeri. Nešto više od polovine ukupnog broja gazela (64) ima ponavljajuću tzv. *redif* rimu. Sukerija je jedan u plejadi autora koji su se strogo pridržavali *aruza* (principa kvantitativne metrike) te njegova poezija u tom smislu ne odstupa od onoga što je postavljeno kao kanon, uzus dominantne stilske epohe. U tom smislu, najveći broj pjesama u ovom djelu napisano je u metru *hezdedž*, a potom u različitim obrascima metra *remel* i *muzari*.

Na osnovu činjenice da je većina tariha ovog autora nastala za njegova boravka u Bosni (17 od ukupnih 22), može se pretpostaviti i da je većina drugih stihova njegova *Divana* nastala u istom periodu. Stihove karakterizira bogatstvo izraza i stila, obilje metafora, simbola, alegorija kakve susrećemo kod slavni osmanskih pjesnika, poput Fuzulija, Bakija, Šejhu-l-islam Jahjaa i drugih, iz čega zaključujemo da je Sukerija bio široko obrazovan, poznavalac simbola karakterističnih za osmansku komponentu islamske civilizacije unutar divanske književnosti.

Centralna i dominantna tema Sukerijine poezije jeste *Ljubav* kao temeljno iskustvo iz kojeg pjesnik pokušava verbalizirati svoje stanje. Unatoč tvrdnji jedinog nama poznatog suvremenog turskog autora koji se ozbiljnije bavio Sukerijinim djelom i učinio ga dostupnim širokoj javnosti, prema kojoj je Sukerijina poezija bohemska, i prema kojoj Sukerija pjeva o profanoj ljubavi, mi smo bili slobodni iznijeti mišljenje da je ovaj pjesnik kao sljedbenik Puta Ljubavi – odnosno mevlevijskog tarikata pisao o tesavufskoj (gnostičkoj), ili istinskoj Ljubavi. Iščitavajući Sukerijin *Divan*, zaključujemo da se na osnovu stihova može nazrijeti kako svijet promatra iz vizure sufije. Pored toga što u Sukerijinim gazelima dominiraju simboli prisutni i kod drugih pjesnika za koje se zna da su pripadali tarikatu, osobito mevlevijskom, odnosno, simboli koji jesu u temelju Rumijeva puta Ljubavi, našu će pretpostavku da Sukeriju možemo određenije vezati za mevlevijski tarikat poduprijeti i činjenica da je od 22 tariha u jedinom poznatom rukopisu ovog autora 3 tariha posvećeno smrti pjesnika Nešatija Mevlevije, dva tariha o puštanju brade i tarih o smrti Mustafe Katibi Čelebija – za kojeg znamo da je bio mevlevija.

Dakle, mi smo kroz Sukerijine stihove tragali za određenjem koncepta Ljubavi, tek se u naznakama dotičući koncepta objekta kojemu je Ljubav usmjerena – Ljubljenog, i koncepta subjekta, dakle, zaljubljenoga. Uvidom

u sadržaj njegovih stihova zaključujemo da je Ljubav za Sukeriju Svojstvo Boga, kroz Ljubav se manifestiraju ostali Božiji Atributi, ili sve što se vezuje za Njegovu Zbilju. Putnika na duhovnom putu ka Ljubavi je i tuđinac što je danonoćnim uzdasima u čežnji i ljubavi prema Domovini. Tuđina o kojoj pjeva Sukerija može se razumijevati i u njenom denotativnom značenju. U nastojanju da iz Sukerijinih stihova razaznamo koja je to domovina i koja nostalgija obuzimala njegov um i njegove emocije, došli smo do zaključka da i njegova domovina predstavlja tri vrste ovoga pojma, *iskonsku domovinu* kojoj se nastoji približiti, tačnije, kojoj se želi vratiti, *duhovnu domovinu* koja predstavlja tegoban put prema *iskonskoj*, te *materijalnu domovinu*, tlo za koje ga vezuje njegovo porijeklo.

Pobrojanim aspektima analize književnog djela nastojali smo ponuditi odgovor na različita pitanja poput formiranja estetskog ukusa o Sukerijinu pjesništvu, njegovom mjestu u okrilju poetike istovjetnosti, ali i specifičnosti dotičnog pjesnika unutar nje same.

Izbor iz Sukerijina *Divana* i prijevod stihova sačinjen je na osnovu priređenog izdanja Erdoğana Erola, punih 30 godina nakon što je ovo do danas jedino poznato Sukerijino djelo po prvi put predstavljeno javnosti.

Na koncu, možemo biti slobodni u iskazivanju tvrdnje da pred sobom imamo još jednog autora čijim će se širim predstavljanjem otvoriti golem prostor za razaznavanje bosanskohercegovačkog kulturnog bića i koji će, nakon dugo vremena nepravredne zapostavljenosti, konačno steći svoje zasluženno mjesto u plejadi bosanskohercegovačkih pjesnika koji su pisali na orijentalnim jezicima.

SUMMARY

Sarajevo poet Zekerija Sukeri (Zekeriyya Sükkerî) is one of the lesser-known poets born in Sarajevo in the early 17th century. Although biographical accounts of him are scarce, the available sources provide several significant details about his life and work. Šabanović, Nametak and others have written about this poet in their surveys. However, a comprehensive study we have tried to present here relies largely on the doctoral dissertation of Erol Erdoğan, published in 1994, which includes a transcription of the only extant manuscript of Sukeri's *Divan*.

An examination of this manuscript, preserved in the collection of the Mevlana Museum in Konya, reveals that it is an incomplete version, missing traditional introductory poetic forms such as *tahlil*, *nat*, *munajat*, and *qasida*. The most prevalent poetic form in Sukeri's work is the *ghazal*, yet these too lack the endings required to constitute a complete *divan*. In addition to 134 *ghazals*, the *Divan* of this preserved manuscript includes shorter poetic forms such as *qit'a*, *ruba'i*, *muhammas*, *musammat*, *tarikh*, *lugaz*, *mufrad*, and *matla'*, as well as a *Sâkî-nâme* ("Poem to the Cupbearer") in Persian, composed in the *mathnawi* form.

Wishing to shed light on the sole surviving work of this Sarajevo poet, the introductory study analyzes Sukeri's *Divan* through key aspects of poetic analysis such as form, structure, themes, self-referential elements, etc.

In terms of form, Sukeri can be said to adhere to the conventions of the classical 17th century Ottoman poetry. The number of couplets (*beyts*) in his *ghazals* conforms to these standards, with the majority – 45 *ghazals* – comprising seven couplets. As for rhyme, we found that his *ghazals* do not employ all the letters of the Arabic alphabet as rhyme-ending sounds; rhymes involving the letters *h*, *ž*, *d*, *p*, and *h* are absent, likely due to the limited lexical availability of such endings in Ottoman Turkish. This is not unique to Sukeri; this constraint is observed in the work of other, more fruitful and more recognized poets of the period. Notably, more than half of Sukeri's *ghazals* (64 in total) employ the repetitive *redif* rhyme.

Sukeri was among the poets who adhered strictly to *'aruz* (quantitative metrics) and in that sense, his poetry aligned with canonical practices of the dominant stylistic epoch. Most of the poems in the manuscript are composed in the *hazaj* meter, followed by various patterns of *ramal* and *muzari*.

Based on the observation that most of the *tarikhs* (17 out of 22) by this author were written during his life in Bosnia, it is reasonable to infer that much of the *Divan* was composed during this period as well. His verses display a richness of expression and style, with abundant metaphors, symbols, and allegories reminiscent of renowned Ottoman poets such as Fuzûlî, Bâkî, and Sheikh-ul-Islam Yahya and others, leading us to the conclusion that Sukeri was highly educated and well-versed in the symbolic repertoire of Ottoman Islamic civilization within the framework of *Divan* literature.

The central theme of Sukeri's poetry is *Love* as the foundational experience through which the poet tries to articulate his spiritual state. Contrary to the assertion of the sole contemporary Turkish scholar who brought Sukeri's work to broader attention and characterized his poetry as bohemian and focused on profane love, we argue that Sukeri, as a follower of the Path of Love – namely, the Mevlevi order – wrote about gnostic (*tasawwuf*) or true Love. A close reading of Sukeri's *Divan* suggests that his worldview aligns with that of a Sufi. Symbols prevalent in his *ghazals* are akin to those used by poets known to belong to the Mevlevi order, particularly the motifs foundational to Rumi's Path of Love, we will substantiate our assertion that Sukeri may be closely linked to the Mevlevi order with the fact that three of Sukeri's 22 *tarikhs* in the only known manuscript by this author are dedicated to the death of the poet Neşati Mevlevi, two to the act of growing a beard, and one to the death of Mustafa Katib Çelebi, who was also a Mevlevi.

Through Sukeri's verses, we sought to define the concept of Love, addressing only tangentially the object of Love – the Beloved – and the subject, the Lover. Based on his poetry, Love for Sukeri is an Attribute of God, through which other Divine Attributes are manifested, i.e. all that is linked to His Reality. The spiritual seeker on the path to Love is portrayed as an exile, yearning day and night for reunion with the Homeland. Sukeri's depiction of exile can also be understood in its denotative meaning. In exploring

the notions of homeland and nostalgia in Sukeri's work, we conclude that his homeland encompasses three dimensions: the *primordial homeland* to which he seeks to return, the *spiritual homeland* that represents the arduous journey toward the *primordial* one, and the material homeland, the soil he is linked to by origin.

Through these analytical perspectives, we have aimed to address questions concerning Sukeri's aesthetic sensibilities, his position within the poetics of conformity, and his unique contributions within this tradition.

The selection and translation of Sukeri's verses were based on the edited volume prepared by Erdoğan Erol, published 30 years after this sole known work of Sukeri was first introduced to the public.

In conclusion, we assert that Sukeri is another author whose broader presentation will open a wider space for understanding of the Bosnian-Herzegovinian cultural identity and, after long neglect, he may finally be poised to secure his rightful place among the Bosnian-Herzegovinian poets who wrote in Oriental languages.

LITERATURA

- Babović, Dželila, *Kaside bosanskih pjesnika na arapskom jeziku*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2018.
- Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hadiyyat al-'arifin asma' al-Müellifin ve asar al-Müsanifin*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1951.
- Balić, Smail, *Kultura Bošnjaka – muslimanska komponenta*, II dopunjeno izdanje, IPP R&R, Zagreb, 1994.
- Bašagić, Safvet-beg, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti: prilog kulturnoj historiji Bosne i Hercegovine*, Svjetlost, Sarajevo, 1986.
- Bašagić, Safvet-beg, *Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, Birotisak, Zagreb, 1994.
- Çelebioğlu, Amil, *Türk Edebiyatında Mesnevi (XV YY'a kadar)*, Kitabevi 127, İstanbul, 1999.
- Chittik, William C., *Sufijski put Ljubavi- Rumijeva duhovna učenja*, S engleskog preveo prof. dr. Rešid Hafizović, Naučnoistraživački institut Ibn Sina, Sarajevo, 2005.
- Čelebi, Evlija, *Putopis: odlomci o jugoslovenskim zemljama*. Preveo, uvod i komentar napisao Hazim Šabanović, Sarajevo, 1967.
- Čemo, Kenan, *Rječnik sufijsko-tarikatskih izraza*, Bookline d.o.o., Sarajevo, 2022.
- Ćatović, Alena, Bakšić, Sabina, „Müzeyyel gazeli pjesnika Mezakije posvećeni Ahmedpaši Ćupriliću: pragmatički osvrt“, *Čuvari baštine: zbornik radova posvećen prof. dr. Fehimu Nametku*, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, 2024, 97-116.
- Dilçin, Cem „Divan Şiirinde Gazel“, *Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi – Türk Şiir Özel Sayısı II: Divan Şiiri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- Divan Hafıza Şirazija u prijevodu prof. dr. Bećira Džake sa uporednim perzijskim originalom*, Naučnoistraživački institut Ibn Sina, Sarajevo, 2009.
- Ece, Selami, *Tahkiye Açısından Haşimi'nin Mihr ü Vefa Mesnevisi (Transkripsiyonlu Metin – İnceleme)*, Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eryurum, 1996
- Erdoğan, Erol, *Sükkeri, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi yayını – sayı: 89, „Divanlar dizisi: 2“, Ankara 1994.

- Erdoğan, Erol, *Sükkerî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni*, Doktora Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Konya, 1989.
- Gaçanin, Sabaheta, „Sakinama kao poetska forma divanske književnosti“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 52-53/2002-03, 2004, 149-163.
- Gümüşhânevi, Ahmed Ziyâuddin, *Ramûz el-Ehâdis (Hadisler Deryası Tercümesi) I/II*, Mütercim: Abdülaziz Bekkine (k.s.), Neşre Hazırlayanlar: Lütfi Doğan-M. Cevad Akşit, İstanbul, 1982.
- Hadžibajrić, Fejzulah, „Mali rječnik sufijsko-tarikatskih izraza“, *Šebi Arus*, Sarajevo, 1968.
- Hodžić, Muamer, „Vrhovne bosanske kadije (mulle) u drugoj polovini 17. stoljeća“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 73/2023, Sarajevo, 2024, 95-120.
- Kadrić, Adnan, „Uvod u poetiku Divana Ahmeda Rušdija Mostarca“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 58/2008, Sarajevo, 2009, 97-124.
- Kadrić, Adnan, *Uvod u stilistiku divanske književnosti: Lingvostilistička analiza poezije Sabita Alaudina Bošnjaka*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2015.
- Kreševljaković, Hamdija, „Kule i odžaci u Bosni i Hercegovini“, u: *Izabrana djela*, knj. II, Veselin Masleša, Sarajevo, 1991, 466-492.
- Kur'an s prijevodom na bosanski jezik*, preveo s arapskog jezika Esad Duraković, Svjetlost, Sarajevo, 2004.
- Lešić, Zdenko, *Jezik i književno djelo*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1971.
- Mašić, Madžida, „Ovu kaplju bezvrijednu draguljem svoga mora učini: autoreferencijalnost u kasidama Ahmeda Taliba Bošnjaka“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 63/2013, 169-190.
- Muftić, Teufik, *Arapsko-bosanski rječnik*, El-Kalem, Sarajevo, 1997.
- Mujezinović, Mehmed, *Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini*, knj. I, Veselin Masleša, Sarajevo, 1974.
- Nametak, Fehim, *Divanska poezija XVI i XVIII stoljeća*, Prilozi za istoriju književnosti Bosne i Hercegovine, Institut za književnost – Svjetlost, Sarajevo, 1991.
- Nametak, Fehim, *Kadićev zbornik kao izvor za proučavanje književne građe*, Radio Sarajevo – Treći program, 38, 1982, 438-477.
- Nametak Fehim, *Pojmovnik divanske i tesavvuvske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XXVII, Sarajevo 2007. 269.
- Omanović-Veladžić, Alma, *Hronika Muhameda Enverija Kadića kao izvor za izučavanje kulturne historije Bosne i Hercegovine*, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, 2021.

- Oraibi, Ibtisam, „Sukkeri Divanında Gazel Siirlerinde Kullanılan Adılların İncelemesi“, https://www.researchgate.net/publication/327861483_Sukkeri_Divanında_Gazel_Siirlerinde_Kullanılan_Adılların_İncelemesi_drast_aldayr_almstmlt_fy_alashar_alghzlyt_fy_dywan_skry
- Oraić Tolić, Dubravka „Autoreferencijalnost kao metatekst i kao ontotekst“, u: *Intertekstualnost & autoreferencijalnost*, uredili Dubravka Oraić Tolić i Viktor Žmegač, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1993, 135-147.
- Özçelik, Hatice Kübra, *Kaside ile Gazel arasında Divan Şiirinde „Müzeyyel Gazel“*, neobjavljeni magistarski rad, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.
- Pavličić, Pavao, „Čemu služi autoreferencijalnost?“, u: *Intertekstualnost & autoreferencijalnost*, uredili Dubravka Oraić Tolić i Viktor Žmegač, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1993, 105-114.
- Pürcevadı, Nasrullah, ‘Ezeli Aşk ve Elest Badesi’, *Can Esintisi – İslam’da Şiir Metafizigi*, İnsan Yayınları, İrfan Dizisi, İstanbul, 1998.
- er-Razî, Fahrüddîn, *Tefsîr-i Kebîr (Mefâtihu’l-gayb)* 1/ 23, Akçağ Yayınları, Ankara, 1988-1995.
- Smailbegović, Esmâ, *Priče o Sarajevu*, Svjetlost, Sarajevo, 1991.
- Šabanović, Hazim, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Svjetlost, Sarajevo, 1973.
- Šiljak-Jesenković, Amina, „Bošnjački pjesnik Zekerijja Sukkeri i njegova epigrafika“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 44-45/1996, Sarajevo, 1996, 75-98.
- Šiljak-Jesenković, Amina, „Prilog o razumijevanju tematske skupine okupljene pod pojmom *vatan (domovina)* u lirici Zekerijaa Sukerije“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 52-53/2002-03, 2004, 165-174.
- Šiljak-Jesenković, Amina, *Re/Konstrukcija priče o Lj/ljubavi: fabule i izbor stihova iz mešneviya u prijevodu na bosanski jezik*, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, 2023.
- TESAWWUF, ISLAMSKA MISTIKA, *zbornik radova prvog simpozija, Zagrebačka džamija 1408/1988. god., Islamska zajednica. Zagreb, 1988.*
- Tuncer, Eda, *Sükkerî Divanı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Eskişehir, 2016.

ISBN 978-9958-626-71-5



9 789958 626715



Dizajn: Tarik Jesenković • Ilustracije: ©VectorStock • Elektronsko izdanje, 2024.